

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

การสำรวจท้องพื้นเมือง
ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชาการสื่อสารมวลชน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะนิเทศศาสตร์

2527

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

การสำรวจข้อพึงเมือง
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย

จุมพล	รอคค่าดี
สุธีร์	รัตนากินทร์
เกริกเกียรติ	พันธุ์พิพัฒน์
สุรพล	วิรุทธิ์รักษ์
อุบลรัตน์	ศิริยุวศักดิ์
ชาญไวเอน	กิติวัฒน์

ภาควิชาการสื่อสารมวลชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะนิเทศศาสตร์

2527

Handwritten signature

กิติกรรมประกาศ

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งที่จะสำรวจความสัมพันธ์เมืองอะไรบางในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ยังมีการเล่นกันอย่างแพร่หลาย ในระหว่างการวิจัยพบว่า ยังมีสื่อพื้นเมืองหลายประเภทซึ่ง ผู้วิจัยต้องประสบปัญหาในด้านการสืบประวัติ และติดตามการแสดงซึ่งต้องใช้เวลาและงบประมาณอย่างมากในการติดตามให้ข้อมูลครบถ้วน อย่างไรก็ตาม การวิจัยในครั้งนี้ จะประสบผลสำเร็จลงไม่ได้หากขาดการสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน และข้าราชการ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานจังหวัดของทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้รวมแรงรวมใจให้ความช่วยเหลือเป็นที่ประทับใจ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย รวมทั้งขอขอบคุณวิทยาลัยครูจังหวัดมหาสารคาม ที่อำนวยความสะดวกต่าง ๆ และได้ มอบหมายให้อาจารย์สุรชัย ธีรวิเชียร เป็นผู้ประสานงานและนำนักศึกษาไปเก็บข้อมูล อย่างกว้างขวางทั่วจังหวัดมหาสารคาม สำหรับรายงานการวิจัยฉบับนี้ จะสมบูรณ์ไม่ได้โดย ถาขาดความช่วยเหลือจากคุณพันนิภา ธิมัญชนะ ในด้านการเรียบเรียงเอกสาร คุณสุนันทา คุปต์กานต์ ในด้านการจัดการพิมพ์ และคุณประมวล นิชัง ผู้จัดรูปเล่มและโรเนียว

ท้ายที่สุดขอขอบคุณอีกครั้งหนึ่งต่อหน่วยงานและผู้ให้ความร่วมมือในการวิจัย ทั้งที่ได้เอยนามไปแล้วและที่ไม่ได้เอยนามทุกท่าน

คณะผู้วิจัย

28 กุมภาพันธ์ 2527

สารบัญ

เลขที่ ๑๓
เลขที่ ๑๕
เลขทะเบียน ๐๐๒๑๒๕
วันที่ เดือน ปี ๑๖ กพ. ๕๘

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ค
บทที่	
1 บทนำ	1
2 วิธีวิจัย	5
3 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	20
4 การวิเคราะห์ข้อมูล	40
5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	65
บรรณานุกรม	69
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก.	75
ภาคผนวก ข.	85
ภาคผนวก ค.	95
ภาคผนวก ง.	107

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	แสดงจำนวนรอยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามช่วงอายุ 40
2	แสดงจำนวนรอยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามระดับการศึกษา ... 41
3	แสดงจำนวนรอยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามสถานภาพการสมรส 42
4	แสดงจำนวนรอยละของสมาชิกผู้รับการสัมภาษณ์ต่อได้ยงคู่ 43
5	แสดงจำนวนรอยละของอาชีพหลักและอาชีพรองของผู้รับการสัมภาษณ์ .. 44
6	แสดงจำนวนรอยละของรายได้โดยเฉลี่ยต่อปีของผู้รับการสัมภาษณ์ 45
7	แสดงจำนวนรอยละของทรัพย์สินที่มีอยู่ในครอบครองของผู้รับการสัมภาษณ์ 46
8	แสดงจำนวนรอยละของการ เป็นสมาชิกสมาคมหรือสำนักงานหมอลำ ... 47
9	แสดงจำนวนรอยละของลักษณะเนื้อหากลอนที่ ไร่น้ำ 47
10	แสดงจำนวนรอยละของลักษณะประเภทการค้า 48
11	แสดงจำนวนรอยละของแบบถือการค้ารายตัว 48
12	แสดงจำนวนรอยละของกลอนลำหรือลำลองที่เคยแสดง 49
13	แสดงจำนวนรอยละของลักษณะเรื่องราวที่มาเป็น เนื้อหากำลอนหมอลำ 49
14	แสดงจำนวนรอยละของผู้กำหนดเรื่องที่จะนำมาแสดง 50
15	แสดงจำนวนรอยละของงานบุญที่เคยไปแสดง 51
16	แสดงจำนวนรอยละของสถานที่ที่เคยไปแสดง 52
17	แสดงจำนวนรอยละของภูมิภาคที่ออกร้างไปแสดง 53
18	แสดงจำนวนรอยละของประโยชน์ของหมอลำ 54
19	แสดงจำนวนรอยละของความรู้ที่หมอลำถ่ายทอด 55
20	แสดงจำนวนรอยละของเนื้อหาที่ ไร่น้ำแสดงที่เกี่ยวข้องกับ นโยบายของรัฐบาล 56
21	แสดงจำนวนรอยละของประสบการณ์การ เปิดรับสื่อมวลชน 57
22	แสดงจำนวนรอยละของความบ่อยครั้งในการรับสื่อมวลชน 58

ตารางที่

หน้า

23	แสดงความสัมพันธ์เป็นร้อยละของสารที่ได้รับจากสื่อมวลชนแต่ละประเภท กับบุคคลที่ผู้รับสารสัมภาษณ์นำไปพูดคุยต่อ	59
24	แสดงจำนวนร้อยละของระยะเวลาในการรับสื่อมวลชนแต่ละประเภท ..	60
25	แสดงความสัมพันธ์เป็นร้อยละของการเปิดรับสื่อมวลชนแต่ละประเภท กับสถานที่ที่เปิดรับ	61
26	แสดงจำนวนร้อยละของประเภทรายการวิทยุและรายการโทรทัศน์ที่ผู้รับ- การสัมภาษณ์สนใจ	62
27	แสดงจำนวนร้อยละของประเภทของภาพยนตร์ที่ผู้รับการสัมภาษณ์สนใจ ..	63
28	แสดงจำนวนร้อยละของประเภทของชาวหนังสือพิมพ์ที่ผู้รับการสัมภาษณ์ สนใจ	64

บทนำ

การสื่อสารมวลชนในปัจจุบัน เป็นตัวเร่งที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญในการใช้ สื่อมวลชนต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ¹ และนับวันสื่อมวลชนก็ได้ขยายอิทธิพลเข้าไปใน หองถิ่นที่ห่างไกลรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ความเจริญแบบสังคมเมืองก็ได้รับการเผยแพร่ตาม เข้าไปทั่ว ชาวชนบทในปัจจุบันเริ่มคุ้นเคยกับเครื่องรับวิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์ นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ ชาวสาร ความรู้ และความบันเทิงก็ได้รับการปรุงแต่งส่งตามสื่อต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นประจำ เกิดเป็นผลกระทบที่มองเห็นได้ชัดในค่านิยมคึกและความคิดเห็น โดยทั่วไปในค่านิยมการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าสื่อมวลชนทั้งหลายจะมีอิทธิพลมากมายเพียงใด สื่อพื้นเมือง หรือการละเล่นพื้นเมืองก็ยังเป็นที่นิยม และได้รับการอนุรักษ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความบันเทิง ส่วนหนึ่ง² ของชาวชนบท

¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2525 - 2529) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2524), หน้า 213-216, 321.

² รุ่งพล รอดคำดีและคณะ, การวิจัยบทบาทสื่อพื้นเมืองต่อการศึกษาของชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์โรเนียวเย็บเล่ม คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521), หน้า 140-143.

หลักฐานที่สำคัญชี้ให้เห็นว่า สี่พันเมืองต่าง ๆ ใ้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ คือ การประกาศนโยบายของรัฐบาลในสมัย พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในปี 2523 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวและโคจจัดสรรงบประมาณให้แต่ละจังหวัดพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และมีการพัฒนาการแสดงการละเล่นพื้นเมือง ตลอดจนการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของแต่ละจังหวัดให้คนรุ่นใหม่โคชมและสนใจให้เกิดความห่วงเห่นและต้องการอนุรักษ์เอาไว้ เพื่อเป็นศรีสง่ากุบ้านกูเมืองของตนสืบไป

อย่างไรก็ตาม การละเล่นพื้นเมืองที่นำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์เป็นสื่อเพื่อการถ่ายทอดข่าวสารอย่างจริงจังแก่ชาวบ้านกึ่งนบวานอย ส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นเพื่อความบันเทิงสนุกสนานเป็นประการสำคัญ ในอดีตที่ผ่านมาการละเล่นพื้นเมืองที่ทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นเมืองถ่ายทอดข่าวสารอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะในประเทศไทย เท่าที่สำรวจโคมีเพียง 2-3 โครงการเท่านั้น เช่น โครงการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของ USIS โครงการวางแผนครอบครัว¹ และโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยหลังวันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้น นอกจากนั้นก็จะทำเป็นโครงการย่อย ๆ เช่น การรณรงค์สุขภาพอนามัย การเลือกผู้แทนราษฎร ความสามัคคีภายในชาติ ฯลฯ²

นอกจากนี้ สี่พันเมืองบางประเภทก็เกือบจะหายสาบสูญ ถ้าไม่มีการอนุรักษ์อย่างจริงจังก็ยอมเชื่อโควาคงจะสาบสูญแน่นอน เครื่องมือในการละเล่นพื้นเมืองบางชนิดก็ถูกคิดแปลงผสมผสานกับสื่อสมัยใหม่ ซึ่งคาคว่าในที่สุดชนรุ่นหลังอาจจะไม่ทราบเครื่องมือดั้งเดิมมีลักษณะเป็นอย่างไร

¹ เรืองไคยวกัน, หน้า 8 และ 17.

² สัมภาษณ์ หมอคำสุทธิสมพงษ์ สะพานอาจ, นายกสมวาคมหมอดำแดนอีสาน จังหวัดร้อยเอ็ด, 14 กันยายน 2523.

ข้อดีของสื่อพื้นเมืองนั้นมีมาก ถ้าเราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้ถูกกาละเทศะ

กึ่งคำกล่าวของ Shyam Parmar¹ ว่า

1. สื่อพื้นเมืองเป็นสื่อที่ใกล้ชิดกับมวลชนทั้งประเทศและแสดงออกทางอารมณ์มากกว่าการให้เหตุผลในเชิงวิชาการ
2. สื่อพื้นเมืองสามารถดัดแปลงการแสดงได้หลายรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการในด้านการสื่อสารกับมวลชนทุกหมู่เหล่า
3. สื่อพื้นเมืองเป็นของท้องถิ่นและมีชีวิต สามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มคนฟังหรือคนดูได้ดีกว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่เสียอีก
4. สื่อพื้นเมืองเป็นสื่อที่หาได้ง่ายสำหรับชาวบ้าน
5. สื่อพื้นเมืองสามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ ๆ ได้เสมอ
6. สื่อพื้นเมืองเป็นสิ่งที่ชนชอบแก่คนทุกเพศทุกวัย
7. สื่อพื้นเมืองเป็นสื่อที่มีราคาถูกเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนสมัยใหม่

ดังนั้น การใช้สื่อพื้นเมืองให้เป็นประโยชน์ในการให้ข่าวสาร ความรู้ นอกเหนือจากความบันเทิงนั้นจะทำให้ได้เป็นอย่างดี

ความมุ่งหมายการวิจัย

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว การสำรวจสื่อพื้นเมือง เป็นความจำเป็นขั้นต้น ทั้งนี้เพื่อแสวงหาข้อมูลสำหรับใช้ในการวางแผนการใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคต โดยที่ข้อมูลดังกล่าวจะทำให้ทราบถึงสื่อที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ตามลักษณะการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ได้ตามโอกาสที่เหมาะสมหรือไม่

¹

Shyam Parmar, Traditional Folk Media In India (New Delhi :

Geka Books, Post Box No. 6525, 1975), pp. 14-15.

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่คาดว่าจะมีการละเล่น
พื้นเมืองหลาย ๆ ประเภทที่อาจจะนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ความรู้และข่าวสาร
ได้เป็นอย่างดี คณะผู้วิจัยจึงได้ตัดสินใจดำเนินการในภาคนี้เป็นอันดับแรก

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบว่า สื่อพื้นเมืองในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือมีกี่ประเภท อะไรบ้าง โดยมีเป้าหมายว่าจะสืบเสาะหาประวัติ
ความเป็นมาโดยย่อของสื่อพื้นเมืองแต่ละประเภท ตลอดจนเครื่องมือและอุปกรณ์การละเล่น
ผู้แสดง วิธีการแสดง กฎการแสดง เท้าที่เวลาและกำลังขบประมาณจะเอื้ออำนวย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สื่อพื้นเมือง หมายถึง การละเล่นพื้นเมืองทุกประเภทที่มีการร้อง รำ หรือ
ร้องอย่างเดียว รำอย่างเดียว หรือการแสดงโดยเครื่องมือ อุปกรณ์ชนิดใดชนิดหนึ่ง หรือ
หลายชนิด ที่สามารถสื่อสารกับคนฟังหรือคนดูให้ทราบถึงความหมายได้โดยหาทาง ทำนอง
เพลง เนื้อร้อง จังหวะ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือรวมกัน

สื่อมวลชน หมายถึง เฉพาะวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และ
ภาพยนตร์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ด้านปริมาณ สามารถนำไปใช้ประกอบการศึกษาในวิชาการสื่อสารมวลชน
มนุษยวิทยา และวัฒนธรรม เป็นการเพิ่มปริมาณข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นเมือง
2. ด้านคุณภาพ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศให้ดีขึ้น โดยเฉพาะ
ทางด้านการสื่อสารมวลชน และการส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ

วิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และกระทำ
การเก็บข้อมูลเป็น 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนแรก จะเป็นการสำรวจสี่พันเมืองในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ทั้ง 16 จังหวัด ซึ่งที่สำรวจมีรายการดังต่อไปนี้

1. จำนวนของสี่พันเมืองที่ยังมีการเล่นกันอยู่ในจังหวัด
2. จำนวนกลุ่มหรือคณะสี่พันเมือง
3. สี่พันเมืองที่ถือว่าเป็นของจังหวัด หรือเล่นกันมานานแล้วจนได้ชื่อว่า
เป็นการเล่นสี่พันเมืองประจำจังหวัด
4. ประวัติของสี่พันเมืองแต่ละประเภทที่สามารถสืบประวัติได้
5. โอกาสที่นิยมเล่นสี่พันเมือง

วิธีการเก็บข้อมูลในขั้นตอนแรก

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นและส่งไปยังศึกษาธิการจังหวัด และสำนักงาน
จังหวัดทั้ง 16 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ปรากฏว่าได้รับแบบสอบถามคืนมา
10 จังหวัด อีก 6 จังหวัดไม่ตอบ

ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของสี่พันเมืองต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ
ในครั้งนี้

หมอลำ

จากการสอบถามจากหลาย ๆ จังหวัดในภาคอีสานถึงต้นกำเนิดของหมอลำ ทุกจังหวัดแจ้งว่าไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอนว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ทราบแต่ว่ามีชื่อนานมาแล้ว แต่โบราณกาล ถือเป็นของพื้นเมืองเป็นการประมวลความคิดในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ส่วนกำเนิดที่แท้จริงนั้นทางจังหวัดมหาสารคามแจ้งว่าเกิดจากการอ่านหนังสือผูก ซึ่งเดิมเรียกหนังสือผูกนี้ว่า "ลำ" เช่น ลำพระเวสสันดร ลำสินไซ หมายถึงการอ่านหนังสือผูกเรื่องพระเวสสันดร และเรื่องสังข์ศิลป์ไชย เป็นต้น ส่วนจังหวัดสกลนครกล่าวว่า หมอลำได้พัฒนามาจากบทสนทนาคลองขอกันที่เรียกว่า เญา แลวนำมาใส่คำร้อง ทำนอง ขับลำนำเขาจึงกลายเป็นหมอลำในปัจจุบัน ซึ่งได้แยกแขนงออกเป็นหลายรูปแบบต่าง ๆ กัน

ทุกจังหวัดที่ตอบแบบสอบถามจะอธิบายรูปแบบของหมอลำโดยทั่วไปแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เริ่มจากหมอลำพื้นหรือหมอลำเรื่อง ซึ่งเป็นการขับลำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยหมอลำคนเดียวจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ จังหวัดนครพนมคาดว่าหมอลำพื้นมีขึ้นประมาณ 20 ปีมาแล้ว จากหมอลำพื้นได้พัฒนามาเป็นหมอลำกลอนซึ่งเป็นการลำโคกของหมอลำ 2 คน ทางจังหวัดมหาสารคามกล่าวว่าประมาณปี 2489 - 2490 ได้มีลำเค็ยผนวกเข้าตอนท้ายของลำกลอนด้วย จากนั้นเพิ่มขึ้นเป็น 3 คน เช่น ลำชิงชู ลำชิงชาย และเป็นหมอลำหมู่ซึ่งจังหวัดมหาสารคามคาดว่าเกิดขึ้นประมาณปี 2495 จากการดัดแปลงหมอลำพื้นซึ่งลำคนเดียวเป็นการลำทั้งคณะอย่างละคร หรือลิเก มีท้าวพระ คำนาง และท้าวเสนา ได้เรียกชื่อในตอนแรก ๆ ว่า ลิเกกลองยาวบาง หมอลำคึกขิงบาง ลิเกลาวบาง ปัจจุบันเรียกว่า หมอลำหมู่ หรือหมอลำเรื่องกลอน จากหมอลำหมู่ได้พัฒนาเป็นหมอลำเพลินซึ่งเป็นการประยุกต่วงคนตรีลูกทุ่งเข้ากับหมอลำหมู่และเป็ดยันทำนองและจังหวะลำให้เร็วขึ้นอย่างลำเค็ยผสมกับเพลงรำวงไทยในที่สุด

ในคานเหนือเรื่องที่เล่า เดิมเป็นเรื่องชาติกตัญญูในและนอกพิภพ เป็นนิทานพื้นบ้าน
 สุกาณิกสอนใจต่าง ๆ แล้วค่อยพัฒนามาเป็นเรื่องทางคติโลกคดียุติธรรมอื่น ๆ การเกี่ยวพาราคี
 เรื่องขมขมขมไม่ เรื่องในทางสร้างสรรคสังคัมต่าง ๆ เรื่องคติไม่ทำลายป่า การประหยัด
 น้ำกิน เกี่ยวกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ การชักชวนให้คุมกำเนิด และการเผยแพร่การทำงาน
 ของรัฐบาล ซึ่งนับเป็นการรับใช้สังคมนอกจากการบันเทิง ในจังหวัดมหาสารคาม หมอลำ
 กลอนมักมีสาระทุกประเภท ส่วนหมอลำหมู่และหมอลำเพลินส่วนมากเป็นนิทาน

อุปกรณ์ประกอบการแสดงหมอลำ เดิมมีเครื่องดนตรีเพียงแค้นอย่างเดียว ต่อมา
 ได้รับอิทธิพลจากดนตรีลูกทุ่งและเครื่องดนตรีสากลทั่วไป เช่น มีเบส ออร์แกน กีตาร์
 แซกโซโฟน แคน พิณ กลองซูก เป็นต้น ฉากเดิมใช้ฉากยื่นฉากเดียว ต่อมาพัฒนาเป็น
 ฉากม้วนม้วนหลายชั้น ส่วนเวทีการแสดงเดิมไม่มี ไซ้แสดงบนลานบ้าน ต่อมาโดยกรานหรือ
 สร้างเป็นเวทีแสดงขึ้น

สำหรับตัวผู้แสดงหมอลำ ในคานจำนวนคนแต่เดิมใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว
 แสดงทุกบทบาทโดยสมมติเป็นตัวต่าง ๆ ต่อมาเพิ่มเป็นคู่ชายหญิงโศกอบกันแล้วเพิ่มเป็น
 3 คน และเป็นหมู่คณะที่แสดงเฉพาะบทบาทของตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเท่านั้น ผู้แสดงเหล่านี้
 ส่วนมากเป็นชาวบ้านทั่วไป เพราะชาวอีสานทุกคนชอบลำเป็นนิสัยอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม
 หมอลำส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก หมอลำเป็นเพียงอาชีพรองเท่านั้น ส่วนการแต่งกาย
 ที่ได้รับข้อมูลจากจังหวัดมหาสารคามกล่าวว่า เดิมฝ่ายชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม
 ต่อมาพัฒนาเป็นชุดสากลลูกไท โดยเฉพาะในการแสดงลำคู่ ฝ่ายหญิงนุ่งผ้าถุงไหม
 สวมเสื้อแขนกระบอก ต่อมาจึงแต่งกายตามสมัยนิยม สำหรับหมอลำหมู่ในระยะต่อมา
 การแต่งกายคล้ายลิเก ฝ่ายหญิงจะสวมกระโปรงชุดยาว ส่วนหมอลำเพลิน หญิงสวมเสื้อ
 แขนกระบอก นุ่งผ้าถุงสั้นเห็นโคนขาขาว เรียกหมอลำก๊กขาว ปัจจุบันแต่งกายสั้น
 คล้ายนักเรียนลูกทุ่ง ฝ่ายชายแต่งกายตามสมัยนิยม นุ่งกางเกงยีนส์บาง กางเกงสมัยใหม่
 ต่าง ๆ บาง

หมายเหตุ.- เรื่องราวของหมอลำโดยละเอียดจะมีในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
 กับหมอลำ หน้า 20 - 39

กลองยาว

ประวัติความเป็นมาของการละเล่นพื้นเมืองประเภทกลองยาว กำเนิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นอน จังหวัดร้อยเอ็ดกล่าวถึงนิทานมหาเวสสันดรชาดกาวี มีกล่าวถึงเรื่องกลองยาวอยู่หลายตอน เช่น ตอนพระเวสสันดรถูกเนรเทศจากเมืองเดินทางไปถึงเมืองทูลละนกร พาลูกเมียพักอยู่ที่ศาลาใกล้เมือง ไคยีนเสียดกลองยาวโดยมีคำกลอนว่า " พึงยินชาวเมืองตองเกวรีดีเสพเสียดเสียดกชงแตร เกี่ยวกลองวง มะโหรีเลน กลองยาวยามค่ำโคกนกงอนครท้าวแหวแค้น " คุณสุทธิสมพงษ์ สหานาจ มีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ในทางประวัติศาสตร์กลองยาวนี้เป็นของอายุสาวมาด้วยกันกับแคน คิดว่าครั้งแรกตั้งแต่อพยพหนีลงมา เมื่อลวากับไทยแตกแยกกันเพื่อหาถิ่นฐานที่คง คนศรีขินคนี่ก็ติดตามไปทั่ว ครั้งแรกเขามีกลองยาวใบเดี่ยว ยาวประมาณ 120 - 130 เซนติเมตร เรียกว่า กลองตาง (ไรที่คนเคียวมีเสียงแหลมและเสียงทุ้ม) ไซในชบวนแหงงานบุญพระเวส บางแห่งก็มีฉาบตั้งควย บางแห่งก็ไม่มี เมื่อตีแล้วนกฟอนกอดที่จะฟอนไม้ไค้ ตองฟอนกันเป็นหมู่ ๆ กลองชนิดนี้มิอยู่ในประเทศลาวมาก สำหรับภาคอีสานเมื่ออยู่ทางตอนเหนือของภาค เช่น นครพนม สกลนคร อุตรธานี เป็นต้น ส่วนจังหวัดมหาสารคาม กล่าวว่ กลองยาวเดิมเป็นสมบัติกลางของหมู่บ้าน เก็บรักษาไว้หวัด ไซเป็นเครื่องตีประโคมงานต่าง ๆ ยกเว้นงานศพ จังหวัดที่ตส่วนมากเป็นจังหวัดพื้นเมืองของลาว

คำว่า " กลองยาว " มีความหมาย 2 ประการ คือ เป็นชื่อเรียกเครื่องดนตรีพื้นเมืองของชาวอีสานชนิดหนึ่ง และเป็นชื่อการละเล่นพื้นเมืองของชาวอีสานอย่างหนึ่ง

สำหรับกลองยาวในความหมายของเครื่องดนตรีนี้ จังหวัดขอนแก่นกล่าวว่าเดิมชาวบ้านอีสานไซหนึ่งคนทุ้มกระบอดไม้ไผ่ เคาะคู่มีเสียงไพเราะหู จึงนำไปตีเป็นจังหวะกลองลูกโทสน ภายหลังจึงมีคนเอาหนังกระต่าย หนึ่งแนวทุ้มไม้กระบอดใหญ่กว่าไม้ไผ่ มีเอาคอกชนิดน้อย เรียก กลองโทน แลวคอยพัฒนาเป็นกลองยาว

ส่วนจังหวัดรอยเอ็ดโคไทรายละเอียดเกี่ยวกับกลองยาวดังนี้ กลองยาวเป็น
 ซอของกลองชนิดหนึ่งซึ่งใช้ประกอบการเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน ลำตัวกลองยาวประมาณ
 80 - 100 เซนติเมตร แบ่งเป็น 2 ทอน คือ ทอนหัวและทอนหาง ทอนหัว (ตัวกลอง)
 ยาวประมาณ 35 - 40 เซนติเมตร จากส่วนตัวไปถึงส่วนทอนหางจะหลอมลงในคอแก้ว
 ส่วนปลายหางทำให้แบนออกคล้ายกับปากแตรวง ภายในตัวกลองจะเจาะให้เป็นรูตามรูปร่าง
 ของรูปกลองคานนอก ในรูของกลองจะเจาะหลอดออกไปถึงทอนหางเลย เส้นผ่าศูนย์กลาง
 ของตัวกลองกว้างประมาณ 20 - 25 เซนติเมตร แล้วแต่ความต่องการ ภายในรูของกลอง
 ข้างจะปรับขนาดความหนาให้เสียงดังสูงหรือต่ำได้ คำว่า "กลองยาว" นี้ อาจหมายความว่า
 ว่า ตัวกลองเล็กกว่ากลองชนิดอื่น แต่ลำตัวยาว มีเสียงและรูปร่างไม่เหมือนกลองชนิดอื่น ๆ

การทำกลอง กลองยาวนี้จะทำด้วยไม้อะไรก็ได้ แต่ส่วนมากเป็นไม้ที่มีแก่นดี
 นำหนักเบา เช่น แกนไมขมุนบานหรือขมุนป่า ไม้หาคและไม้ประดู่ ฯลฯ เมื่อช่างได้ทำรูป
 ลักษณะของตัวกลองเห็นว่าถูกต้องแล้ว จะเอาหนังโคมาหุ้มคานหน้าหรือคานหัว ส่วนคาน
 หางปล่อยให้เป็นรูโปร่งไว้ การหุ้มครั้งแรกคองหุ้มหนังเปือก คือเอาหนังเข้านำให้เป็งก
 จนอ่อน แล้วเอามาตีด้วยไม้ให้หนึ่งอ่อนอีกครั้งหนึ่ง แล้ววัดขนาดกับตัวกลอง เจาะหนึ่ง
 ส่วนคองร้อยหูกลอง เมอรอยหูแล้วจึงเอามาหุ้มกลอง มีคด้วยเชือกหรือหนังให้หุ้มหน้ากลอง
 อย่างดี แล้วจึงเอาไปตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วจะดึงเอาหนังออกจากกลอง แล้วใช้
 มีดคม ๆ ขูดหนังหน้าออกให้บางพอสมควร และให้เสมอกัน แล้วเอาหนังแห้งที่ขูดไว้ยร้อย
 หูอีกครั้ง การหุ้มจะตองรัดหนังหน้าให้ตึง แล้วทกลองตีฟังเสียงจะได้เสียงดังเบา ๆ
 ให้เอาข้าวสุก (ขาวจาว) หรือข้าวเหนียว คลุกกับซีเภาคยให้แตกและเหนียว แล้วคยที่
 ครงกลางหน้ากลองจะทำให้เสียงกลองดังมากขึ้น การคยขานี้สำคัญมาก ต้องให้มีความพอดี
 คยน้อยไปเสียงจะไม่คยพอ และถ้าคยมากไปเสียงก็จะไม่คย

การเล่นกลองยาวเดิมเล่นกันด้วยกลองเพียงตัวเดียว ภายหลังมีผู้เริ่มคิดค้นหา
 วิธีใหม่ โดยเพิ่มจำนวนกลองให้มากตัวขึ้นทำนองเดียวกับการเล่นแคนวงประยุกต์ เพื่อให้
 สนุกครึกครื้นยิ่งขึ้น ต่อมาจึงพัฒนาเป็นกลองยาววงใหญ่ซึ่งเล่นกันมากในแถบจังหวัดรอยเอ็ด
 กาพลินธุ์ ยโสธร และอุบลราชธานีบางส่วน คาดว่าเกิดมีกลองยาววงใหญ่นี้เกิดขึ้นในราว

พ.ศ. 2475 การเล่นกลองยาวนี้จะมีทำที่หรือจังหวัดต่าง ๆ กัน เรียกชื่อหาเหล่านั้นตามลักษณะของการตี เช่น ท่าทนมานคลุกฝุ่น เป็นต้น และสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นเคียงคู่อยู่กับกลองยาวโดยจะขาดเสียมิได้เลยก็คือ การฟ้อนรำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจังหวะเพลงกลองยาวเป็นจังหวะที่เราใจผูกพันชวนให้อยากฟ้อนรำตาม การตีกลองยาวเวลาจะเริ่มตี หัวหน้าจะเป็นผู้ให้สัญญาณเสียง แล้วเสียงกลองก็จะดังขึ้นพร้อมกัน รวมทั้งรำมะนา ฉิ่ง และฉาบ เสียงจะประสานกันอย่างครึกครื้น กลองรำมะนาจะให้เสียงทุ้ม กลองยาวเป็นเสียงแหลม บางคณะของจังหวัดมหาสารคามอาจมีฆ้องเล็ก แคน และพิณ รวมอยู่ด้วย แต่เค็มส่วนมากกลองยาวจะมีจังหวะเดียวคือจังหวะแท้ ขณะเค็มแท้จะมีผู้เล่นกลองหลอกควยวิธีตลกขบขันควยส่วนมากใช้คนเดียวซึ่งจะเป็นผู้เค็มอยู่นานที่สุดของคณะกลองยาว เขาจะแสดงวิธีหลอกเล่นตีกลองของเขา ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกลองยาวทั่วไป แต่รูปร่างเล็กกว่าและมีน้ำหนักเบา เพื่อให้ยกเล่นไคกาย คลองคว่และวงไว ต่อมาไคพัฒนามาเป็นจังหวะแปลก ๆ ที่คนเค็มชวนให้เราใจต่างไปจากเค็ม

ผู้เล่นกลองยาวทั่วไปจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ ในจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่เป็นคุณหนูหนุ่มสาว อายุประมาณไม่เกิน 30 ปี สำหรับกลองยาวที่จังหวัดขอนแก่น ส่วนมากผู้เล่นเป็นชายทั้งหมด ผู้หญิงที่รวมในวงกลองยาวมักเป็นผู้ฟ้อนรำประกอบ

ปกติกลองยาวมักใช้ในงานที่มีขบวนแห่ทั่วไป ยกเว้นงานศพ เช่น แห่ลงมหากรีนแห่ขบวนแห่ ฟ้อน แห่บั้งไฟ เป็นต้น ที่จังหวัดยโสธรการเล่นเซิ้งบั้งไฟต้องอาศัยกลองยาวที่นำเสมอ ผู้เล่นกลองยาวและเครื่องดนตรีต่าง ๆ จะได้รับการตกแต่งประดับประดาสวยงามมาก ในบางจังหวัดเช่นทรอยเอ็ด ไคสงเสริมการเล่นพื้นเมืองกลองยาวนี้ด้วยวิธีต่าง ๆ ของจังหวัดทุก ๆ ปี เพื่อชิงรางวัลเงินสดและโล่ห์เกียรติยศ การประกวดกลองยาวนี้จังหวัดยโสธร เรียกว่า "ตีกลองเซิ้ง" การตีกลองเซิ้งนี้จะมีจังหวะท่ารำประกอบ บางทีอาจมีเพลงร้องประกอบด้วยกลองยาว

ในปัจจุบันมีผู้นำมาประกอบคนตรีอื่น ๆ ก็ได้ตามสมัยนิยม หรือจะแยกไปตีที่ละ
1-2 กลองก็ได้อีก แต่ไม่เรียกกวงกลองยาว ท้องที่เป็นหนังจึงเรียก " วงกลองยาว " แต่ก่อน
วงกลองยาวตั้งเป็นคณะเล็ก ๆ มีอยู่ตามหมู่บ้านทั่วไป ประชาชนเรียกหาไปแสดงตามเทศกาล
ต่าง ๆ เสมอ จึงกลายเป็นอาชีพหนึ่งของชาวอีสาน และได้พัฒนาการแสดงขึ้นจนกลายเป็น
คณะใหญ่มีผู้แสดงมากขึ้น คณะกลองยาวใหญ่ ๆ ในจังหวัดมหาสารคามเฉพาะชบวนกลอง
มีประมาณ 10-12 คน ชบวนพ่นดอกไม้ประมาณ 16 - 20 คน การแต่งกายได้พัฒนามาจาก
ชุดธรรมดาตามชอบ หัวไปมักเป็นชุดประจำคณะเท่านั้นเอง เดียวกับที่นักกีฬาเมื่อเล่นกีฬานั่นเอง
และนอกจากกลองยาวจะได้รับความนิยมอย่างมากในภาคอีสานแล้ว กลองยาวยังได้รับ
ความนิยมไม่น้อยจากประชาชนในภาคอื่น ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคกลาง

โปงลาง

ต้นกำเนิดของโปงลางทางจังหวัดกาฬสินธุ์ กล่าวว่เกิดจากชาวบ้านชนบทไปเลี้ยง
สัตว์ตามป่าคอน ไก่น้ำไม้ชนิดหนึ่งมีชื่อว่า ไม้มะหาด มาทำเป็นแฉมแล้วร้อยติดกันเป็นสายยาว
คล้ายระนาด แฉมไว้มัดกับต้นไม้ ไซ้ที่เป็นจังหวะเพลงต่าง ๆ ตามชอบ ส่วนจังหวัดขอนแก่น
โคสนิมะฐานไว้ไกลเคียงกันว่า เดิมเป็นชื่อ โปง หรือกระดิ่ง ที่ไซ้แฉมคอสัตว์เลี้ยง
ประเภทวัวควาย โปงลางเป็นเครื่องดนตรีที่เลียนแบบเสียงจากโปงของสัตว์เหล่านั้น
แต่ก่อนไซ้เคาะเล่นเดี่ยว ๆ อยู่ตามโรงนา ต่อมาเมื่อคิดแปลงให้เป็นเครื่องดนตรีเคาะเล่น
เพลงต่าง ๆ ที่ชาวอีสานเรียกว่า " ลาย " โปงลางจึงเดิมมีน้อย จะพบเห็นโคเฉพาะตาม
หมู่บ้านเก่าแก่เท่านั้น

อุปกรณ์การแสดงส่วนใหญ่ทำด้วยไม้แกนต่าง ๆ ที่นิยมใช้มากที่สุดคือ ไม้มะหาดหรือ
หมากหาด นำมาทำเป็นแฉมแล้วร้อยต่อกันคล้ายระนาด เวลาเล่นไซ้ฆอนไม้ตี ไซ้บรรเลง
กับเครื่องดนตรีอื่น เช่น แคน พิณ กลอง ฉิ่ง ฉาบ ซอ กรับ โท เป็นต้น ในจังหวัดกาฬสินธุ์
ปัจจุบันมีพัฒนาการโดยใช้เครื่องดนตรีสากลประกอบ ทำให้สนุกสนานครึกครื้นยิ่งขึ้น

เนื้อหาที่เริ่องส่วนมากเป็นบทเพลงพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์
เล่นเพลงไคววซันญู แม่มายกล่อมลูก กาเตนคอน ทอนาวซามทุ่ง จังหวัดนครพนมเล่นเพลง
แม่ออนลูก เพลงคำสอนคามพวงคำวคาร เพลงแมลงภูชมดอกไม้ เพลงแอ้วสาว จังหวัดขอนแก่น
เล่นลำยกาเตนคอน ลำยคมพัดพร้าว แม่อายกล่อมลูก บางก็เลือกเล่นเพลงไทยเดิมภาคกลาง
เพลงไทยสากล หรือเพลงลูกทุ่งบางเพลงที่พ่อนำมาคิดแม่สังเลนไคงาย

คณะผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีความถนัดและสนใจ ผู้บรรเลงหลักมี 3 คน
ทำหน้าที่เป็นผู้ตีโปงลางทุม 1 คน ตีโปงลางเอก 1 คน และตีกลองอีก 1 คน นอกนั้นเป็น
ผู้เล่นดนตรีประกอบอื่น ๆ และเป็นผู้พอนำร้อง ๆ แล้วแต่จะจัดขึ้น

แคนวง

จังหวัดนครพนมได้อธิบายว่า แคนวงเกิดขึ้นจากหมอลำซึ่งใช้แคนเป็นเครื่องดนตรี
ประกอบ กลอนลำต่าง ๆ ต่อมาหมอลำได้ประยุกต์การใช้แคนกับหมอลำกลอนขึ้นเป็น
คณะแคนวงสามารถใช้กับเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล เพลงลูกทุ่งและเพลงสากลได้
อุปกรณ์ประกอบในการแสดงแคนวงมี แคนอย่างน้อยประมาณ 6 อัน กลอง ฉิ่ง ฆ้อง และ
กระจับปี่ ผู้แสดงทั่วไปเป็นหมอลำที่มีความรู้ทางดนตรีเหล่านี้ดีพอ การเล่นแคนวงนี้ไม่ได้
ได้รับความนิยมเท่าที่ควร ผู้สนใจเล่นมีน้อยลง

กันตรึม รำสาก รำครุฑ เจริญ กะโพนคิงทอง

จังหวัดสุรินทร์ ได้อธิบาย กันตรึม รำสาก รำครุฑ เจริญ กะโพนคิงทอง ว่า
กันตรึม เป็นการละเล่นขับกล่อมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากขอมแต่เดิม อุปกรณ์
การแสดงประกอบด้วย กลองกันตรึม 2 ลูก ปี่อ้อ 1 เล้า ซอเอก 1 คัน ซอขลุ่ย 1 เล้า
และฉิ่ง 1 คู่ เนื้อหาที่เริ่องมักไม่มีแบบกำหนดที่แน่นอนและไม่นิยมร้องเป็นเร่องเป็นราว
มักจะคิดคำร้องให้เหมาะสมกับงานที่ไปแสดง โดยร้องเป็นบทเบ็ดเตล็ด เช่น บทเกี่ยวพาราดี

บทบรรณา บทรำพึงรำพัน ฯลฯ ผู้แสดงทั้งนักดนตรีและบุรุษรวมประมาณ 6-8 คน
เดิมเป็นชายล้วน ปัจจุบันมีหญิงรวมแสดงด้วยบาง ภาษาที่ใช้ในการแสดงเป็นภาษาเขมร

รำลึก (เรือมอันเร) เป็นศิลปการละเล่นพื้นบ้านดั้งเดิมของคนไทยพื้นเมือง
ที่ใช้ภาษาเขมร อุปกรณ์ที่ใช้เล่นมี โหม่ง ซึ่งเป็นไม้แกนกลม 2 คู่ กลางยาวประมาณ
2-3 ศอก กุญยาวประมาณ 4-6 ศอก เนื้อหาที่เฝ้าร้องมักเป็นเบ็ดผากรัก การเกี่ยวพาราสีกัน

รำทูลมีเล่นกันเฉพาะในวันสงกรานต์เท่านั้น ซึ่งเป็นวันหยุดงานเพื่อให้ได้สนุก
สนานและเพื่อทำกุศลกัน เมื่อถึงวันนั้นจะมีการรำไปตามบ้านทุกบ้าน เจ้าของบ้านจะนำ
จตุปัจจัยไทยทานมอบให้แก่วัดหน้าบ้านรำทูล เพื่อให้นำไปถวายวัด เนื้อหาที่ร้องไม่จำกัด
แน่นอน มักจะเริ่มจากการขอขมาเจาของบ้านก่อนและต่อด้วยบทอื่น ๆ ตอนท้ายลงด้วย
บทให้ศีลให้พรแก่เจาของบ้าน และบทลาในที่สุด รำทูลนี้เป็นการแสดงของคนพื้นบ้านที่ใช้
ภาษาเขมรเช่นกัน

เจรียง เป็นการละเล่นพื้นบ้านของคนไทยพื้นเมืองที่ใช้ภาษาเขมร ที่มีลักษณะ
คล้ายหมอลำและเพลงโคราช เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบมี แคนอย่างเดียว การเจรียงจะ
ประกอบด้วย ชาย 1 คน หญิง 1 คน ดนเป่าแคน 1 คน เนื้อหาเป็นการบอกกล่าวถึงความ
สำคัญของงานต่าง ๆ บางครั้งอาจมีนิทานประกอบ บางครั้งอาจเป็นเจรียงกรงูใหม่
ก็มี ระยะเวลาที่มีการจัดอวยคำเป็นบทหยอกตลกกระทะเทียบกันเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น

กะโหมบึงทอง เป็นการแสดงหมู่ โดยดัดแปลงลีลาการรำมาจากลักษณะท่าทาง
ของตกแต่นกข่า เป็นการแสดงของคนไทยพื้นเมืองที่ใช้ภาษาเขมร

อุปกรณ์การละเล่นพื้นบ้าน

จังหวัดมหาสารคาม ยโสธร โคกธินายวา

แคน ต้นกำเนิดของแคนไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน สันนิษฐานว่าเริ่มจากการนำไม้กุ่มแคนมาเจาะเป็นรูแล้วลงเป่าเห็นโคเคียงไพเราะจึงได้จัดเรียงลำดับเสียงต่าง ๆ เขาควยกัน โดยใช้ลึงคืดที่รูเจาะ เรียกว่า แคน ปัจจุบันได้พัฒนาการทำแคนโดยทำให้มีเต้าไม่อยู่ตรงกลางไม้กุ่มแคนคืดควยขี้สุกให้แน่น

แคนนี้เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า อาจเป่าให้หมอลำซำหรือนักกร้องเพลงประกอบโคเคียง หรือจะเล่นเป็นวงแคนขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ก็ได้ ฉายหรือเพลงที่ไซเป่าคนเคียวส่วนมากเป็นลายพื้นเมือง เช่น สุกสะแน่น โปซาย ฉายใหญ่ ฉายน้อย ฉายยาว เป็นต้น ถ้าเป็นแคนวงมโหรีเป่าเพลงไทยเดิม เพลงลูกทุ่ง หรือเพลงไทยสากลได้ตามความนิยม

พิด ประวัติของพิดมีมาแต่สมัยพุทธกาล แต่พิดในภาคอีสานกำเนิดขึ้นตั้งแต่ชาวอีสานโคเคียงมีโสธรวิชาพุทธศาสนา เมื่อโคเคียงรูปประวัติของพระพุทธรูปเจาคอนเปรียบเทียบการบำเพ็ญทุกขกิริยากับพิดสามสาย

การทำพิด ไซไม้เป็นทิวโตรงแล้วซึ่งสาย ไซเส้นประกอบในแคนวง โป่งกลางหรือจะเล่นเดี่ยวก็ได้ ทางภาคเหนือเรียกพิดว่า "ซิง" พิดนี้เล่นเป็นดนตรีโคเคียงหลายประเภท ทั้งเพลงพื้นเมืองอีสานทั่วไปจนประดอบควยลายต่าง ๆ เพลงลำ เพลงแคน เพลงซอ และเพลงลูกทุ่งที่นิยมกันโดยทั่วไปควย พิดจึงมีอยู่ทั่วไปเกือบทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน

ผู้เล่นพิดเก่ง ๆ ส่วนมากมักเป็นผู้ที่อยู่กับวงแคน วงหมอลำ หรือคูดุคดีกับวงการเหล่าน้อยเมือง ๆ

โหวด เมื่อนานมาแล้วสมัยที่ไทยเราอพยพเข้ามาอยู่ลานนาไทย ป่าคงมีมาก มีนายพรานออกไปล่าเนื้อ โคนินเสียงนกเสียงสัตว์ร้อง จึงได้นำขี้ไม้ไผ่และเขาสัตว์มาลงเป่ากันเพื่อแจ้งให้พวกพ้องรู้ว่าสัตว์ที่ยิงถูกหรือไม่ บางครั้งก็เป่าล่อวางล่อเก้ง หรือสัตว์อื่น ๆ ให้วิ่งเข้ามาหา ตอมนายพรานโคนินเสียงนกร้องเป็นเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ นายพรานเหล่านี้เวลาว่างไครวมขี้ไม้ไผ่ขนาดเล็กใหญ่มาลงเป่าดู เรียงตามเล็กใหญ่ สั้นยาว

ปรากฏว่าเสียงที่เป่าคล้ายเสียงนก และต่อมาได้วิวัฒนาการเอาขลุ่ย (ขลุ่ยระฆัง) มาติด
 บังไม้ไผ่เรียงกันตามสันยาวเข้า แล้วเป่าเป็นเพลง จนถึงสมัยปัจจุบันได้วิวัฒนาการ
 "โหวด" โดยการใช้นิ้วยาวชนค 2-3 ฟุต มีคเป็นทาง ร้อยด้วยเชือกสำหรับขวาง เมื่อ
 ขวางไปจากแรงของลมจะทำให้มันเกิดเสียง โว โวโว โว โว โวค จึงเรียกชื่อตาม
 เสียงว่า "โหวด" ชาวอีสานมักจะเล่นกันในฤดูหนาว เวลาไปชนเผ่าชาวที่นาของตน
 หรือเรียกกันว่ายามนอนนา

ขอ ในอดีตกาลยังมีนายพรานคนหนึ่งออกล่าเนื้อในป่าเป็นกิจวัตรทุกวัน วันหนึ่ง
 ขณะที่เดินล่าเนื้อไปตามแนวป่าซึ่งมีต้นไม้ทั้งเล็กและใหญ่หนาทึบ บังเอิญได้ยินคนไม่เสียงสั่น
 เพราะโคลนพัด มีเสียงดัง "ออกๆ ออกๆ" นายพรานคนนั้นนึกประหลาดใจ
 เลยตั้งใจฟังจนเกิดความเพ็ดพิไล พร้อมกับนั้นก็เกิดแนวความคิด ไขปากของคนเดินเสียง
 ของตนไม้ที่เสียงสั่นอย่างเพ็ดพิไลและจจจจได้

เมื่อเขากลับมาที่บ้าน เขาก็คิดหาวิธีที่จะใช้เสียงของเพื่อจะทำให้เกิดเสียงดัง
 เหมือนกับเสียงของต้นไม้ในป่า ชั้นแรกเขาได้หากระบอกไม้ไผ่มาเจาะรูเล็ก ๆ แล้วแกะ
 เอาแกนผิวของไม้ไผ่ ใช้นิ้วคิ้วเล็ก ๆ หมุนเส้นผิวของไม้ไผ่ในให้ตึง และตีด้วยเส้นไหม
 ทำให้เกิดเสียงดังคล้ายกับเสียงที่ไคยไคมา

ครั้นกาลเวลาผ่านไป ก็มีผู้คิดดัดแปลงและแก้ไขและให้ชื่อคำว่า "ขอ"
 ตามลักษณะการสีไปและสีมา ชาวอีสานเรียกว่า "สีขอ" วิวัฒนาการจากกระบอกไม้ไผ่
 มาเป็นกะลามะพร้าวทึบด้วยหนังสัตว์ และทำเป็นคันสำหรับจับและตึงสาย สำหรับสายขอ
 ไขลวด หรือเส้นเบรครถจักรยานก็ได้ ส่วนสายที่ตึงกับคันสีนั้นนิยมใช้ขนหางของมามาทำกัน
 จนปัจจุบันการพัฒนาของขอก็ทำกันมาในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย

ตารางแสดงจำนวนสื่อพิมพ์เมืองและโอกาสที่นิยมเล่นใน 10 จังหวัด

จังหวัด	สื่อพิมพ์เมืองที่มีอยู่	กลุ่ม/คณะ	สื่อพิมพ์เมืองที่ถือว่าเป็นของจังหวัด	โอกาสที่นิยมเล่นสื่อพิมพ์เมือง
1. นครพนม	หมอลำ	3	หมอลำ, โปงลาง, กลองยาว,	บุญคูณลาน, บุญข้าวจู้, บุญพระเวส หรือ
	โปงลาง	1	แคนวง	บุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญเข้าพรรษา, บุญออกพรรษา, บุญกฐิน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญวันเกิด, บุญเผาป่า, งานประจำปีโดยทั่วไปของจังหวัด
2. ยโสธร	หมอลำ	8	กลองยาว	บุญเข้ากรรม, บุญข้าวจู้, บุญพระเวส หรือ
	กลองยาว	10		บุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญเข้าพรรษา, บุญข้าวประดับดิน,
	แคนวง (ประยุกต์)- แคนเดี่ยว	1		บุญข้าวสาก, บุญออกพรรษา, บุญกฐิน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญวันเกิด,
	รำกบแกม	1		บุญเผาป่า, งานประจำปีทั่วไปของจังหวัด
	ปี่พาทย์ (ไม้แข็ง-ไม้นวม)	2		
	ซอ-พิณ	2		
	รำโพน	5		
3. สุรินทร์	หมอลำ	15	หมอลำ, กัณฑ์รึม, รำสาก, เจริญ,	บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ
	กัณฑ์รึม	2	หมอลำหนุ่ม, รำครุฑ, เจริญบั้งไฟ	
	รำสาก (เรือมอันเร)			
	เจริญ	5		
	หมอลำหนุ่ม	10		
	รำครุฑ	1		
	เจริญบั้งไฟ			
	รำกะโพนตั้งตอง			

ตารางแสดงจำนวนสื่อพื้นเมืองและโอกาสที่นิยมเล่นใน 10 จังหวัด (ต่อ)

จังหวัด	สื่อพื้นเมืองที่มีอยู่	กลุ่ม/คณะ	สื่อพื้นเมืองที่ถือว่าเป็นของจังหวัด	โอกาสที่นิยมเล่นสื่อพื้นเมือง
4. มหาสารคาม	หมอลำ	10	หมอลำ, โปงลาง, กลองยาว	บุญพระเวสหรือมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญจ้ำชะ, บุญเข้าพรรษา, บุญออกพรรษา, บุญกรีน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญวันเกิด, บุญเผาป่า, งานประจำปีโดยทั่วไปของจังหวัด
	โปงลาง	2		
	กลองยาว	10		
	เพลงสภารัตน์	ไม่ทราบ		
5. ขอนแก่น	หมอลำ	127	หมอลำ, โปงลาง, กลองยาว แคน, พิณ	บุญคูณลาน, บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญกรีน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญเผาป่า, งานประจำปีทั่วไปของจังหวัด
	โปงลาง	5		
	กลองยาว	27		
	แคน	1		
	พิณ	4		
6. กาฬสินธุ์	หมอลำ	15	โปงลาง	บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญเข้าพรรษา, บุญออกพรรษา, บุญกรีน, บุญเผาป่า, งานประจำปีทั่วไปของจังหวัด
	โปงลาง	7		
	กลองยาว	10		
7. หนองคาย	หมอลำ	5		บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญเข้าพรรษา, บุญออกพรรษา, บุญกรีน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญเผาป่า, งานประจำปีทั่วไปของจังหวัด
	กลองยาว	2		
8. ร้อยเอ็ด	หมอลำ	85	หมอลำ, กลองยาว	บุญเข้ากรรม, บุญคูณลาน, บุญข้าวจี่, บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญจ้ำชะ, บุญเข้าพรรษา, บุญออกพรรษา, บุญกรีน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญวันเกิด, บุญเผาป่า, งานประจำปีโดยทั่วไปของจังหวัด
	กลองยาว	100		

ตารางแสดงจำนวนสื่อพื้นเมืองและโอกาสที่นิยมเล่นใน 10 จังหวัด (ต่อ)

จังหวัด	สื่อพื้นเมืองที่มีอยู่	กลุ่ม/คณะ	สื่อพื้นเมืองที่ถือว่าเป็นของจังหวัด	โอกาสที่นิยมเล่นสื่อพื้นเมือง
9. อุตรดิตถ์	หมอลำ	30	หมอลำ, กลองยาว	บุญข้าวजू, บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์, บุญบั้งไฟ, บุญเข้าพรรษา, บุญข้าวประดับดิน, บุญข้าวสาก, บุญออกพรรษา, บุญกฐิน, บุญขึ้นบ้านใหม่, บุญเผาป่า
	กลองยาว	5		
10. สกลนคร	หมอลำ	ไมทราบ	หมอลำ, โปงลาง	หูกงานบุญ
	โปงลาง	"		
	กลองยาว	"		

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนที่สอง ผู้วิจัยทำการเลือกเก็บข้อมูลเฉพาะสื่อพิมพ์เมืองที่ได้รับความนิยมมากที่สุด และมีแพร่หลาย โดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ยกเว้นเหตุที่ว่างบประมาณและเวลาที่มีจำกัด คณะผู้วิจัยได้ตกลงตัดสินใจเลือกศึกษาเฉพาะสื่อพิมพ์ประเภท "หมอลำ" เพียงสื่อเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสามารถตามเก็บข้อมูลกันได้อย่างกว้างขวาง และหมอลำก็เป็นสื่อที่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่รู้จักกันดี นอกจากนี้สื่อ "หมอลำ" ยังเป็นสื่อที่สื่อสารได้ทั้งสองแบบ คือทั้งรูปแบบของการสื่อสารแบบเป็นถ้อยคำ (Verbal Communication) และในรูปแบบของการสื่อสารแบบใช้สัญลักษณ์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ถ้อยคำ (Non-Verbal Communication)

วิธีการเก็บข้อมูล ในขั้นตอนที่สอง

สถานที่เก็บข้อมูลได้สุ่มจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 16 จังหวัด โดยเลือกเอาเพียงหนึ่งจังหวัด ซึ่งจากการสุ่มได้จังหวัดมหาสารคาม เป็นตัวแทนของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด

วิธีการเก็บข้อมูล เก็บโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างหัวหน้าคณะหมอลำหรือผู้จัดการ นักเขียนกลอนลำ และผู้แสดง ที่เข้ามาแสดงในเขตจังหวัดมหาสารคามในระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2523 อันเป็นเทศกาลหลังวันออกพรรษา นอกจากนี้ผู้ทำการสัมภาษณ์จะอยู่สังเกตการแสดงของคณะหมอลำที่ไปสัมภาษณ์เหล่านั้นด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความหมาย

หมอลำ เป็นการแสดงพื้นเมืองของอีสาน เชื่อกันว่าเป็นการแสดงที่เก่าแก่ที่สุดชนิดหนึ่งของไทย หมอลำมีวิวัฒนาการด้านการแสดงจากการขับลำนำควยวัตถุประสังคทางศาสนา โดยหมอลำขับสมัครเล่นเพียงคนเดียว จนกลายมาเป็นการแสดงละคอนเพื่อการบันเทิง ประกอบดนตรีอีสานพร้อมทั้งขับร้องและพ่นรำแบบต่าง ๆ อย่างในปัจจุบัน แต่หมอลำแบบเก่า ๆ ก็ยังมีแสดงกันอยู่ ดังนั้น "หมอลำ" จึงเป็นคำที่ใช้เรียกการแสดงพื้นเมืองของอีสานสกุลหนึ่ง ที่แตกแขนงสืบขับออกไปมากมาย ลักษณะสำคัญที่เห็นเด่นชัดในการแสดงของหมอลำคือ

1. ใช้บทลักษณะประเภทกาพย์ กลอน และร่าย
2. ใช้ภาษาไทยอีสาน
3. เรื่องที่เล่นส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมอีสาน
4. ใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก
5. ใช้ทำนองดนตรีพื้นเมืองอีสานที่เรียกว่า ลาย ต่าง ๆ
6. การวาดลำหรือการขับร้องใช้การลำจากเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อการแสดง ไม่ค่อย

มีการคนกลอนสด และมีบทร้องมากกว่าบทเจรจา

ความเป็นมา

คำว่า หมอลำ เป็นคำผสมระหว่าง หมอ กับ ลำ "หมอ" หมายถึง ผู้ชำนาญในกิจการใดกิจการหนึ่ง เช่น หมอยา หมายถึง แพทย์ หมอมอ หมายถึง หมอดู เป็นต้น ส่วนคำว่า "ลำ" หมายความว่า ร้อง การร้องเรียกว่า วาดลำ "หมอลำ" จึงหมายถึง ผู้ชำนาญในการร้องคือนักร้องนั่นเอง

คำ แต่เดิมใช้ว่า ขบ เช่น ขบหลวงพระบาง ขบคำเหนือ ขบงม
 ขบเชียงขวาง¹ "ขบ" เป็นคำที่ยังใช้อยู่ในประเทศลาว หมายถึง การดำ² เช่นเดียวกับ
 การ "ขบสอ" ซึ่งหมายถึง ขบร่องแบบพื้นเมืองในภาคเหนือ และคำว่า "ขบร่อง" ใน
 ภาคกลาง

ที่มาของคำว่า "คำ" นั้นมีต้นเนยฐานเป็น 3 กรณีใกล้เคียงกันดังนี้

กรณีที่หนึ่ง สันนิษฐานว่าแต่เดิมวรรณคดีอีสานที่นำมาใช้ขบนั้นได้จาร (จารึก,
 เขียน, สลัก) ลงบนผิวไม้ไผ่เรียกว่า หนังสือเจียง กว่าจะจารครบเรื่องหนึ่ง ๆ ต้องใช้
 ไม้ไผ่หลายลำแล้วตัดเป็นปล้อง ๆ มีรวมไว้เป็นเรื่อง ๆ ของการอ่านเรื่องใดก็นำเรื่องหรือ
 "คำ" นั้นไปอ่านให้ฟัง การอ่านนั้นใช้ขบเป็นทำนองสรภัญญะแบบอีสานเป็นพื้น การขบ
 เรื่องหนึ่ง ๆ เรียกว่า "ขบคำ" เช่น ขบคำพระเวส ขบคำกาลเกศ ขบคำโกแกมหมอสู
 ทอมคำว่า "ขบ" คงจะละไว้เป็นที่เข้าใจตรงกัน จึงเหลือเพียงคำว่า "คำ" ซึ่ง "คำ"
 ในที่นี้จึงมีความหมายเป็นการขบนั่นเอง³

กรณีที่สอง สันนิษฐานว่าการจารหนังสือแต่เดิมใช้จารึกลงบนใบลาน แล้วผูก
 เป็นมัดสอดไว้ในกระบอกไม้ไผ่หลอดมีฝาปิดมิดชิด เรียกว่า หนังสือหนึ่งคำ ผู้ที่สามารถ
 จดจำเรื่องราวในหนังสือหนึ่งคำได้นั้นเขาเรียกว่า หมอลำ (คนลำ) เมื่อไปเล่นนิทานใน
 หนังสือวรรณคดีนั้น ๆ ให้ใครฟังก็เรียกว่า หมอลำ⁴

1 พรชัย ศรีสารคาม "หมอลำ", ใน มรดกอีสานฉบับวัฒนธรรมประเพณี ศิลปวรรณคดี
อีสาน (กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, 2521), หน้า 82.

2 สมภาษณ์ หมอลำสุทธิสมพงษ์ สะทาธนาจ, 16 สิงหาคม 2521.

3 พรชัย ศรีสารคาม เรื่องเดียวกัน หน้า 82-83.

4 บุญเรือง ดาราสวัสดิ์ หมอลำ, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2521),

กรณีนี้สาม สันนิษฐานว่า "ลำ" มาจากคำว่า "ยาว" เช่น ลำห้วย ลำที่ ลำคลอง ลำไผ่ ลำตาล เป็นต้น นีทานพจนานุกรมสันสกฤตมีความยาวมากจึงต้องจารลงบนใบลานนับร้อย ๆ ใบ ดังนั้น เรื่องที่จารเหล่านี้จึงเรียกว่า "ลำ" ไปด้วย¹

ปัจจุบันคำว่า "ลำ" อาจแปลว่า เรื่อง โดยใช้ในความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "หมอลำ" เช่น ไปฟังลำหรือไปฟังหมอลำก็มีความหมายเช่นเดียวกับไปดูและฟังการขับร้องหรือละครแบบอีสานนั่นเอง นอกจากนี้ คำว่า "หมอลำ" ยังหมายถึงตัวศิลปินหรือนักร้องอีกด้วย

ในการวิจัยครั้งนี้จะใช้คำว่า หมอลำ ในความหมายของสกุลการแสดงพื้นเมืองอีสานสกุลหนึ่ง เพราะคำนี้ใช้กันอย่างกว้างขวางทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียน ส่วนหมอลำซึ่งหมายถึงศิลปินจะเรียกว่า ตัวหมอลำ เพื่อป้องกันความสับสน และคำว่า ลำ จะใช้ในความหมายของการขับร้อง

วิวัฒนาการของหมอลำ

หมอลำเป็นการแสดงพื้นเมืองของกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยอีสานมาแต่ดึกดำบรรพ์ชนกลุ่มนี้แต่เดิมอาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงฝั่งซ้าย ซึ่งเป็นประเทศลาวในปัจจุบัน ผลของสงครามระหว่างไทยกับลาวในสมัยพระเจ้าตากสิน พ.ศ. 2322 และในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2370 ทำให้ชนกลุ่มนี้ต้องเข้ามาอยู่ในแดนอีสาน และในดินแดน ๆ ของประเทศไทยเป็นอันมาก การบันเทิงที่ติดตามด้วยกับกลุ่มนี้คือ หมอลำ ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดหมอลำมาก พระองค์ทรงลำและทรงพอนได้เป็นอย่างดี² ประชาชนในพระนครก็นิยมหมอลำ

¹ สิริวิฑูรย์ คำวันสา, "โปงลางและลำแคน", อีสานคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, 2521), หน้า 90.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ทิพากรวงศ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เกษม, 2507), หน้า 177.

เป็นอันมาก ครั้นพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคต รัชกาลที่ 4 จึงโปรดให้จัดการแสดงหมอลำใน
พระนครและหัวเมืองส่วนกลางเสียในปี พ.ศ. 2408 คอยทรงเกรงว่าหมอลำจะเข้ามา
แทนที่การละเล่นอื่น ๆ ของไทยภาคกลาง¹ คอยเหตุนี้ หมอลำจึงไม่แพร่หลายในที่ใด
นอกจากหัวเมืองอีสาน

ภูมิประเทศของอีสานเป็นที่ทุรกันดาร ขาดการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ
ทำให้การติดต่อระหว่างดินต่าง ๆ ไม่สะดวกจึงไม่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภาคกลาง
มากนัก ดังนั้นการพินาหมอลำจึงมีลักษณะเฉพาะถิ่นอยู่มาก ยากในการที่จะพัฒนาให้แพร่หลาย
ออกไป อย่างไรก็ตามก็ยังมีผู้พยายามรวบรวมลักษณะเหล่านี้เป็นหมอลำ โดยอาศัยสุนทรนา
เป็นหลักดังนี้

1. สุนทรนาฏตอนบน ไคแก จังหวัดนครราชสีมาและชัยภูมิ
2. สุนทรนาฏตอนล่าง ไคแก จังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ ศรีสะเกษ
3. สุนทรนาฏ ไคแก จังหวัดอุบลราชธานี หนองคาย นครพนม สกลนคร

ขอนแก่น เลย²

ข้อแตกต่างของหมอลำในถิ่นต่าง ๆ ดังกล่าวจะชี้ชัดได้โดยผู้ชำนาญเท่านั้น
เพราะแตกต่างกันในรายละเอียด เช่น สำเนียงและความซาหรือเร็วของท่วงทำนอง เป็นต้น

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-2411 (พลเอกประภาส จารุเสถียร
พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์อินทโชตเถระ,) หน้า 192-194.

² บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์, "อีสานสังคีต" ใน มรดกอีสาน ภูมิวัฒนธรรมศิลป-
วรรณคดีอีสาน, (กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, 2521), หน้า 74.

หมอลำในท้องถิ่นเหล่านี้ได้วิวัฒนาการจากการขับลำนำเรื่องราวทางศาสนาสู่
กันฟัง จากหมอลำสมัครเล่นมาเป็นการแสดงอาชีพเพื่อความบันเทิง โดยหมอลำเป็นกลุ่มและ
เล่นเป็นชุดสั้น ๆ จนกระทั่งลิเกจากภาคกลางแพร่หลายไปสู่โคราชเมืองปากประตูอีสาน
โดยทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - โคราช ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2443 และจากโคราช
ก็ค่อย ๆ แพร่หลายไปตามเส้นทางรถไฟสายโคราช - หองคาย และ โคราช - อุบลราชธานี
ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2484

ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องลิเกไว้ในหนังสือ "ลิเก" พบว่า
ในรัชกาลที่ 7 นั้น ลิเกในโคราชเป็นที่นิยมมาก หลายคนสามารถตั้งตัวได้เป็นนักแสดงและ
คณะลิเกเหล่านี้มักจะเผยแพร่ตัวเองเข้าไปในแคนอีสาน แต่ไม่ไกลนัก เนื่องจากการคมนาคม
ไม่สะดวก การแสดงลิเกในถิ่นนี้ประมาณปี พ.ศ. 2518 พบมีการร้องประกอบมีพาทย์ควย
ภาษากลาง มีการลำและการเจรจาปะปนอยู่ โดยเฉพาะตัวตลกมักใช้ภาษาอีสาน ทั้งนี้เพราะ
ลิเกเป็นการแสดงที่มีการปรับตัวเข้ากับท้องถิ่นสูงมาก ขอมุขสั้นทำให้ความการแสดงลิเก
โคราชในยุคนี้คงไม่แตกต่างจากหมอลำมากนัก

อีกทางหนึ่งที่ลิเกเข้าไปมีอิทธิพลในภาคอีสาน คือ การที่ตัวหมอลำมีโอกาสเดินทาง
เข้ามากรุงเทพฯ แล้วนำรูปแบบมหรสพในกรุงเทพฯ กลับไป เช่น ในยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม
หมอลำได้เดินทางไปแสดง ณ เวทีมวยราชดำเนินในปี พ.ศ. 2489 และในปีต่อมา
กรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์) ก็จัดรายการหมอลำเคื่อนละ 2 ครั้ง 1 นับเป็นการ
กลับมาสู่พระนครของหมอลำอีกครั้งหลังจากที่ถูกห้ามไปเมื่อ 80 ปีก่อน

1

Terry Ellis Miller, "Kaen " Playing and "Mawlum "

Singing in Northeast Thailand Part I-II Indiana University,

Unpublished Ph.D. Dissertation, 1977.

ในระยะแรก ๆ ที่หมอลำได้รับอิทธิพลมาจากลิเกนั้น เป็นการรับมาทั้งหมดแต่ต่อมา
ตัวหมอลำได้คิดดัดแปลงแก้ไขบางอย่างเนื่องจากไม่สันทัดในรูปแบบของลิเกอันเป็นศิลปะของ
ภาคกลาง ตัวหมอลำจึงหันกลับไปหาหมอลำอันเป็นศิลปะดั้งเดิมของชาวอีสาน แล้วปรับปรุง
ให้เป็นการเล่นละคอนทำนองเดียวกับลิเกชั้น โดยใช้ภาษาและดนตรีตามวิธีการของหมอลำเดิม
และได้ผลเป็นที่นิยมกว่าลิเกตามแบบฉบับของภาคกลาง หมอลำที่พัฒนารูปแบบขึ้นเป็นการ
แสดงละคอนอีสานนี้เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ¹

ครั้นเมื่อมีการพัฒนาภาคอีสานในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี
การคมนาคมทางบกสะดวกและรวดเร็วขึ้นเป็นอันมาก หมอลำซึ่งพัฒนาอยู่ในแต่ละถิ่นจึงมีการ
ประสมประสานกันมากขึ้น สถานีวิทยุในจังหวัดต่าง ๆ ที่เร่จัดสร้างในยุคนั้นเป็นอีกทาง
หนึ่งซึ่งช่วยให้หมอลำแพร่หลายมากขึ้น และหมอลำแบบเก่า ๆ ซึ่งกำลังจะลาลมยักได้มีโอกาส
แสดงออกทางวิทยุ และต่อมาได้แสดงทางสถานีโทรทัศน์ของ 5 ขอนแก่น ซึ่งเริ่มออก
อากาศในปี พ.ศ. 2505 ด้วย ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นี้เอง หมอลำได้ถูกใช้เป็น
เครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ² มีรายการวิทยุและมีการถ่ายทำภาพยนตร์หมอลำ
ออกฉายให้ประชาชนไทยและลาวชม ซึ่งจัดทำโดยสำนักข่าวสารอเมริกัน (USIA) ³
ผลปรากฏว่าการใช้หมอลำในลาวได้ผลกว่าในไทย ทั้งนี้เพราะทางฝ่ายไทยพยายามใส่
ข่าวสารมากจนเกินไป ⁴

¹ Ibid., p. 218.

² สัมภาษณ์ หมอลำสุทธิเม่งพงศ์ สะพานขาว, 16 สิงหาคม 2521.

³ James R. Brandon, Theatre in Southeast Asia (Mass :
Harvard University Press, 1967), pp.298-301.

⁴ Miller, op.cit. pp.67-8.

เมื่อหมอลำเป็นที่แพร่หลาย เส้นทางการคมนาคมดีขึ้น โครงสร้างของระบบธุรกิจหมอลำจึงเปลี่ยนไปหลาย กล่าวคือ แต่เดิมเจ้าภาพต้องไปติดต่อคณะหมอลำด้วยตนเอง ครั้นถึงปี พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สนับสนุนให้จัดตั้งสมาคมหมอลำขึ้นเป็นแห่งแรก ในจังหวัดขอนแก่น เรียกว่า สมาคมส่งเสริมหมอลำอีสาน เพื่อใช้เป็นแหล่งกลางในการริเริ่มงานและการสมาคมในหมู่ตัวหมอลำอาชีพ ต่อมาได้มีการตั้งสมาคมขึ้นไม่ต่ำกว่า 70 สมาคมตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน เพื่อเป็นส่วนงานติดต่อกันให้แก่ตัวหมอลำซึ่งเป็นสมาชิก โดยแจ้งการติดต่อโดยตรงถึงสมาชิก แจ้งโดยทางจดหมายหรือแม่ข่ายทางรายการวิทยุ ทางสมาคมติดต่อบริการร้อยละ 10 จากสมาชิก จำนวนสมาคมในแต่ละจังหวัดนี้จะแสดงถึงความนิยมหมอลำในจังหวัดนั้น ๆ เช่น ขอนแก่น มี 17 สมาคม มหาสารคาม มี 8 สมาคม อุดรธานี มี 8 สมาคม วิทยุมิ มี 6 สมาคม ร้อยเอ็ด มี 5 สมาคม กาฬสินธุ์ มี 5 สมาคม อุบลราชธานี มี 4 สมาคม เลย มี 4 สมาคม สกลนคร มี 3 สมาคม หนองคาย มี 3 สมาคม นครพนม มี 3 สมาคม บุรีรัมย์ มี 2 สมาคม นครราชสีมา มี 2 สมาคม ยโสธร มี 1 สมาคม เพชรบุรี มี 1 สมาคม และศรีสะเกษ อีก 1 สมาคม¹ จากจำนวนสมาคมนี้เราไม่อาจทราบจำนวนตัวหมอลำที่แน่นอน เพราะตัวหมอลำมักเป็นสมาชิกหลายสมาคม เนื่องจากต้องการเพิ่มโอกาสในการรับงานมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีตัวหมอลำใหม่เข้ามาและตัวเก่าลาโรงทดแทนกันไปตลอดเวลา มีผู้ประเมินว่ามีตัวหมอลำและหมอลำแค้นทั้งสิ้น 5,700 คน ในปี พ.ศ. 2506² แต่ข้อมูลดังกล่าวได้จากการสัมภาษณ์ตัวหมอลำเพียงไม่กี่คนจึงเชื่อถือได้ยาก จากจำนวนสมาคมทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าธุรกิจบันเทิงของหมอลำเจริญเป็นปึกแผ่นอย่างดียิ่ง และการแสดงหมอลำก็รุดหน้าตามไปหลาย

¹ Ibid., ,p. 160.

² Brandon, *op. cit.* p. 213.

การพัฒนาหมอลำในชั้นหลังได้รับอิทธิพลจากเพลงลูกทุ่งและคันทรีเป็นอันมาก เพราะอิทธิพลจากสื่อมวลชนอันทันสมัยทำให้รสนิยมของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไป หมอลำแบบเดิมที่เน้นคุณค่าทางภาษากลจจำนวนลง คงนิยมอยู่เฉพาะในหมู่คนรุ่นเก่า ส่วนคนยุคใหม่สนใจแสงสี ความคึกของเสียง ความเร็วของจังหวะดนตรี และการแต่งกายซุกซนตามสมัยนิยม หมอลำในฐานะธุรกิจบันเทิงก็จำต้องเปลี่ยนรูปแบบตามไปค้าย แต่ตัวหมอลำหลายคนได้คิดการแสดงหมอลำที่ใหม่และประณีตกว่าขึ้นให้สอดคล้องกับแนว โน้มคังกลาว นักวิชาการและนักอนุรักษ์นิยมก็พยายามรักษาและส่งเสริมหมอลำแบบเดิม แต่อย่างไรก็ตาม อนาคตของหมอลำย่อมขึ้นกับรสนิยมของผู้คนเป็นสำคัญ

วิวัฒนาการทางการแสดง

ปกติการร้องรำทำเพลง ในจังหวะและทำนองง่าย ๆ นั้น เป็นศิลปะพื้นเมืองดั้งเดิมของชนเผ่าต่าง ๆ ของชนเผ่าไทยที่พูดภาษาอีสานก็เช่นกันคงมีการลำหรือที่แต่เดิมเรียกว่าการขับเป็นเครื่องบันเทิงพื้นบ้านมาแต่อดีตกาลโดยในจังหวะและทำนองง่าย ๆ อันเป็นลักษณะของเพลงพื้นบ้านทั่วไป เนื้อหาเป็นการบรรยายธรรมชาติ การเดินทางและพฤติกรรมของวีรบุรุษ เป็นต้น ซึ่งเป็นที่มาของนิทานพื้นบ้านที่ถ่ายทอดกันโดยการลำเป็นทำนองเสนาะเพื่อให้จำง่าย ไพเราะ และฟังไม่เบื่อ

ต่อมาท้องถิ่นแถบนั้นได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการจารึกเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาลงบนไม้ไผ่และบนใบลาน ประจวบกับได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาทำให้เกิดวรรณคดีทางศาสนาในรูปของชาดกขนิในอีสานเป็นอันมาก การจารึกอันหลังนี้มีกำหนดรูปแบบที่แน่นอนและมีหลายรูปแบบมากกว่าแต่ก่อน การลำก็มีทำนองสลบซับซ้อนขึ้นตามไปค้าย การลำในชั้นนี้มีเนื้อหาทั้งทางคดีโลกและคดีธรรม ถาอ่านจากหนังสือโดยตรงเรียกว่าลำอ่านหนังสือหรืออ่านหนังสือ ถาลำโดยการท่องจำเรียกว่า ลำพัน สำหรับตัวหมอลำนั้นผู้ลำเป็นผู้ชายคงแก่เรียนหรือเคยบวชเรียน รุทหนังสือ อ่านหนังสือแตกฉาน จำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ เมื่อรอยกร่องเป็นเรื่องหรือเป็นลำใดแล้วนำมาลำเป็นทำนองเสนาะสักก็ฟัง

เช่น ท่านองสรภัญญะ ตามแบบแผนเมืองอีสาน¹ ผู้ชำนาญในการลำเรื่องราวเหล่านี้ได้รับการยกย่องกันว่าเป็นหมอลำ และมีใครบ้างเชิญให้ไปลำตามงานบุญต่าง ๆ

เมื่อประชาชนเพิ่มจำนวนมากขึ้น ศิลปะบันเทิงประเภทหมอลำได้รับความนิยมแพร่หลาย ตัวหมอลำจึงต้องแสดงมากครั้งตามไปควยทหาให้เกิดเป็นอาชีพและเพื่อให้การลำของดนตรีใจคนฟังจึงต้องเพิ่มกลเม็ดเด็ดพรายต่าง ๆ เข้าไปทำให้ศิลปะการลำเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในการปรับปรุงการลำให้สนุกขึ้นไม่ว่าจะเป็นหมอลำสมัครเล่นหรือหมอลำอาชีพก็ตามมักใช้ดนตรีเข้ามาเสริม เพราะการลำนั้นเป็นการร้องเพลงอย่างหนึ่งอยู่แล้ว คนตรีที่นำเขาประกอบกำคือแคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของอีสานมานาน ส่วนช่วงเวลาที่หมอลำนำเอาแคนเขาไปประกอบกำลำเมื่อใดนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่สันนิษฐานได้ว่า การผสมผสานระหว่างศิลปะการลำและดนตรีแคนนั้นมานานหลายศตวรรษแล้ว เพราะสังเกตได้จาก การลำตามปราศจากแคนแล้วจะทำให้ขาดส่วนที่เรารวมแคนฟังไป ทางกับเสภาทรงเครื่องที่มีพิพาทสอดสลับเป็นแต่ละส่วนต่อเนื่องกัน แม้ฟังเสภาอย่างเดียวก็ยังไม่รู้ถ้าเทียบกับดนตรีไทยก็เปรียบเทียบเป็นการเอาขิมมาเล่นในวงดนตรีไทยนั่นเอง ซึ่งอาจารย์มนตรี ตราโมท จากกรมศิลปากรได้กล่าวไว้ว่า "ขิมนี้ใช้บรรเลงเพลงจีนฟังเพราะดี แต่บรรเลงเพลงไทย ลาว พม่า มอญ แล้วฟังไม่สนิท ผิดกับแคนที่มีเสียงหนุนเนื่องการลำให้แน่นสนิทและสนุก "

¹ พรชัย ศรีสารคาม, อ่างแก้ว หน้า 83.

หมอลำพัน

การดำเนินเคเดิมชายผู้เป็นควมอลำนั่งลำกับพญาคูกับหมอแคน ซึ่งมักนั่งอยู่ทางขวามือของหมอลำเียงไปข้างหลัง เวลาลำควมอลำจะเอามือป้องหูขวาฟังเสียงแคนเพื่อป้องกัน การลำเพี้ยนเสียง หมอลำแบบที่กล่าวมานี้เป็นแบบดั้งเดิม เรียกกันว่า หมอลำพัน (คำว่า พัน อาจแปลว่า ถิ่นฐาน ทองถิ่น นาทฐฐาน โดยทั่ว ๆ ไป ในภาษาคนตรีอาจแปลว่า ทาง หรือทำนองก็ได้) มีผู้สันนิษฐานว่า การขึ้นลำเพ็งมีขึ้นหลังการอพยพของชาวอีสานจากฝั่งลาว เขามาฝั่งไทยหลังสงครามไทย - ลาวในสมัยรัชกาลที่ 3 สุทธิสมพงษ์ สะทานอาจ ใ้ให้ความเห็นเกี่ยวกับชาวหมอลำพันว่า " ก่อนจะขึ้นขึ้นเคเดิมควมก็มีการฟ้อนยง โยงหยกกันมาก่อน หนาแล้ว " ¹ การขึ้นลำนั้นน่าจะเป็นการแสดงของควมอลำอาชีพ เพราะแสดงให้เห็นว่า มีเจตนาจะให้คนดูได้เห็นการแสดงอย่างทั่วถึง เนื่องจากเป็นการแสดงที่มีคนดูมาก ไม่ใช่ การลำกันสนุกแบบสมัครเล่นในหมู่เพื่อนฝูง การขึ้นลำเช่นนี้เมื่อถึงเวลาหยุดให้ควมอลำ ฟักก่อนที่จะเปลี่ยนท่วงทำนองใหม่ ใ้มีการนำเอาฟอนแบบอีสานมาสอดแทรกให้เข้ากับ ทำนองแคน ทำให้ดูไม่จืดจาง ศิลปะการฟอนของอีสานจึงผนวกเข้าในหมอลำเป็นอีกส่วนหนึ่ง

หมอลำเรื่อง

ส่วน หมอลำเรื่อง นั้นก็มีวิวัฒนาการต่อจากหมอลำพัน คือ เคเดิมควมอลำทำหน้าที่ เป็นนักเล่านิทาน เล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปตั้งแตะจนจบ ครั้นต่อมาควมอลำคิดพิถีพิถัง การแสดงให้สนุกสนานขึ้น โดยสมมติตนเองเป็นตัวละครคนต่าง ๆ ในท้องเรื่อง มีผาคาม (ผาขาวมา) ผืนเคียวเป็นอุปกรณ์สำคัญ เช่น สอดหว่างขาแทนม้า ปั้นเป็นตุ๊กตาแทนเด็ก ไซ้หมเป็นผาสไบเมื่อเล่นเป็นควนาง เป็นต้น

¹ สัมภาษณ์ หมอลำ สุทธิสมพงษ์ สะทานอาจ, 16 สิงหาคม 2521.

ทั้งหมอลำพื้นและหมอลำเรื่องนี้แสดงบนลานมาน ถ้าเป็นกลางคืนก็อาศัยแสงจากไฟกระบอก (คบเพลิงชี้โต) คนดูจะนั่งอยู่โดยรอบ ปกติจะเล่นกันตั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งเช้า ตัวหมอลำสมัครเล่นจะได้รับเงินเป็นสินน้ำใจบ้างเล็กน้อย เรียกว่า ค้าย ถ้าเป็นตัวหมอลำอาชีพก็จะได้รับค่าจ้างค่าหรือมีกำหนดรับเงินรางวัลจากคนดู เนื้อเรื่องเหล่านี้ทั้งชาดก ท้าวกาลเกศ ท้าวสุวิงศ์ ท้าวลิ้นทอง ท้าวเบ และนิทานพงศาวดาร เช่น เวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเรื่องการเดินทางอพยพของชาวอีสาน หมอลำพื้นและหมอลำเรื่องในปัจจุบันมีคนนิยมกันน้อย ตัวหมอลำที่ลำพูนได้เท่าที่มีเพียง 7 คน และมีอายุค่อนข้างมากแล้ว ¹

หมอลำกลอน

การแสดงหมอลำพื้นและหมอลำเรื่องไปนาน ๆ โดยไม่มีสิ่งแปลกใหม่เพิ่มขึ้น ทำให้คนดูเริ่มคลายความสนใจลง จึงมีผู้คิดวิธีเล่นหมอลำให้แปลกออกไป โดยให้มีการประชันกลอนกันระหว่างตัวหมอลำทั้งคู่สองคนขึ้นไป แล้วผู้ร้องใหม่ตกลงคำเงินไปใครตลอดตั้งแต่ต้นจนจบ เรียกว่า ลำกลอน อันเป็นการแสดงมีปากคำกลอนของคู่ต่อสู้ให้แพ้ชนะกันไป ลำกลอนนี้จัดอยู่ในหมวด เพลงปฏิพากย์ ของไทยไปอย่างหนึ่ง ² และมีโครงสร้างคล้าย ๆ ลำตัดทางภาคกลาง คือ มีไหว้ครู เกริ่น แนะนำตัวเองของทั้งสองฝ่าย แล้วประชันกัน จากนั้นก็เดินเรื่องแตกแขนงออกไปในที่สุกมาลงลำกัน พร้อมกับอวยพรเจ้าภาพและคนฟังในตอนจบ

การแตกแขนงของหมอลำกลอนมีค่อนข้างสลับซับซ้อนและมีชื่อเรียกกันต่าง ๆ มากมาย ในที่นี้จะขอแยกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) เรียกตามหน้าที่ของกลอนที่นำมาแสดง (2) เรียกตามท่าของหลักที่ไ้แสดง และ (3) เรียกตามท่วงเรื่องที่ดี

1

Miller, op. cit., pp. 134-135.

2

สุจิตา สุวนายา, "เพลงปฏิพากย์ การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท อักษรศาสตรมหาบัณฑิต พ.ศ. 2523.

กฤต 1 เป็นชื่อที่ใช้เรียกทำหน้าที่ของกลอนที่นำมาแสดงได้แก่

- ก. ลำไหวศูร
- ข. ลำเกริ่น ซึ่งเป็นการลำกลอนแนะนำตนเอง
- ค. ลำโจทย-แก เป็นการลำกลอนโดยฝ่ายหนึ่งตั้งโจทยเป็นกลอนถามความรู้คู่อยู่ในคานวรณ์คดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศาสนา วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ผู้ถูกถามจะตอบแกโจทยเป็นกลอนให้ตก ต่อมาเมื่อมีผู้หญิงเข้ามาสู่วงการหมอลำ หัวข้อโจทยก็เน้นไปทางรักใคร่มากขึ้น
- ง. ลำสาธ เป็นการลำกลอนว่าฝ่ายตรงข้ามให้ไต่อาบ โดยนำเอาความไม่ถี่ของคู่ต่อสู้มาว่าอย่างสาธเสียดเสียด
- จ. ลำเกี่ยว ฝ่ายชายลำเกี่ยวฝ่ายหญิง
- ฉ. ลำลา

กฤต 2 เป็นชื่อที่ใช้เรียกตามลาย คือทำนองหรือเพลงหลักที่ใช้เล่นประกอบการลำ หรือตามอุปลกรณคดีประกอบการลำ ได้แก่

- ก. ลำทางยาว เป็นการลำที่มีทำนองซ้ำ เสียงสูง มีเอื้อนยาว ใช้สำหรับการลำทางโศกและทางรัก
- ข. ลำทางสั้น เป็นการลำที่มีทำนองกระชั้น เสียงต่ำกว่า ลำทางยาว มีเอื้อนสั้น ๆ ใช้สำหรับลำทางสนุกสนาน
- ค. ลำแมงคัมเต่า เป็นการลำโดยมีทำนองแมงคัมเต่าเป็นทำนองหลัก
- ง. ลำดองของ (ลำดองโฆง) มีทำนองดองของเป็นทำนองหลัก ใช้บรรยายการเดินทาง ทางน้ำ
- จ. ลำเดินกง มีทำนองเดินกงเป็นทำนองหลัก ใช้บรรยายการเดินทาง ทางบก
- ฉ. ลำเตย หรือลำเตี้ย เป็นทำนองมาจากท่อนไตของประเทศลาว มีทำนองย่อย เช่น เตยธรรมภา เตยโฆงและเตยพม่า ลำเตยใช้ลำท่อนไกลจบการแสดง

กตุมภ์ 3 เป็นชื่อโตเรียกตามทองเรื่องตำ ใ้ไก่

- ก. ลำซิ่งชู เป็นการดำกลอนแยงชิงหญิง 1 คน ระหว่างชาย 2 คน คนหนึ่งเป็นสามี อีกคนหนึ่งเป็นชู
- ข. ลำซิ่งชาย เป็นการดำแยงชิงชาย 1 คน ระหว่างหญิง 2 คน ทั้งลำซิ่งชูและลำซิ่งชายมักเป็นลำโจทย์แก่
- ค. ลำสามเกลอ เป็นการดำของชาย 3 คน ทัวหมอลำคนหนึ่ง แสดงเป็นชาวนา อีกคนหนึ่งเป็นพ่อค้า อีกคนหนึ่งเป็นข้าราชการ ลำสามเกลอถูกเป็นเรื่องใหม่ทั้งคลกลามกไปจนถึงการวิพากษ์วิจารณ์การเมือง
- ง. ลำสามสิ่งหญิงนาง เป็นการเพิ่มตัวนางเข้าไปในลำสามเกลอ แล้วดำไปในทางเกี้ยวพาราสี เพื่อหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์การเมือง

ลิเกลาว

เมื่อลิเกจากภาคกลางเริ่มแพร่หลายเข้ามาในแดนอีสาน ทัวหมอลำก็เริ่มพัฒนาการแสดงให้ก้าวหน้าขึ้น ในขั้นแรกก็เลียนแบบการแสดงลิเกทุกอย่างรวมทั้งการออกแขก¹ เพียงแต่เครื่องแต่งกายและฉากไม่หรูหราเท่า โดยเรียกกันว่า ลิเกลาว แต่เนื่องจากทัวหมอลำไม่สนักภาษากลางและปี่พาทย์ อีกทั้งการแสดงหมอลำไม่นิยมการคนกลอนสคคอย่างลิเก นอกจากนั้นคนอีสานคงไม่นิยมลิเกนักเพราะเข้าใจยาก ดังนั้นลิเกลาวจึงไม่ได้รับความนิยมในหมู่นักอีสานเท่าที่ควร ทัวหมอลำจึงได้เริ่มหันไปปรับปรุงหมอลำดั้งเดิมของตน

¹ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, "ลิเก" (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทองภาพสุวรรณ, 2522),

ขึ้นมาให้เป็นละครอย่างดิเก คงไว้แต่เครื่องแต่งกายที่เป็นดิเก ดิเกเวลานี้บางแห่งเรียกว่า ดิเกกลองยาว เพราะมีกลองยาวอีสานเข้าไปผสม¹ ดิเกเวลานี้หาถูกใจยากในปัจจุบัน คงเป็น เพราะดิเกลาวเป็นการแสดงในช่วงต่อระหว่างหมอลำธรรมดา (Non Dramatic Forms) มาสู่หมอลำที่เป็นละคร (Dramatic Forms) ในปัจจุบัน และในระยะเปลี่ยนแปลงนี้เริ่ม มีการใช้เวทียกหมอลำแล้ว

หมอลำหมู

หมอลำหมู เป็นละครพื้นเมืองของอีสาน หลังจากที่ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หมอลำกลอนและดิเกในยุคดิเกลาว กล่าวคือ หมอลำหมูมีรูปร่างหน้าตาคล้ายดิเกแต่เนื้อเรื่อง กวี และวิธีการแสดงเป็นแบบหมอลำ

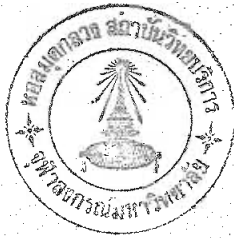
หมอลำหมูแสดงบนเวทีกว้างยาวคันละประมาณ 5 เมตร บางครั้งยกพื้น บางครั้งแสดงบนเสื่อปูกับพื้นดิน เวทีหลังฉากกลม บนเวทีตั้งนั่งโต๊ะ 3 คน เป็นอุปราชา ฉากเดียวใช้ฉากสรวลประโยชน์ เช่น สมมติเป็นพระแทน กุเชา กำแพงเมือง ฯลฯ ส่วนฉาก เป็นฉากกว้างประมาณ 5 เมตร สูงประมาณ 3.5 เมตร ระบายสีเป็นรูปทองพระโรง หลังฉากเป็นที่ปักแต่งตัว วงดนตรีและแคนจะตั้งอยู่ใกล้ฉากทางซ้ายมือของคนดู ส่วนคนเป่า แคนหรือหมอลำแคนมักออกมาขึ้นหน้าฉากให้เห็นการลำไ้ชัดเจน ตัวหมอลำชายแต่งแบบดิเก ตัวหมอลำหญิงแต่งชุดไทยบาง วาดริ้วขาวทองฟูบาง ตัวหมอลำออกแสดงทางซ้ายมือคนดู แล้วเข้าโรงทางขวามือ บริเวณที่ไรแสดงมากคือ หน้าตงซึ่งมีไมโครโฟนแขวนไว้ ไฟสอง เวทีมักเป็นนีออนและสปอร์ตไลท์

¹ พิเชษฐ ทรัพย์พร, "ดิเกกลองยาว" อีสานคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, 2521), หน้า 142.

การแสดงของหมอลำหนุ่มเห็นได้ว่าพัฒนามาจากหมอลำกลอน กล่าวคือ การแสดง จะเริ่มด้วยการรำไหวครุ แล้วจึงเกริ่นแนะนำตัวหมอลำเอง และตัวละครคนเป็น คน ๆ ไป พร้อมกับการดำเนินเรื่อง ในขณะที่เรื่องดำเนินไปตัวหมอลำก็นำเอาการลำกลอนชนิดต่าง ๆ สอดใส่ลงไปในช่วงที่เหมาะสม เช่น ลำเกี่ยว เมื่อพระเอกพบนางเอก ลำสาธ ระหว่างตัวอิจฉากับตัวตลก ลำชิงชู ระหว่างพระเอก ตัวโกง และนางเอก ลำชิงชาย ระหว่างนางอิจฉา นางเอกและพระเอก เป็นต้น สำหรับการพ้องในหมอลำหนุ่มก็มีการพ้องคนระหว่าง เปลี่ยนท่วงทำนองการลำ และในตอนที่ตัวหมอลำจะลาเข้าโรง คนตรีประกอบหมอลำหนุ่มมี แคน กลอง ฉาบและพิณ สำหรับตัวละครนั้น ตัวหมอลำมักแบ่งเป็น 9 ประเภท คือ พระเอก นางเอก พระรอง นางรอง พ่อพญา แม่พญา ตัวโกง ตัวตลก และตัวเบ็ดเต็ด

หมอลำเพลิน

ในขณะที่ตัวหมอลำกลุ่มหนึ่งพัฒนาลีลาไปเป็นหมอลำหนุ่ม อีกกลุ่มหนึ่งก็พัฒนาการ-แสดงไปเป็นหมอลำเพลิน หรือลำกชวชาว (ลำโค่นชาชว เพราะตัวนางนุ่งกระโปรงสั้น อวดขาอหังโรง) ถ้าพิจารณาเพียงผิวเผิน หมอลำเพลินจะคล้ายหมอลำหนุ่ม ขนาดของเวทีและฉากของหมอลำเพลินเหมือนหมอลำหนุ่มตั้งคออธิบายแล้ว ตัวพระก็แต่งคล้ายดิเก การแสดงทั่วไปก็คล้ายหมอลำหนุ่ม แต่ลำควยจังหวะที่เร็วกว่า และลำน้อยกว่าหมอลำหนุ่มหลายเท่า ส่วนใหญ่จะเป็นตลกตลกมาก มีการพ้องผสมกับการเทศน์สัโกของพวกทางเครื่องวางคนตรีเป็นวงชาโค มีออร์แกนไฟฟ้าแทนแคน มีกลองชุด กลองทุ้ม (กลองยาค) ก็คาร์เบต นักคนตรียืนอยู่หน้าฉากหลังตัวละคร บนเวทีไม่มีคั้งเพราะหมอลำเพลินเดินเรื่องไว้วางยืนเล่นหน้าเวทีตลอด เมื่อการแสดงเริ่มไปได้สักครู่ นางรำบ้างทางเครื่องก็จะออกมาเต้น สลับฉาก แล้วจึงเดินเรื่องต่อสลับกันไปจนจบ หมอลำเพลินนี้เป็นที่นิยมในหมู่บ้านรูนาก

หมอลำประยุกต์

หมอลำเพลินเป็นที่นิยมมากจนแย่งตลาดธุรกิจของหมอลำหนุ่ม ทัวหมอลำหนุ่มจำต้องปรับปรุงการแสดงของตน จึงบวกการแสดงเพลงลูกทุ่งควายวงดนตรีลูกทุ่งไว้ในตอนต้นของรายการแสดงหมอลำหนุ่ม สลับกับการเล่นและร้องของอีสาน การแสดงจึงขยายขนาดขึ้นดังนี้

- ก. ขยายเวทีจากขนาด 5 x 5 เมตร เป็น 7 x 12 เมตร เพื่อให้รับกับการแสดงที่เพิ่มขึ้นและยกเลิกหลังคาคลุมเวที
- ข. เพิ่มโหม่งนางระบำหางเครื่องประมาณ 10 คน
- ค. เพิ่มวงดนตรี Combo ลูกทุ่ง 1 วงประมาณ 10 คน
- ง. เพิ่มวงดนตรีแดนจากเดิม 4 - 5 คน เป็นแดนวงใหญ่ขึ้น 6 - 7 คน โดยเพิ่มอุปกรณ์ใหม่มากขึ้น เช่น มีแคน 2 เค้า มีซิ่งหรือพิณ บางวงก็ทำพิณไฟฟ้าเพื่อให้ทันสมัยขึ้น วงดนตรีทั้ง 2 วงตั้งเคมเวที ทัวหมอลำอยู่ข้างหนาววงดนตรีนั่นเอง
- จ. ฉากหลังเปลี่ยนจากฉากผาขนาด 3.5 x 5 เมตร เป็นฉากไม้อัดทาสี วาดวิวยาวตลอดเวทีใหญ่เป็นจอขึ้นมีเสาโคป สองข้างทำเป็นป้ายโฆษณาสินค้าของผู้อุปถัมภ์การสร้างฉาก
- ฉ. การแต่งกายเพิ่มความหรูหรามากขึ้น เมื่อเรื่องดำเนินไป ตัวแสดงที่เคยสวมชุดดีเกออย่างหรูหรา ก็เปลี่ยนไปใช้เครื่องแต่งกายสามัญที่ชกกันอยู่ในปัจจุบันตามท้องเรื่อง เช่น พระเอกเปลี่ยนจากชุดดีเกเป็นชุดเสื้อเชิ้ตกางเกงยีนส์เมื่อถูกถอดยศและถูกเนรเทศ

นอกจากนี้ เพื่อความยิ่งใหญ่ของหมอลำประยุกต์ เจ้าของคณะบางคณะได้จ้างคาราภาพยนตร์คิง ๆ ออกไปรวมแสดงกับคณะหมอลำประยุกต์ด้วย แต่ปรากฏว่าทศไน้กระจายไม่ไหวเลยยุบไป¹

¹ สัมภาษณ์ หัวหน้าคณะหมอลำ อุดมพัฒนา, วันที่ 19 ตุลาคม 2523.

ดนตรี

ดนตรีที่ประกอบการแสดงหมอลำเป็นดนตรีพื้นเมืองของอีสาน มีเครื่องดนตรีหลัก คือ แคน เครื่องดนตรีประกอบได้แก่ พิณ ซอ และเครื่องประกอบจังหวะ มีกลองยาว กลองนำ ฉาบ และกบแกบ นอกจากเครื่องดนตรีเหล่านี้แล้วหมอลำอาจมีการเล่นไวโอลิน หรือ หิน ประกอบตามอย่างโบราณก็ได้

แคนเป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่ มีคนไทยอีสานมาชานาน ที่มาของแคนไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แคนเป็นเครื่องเป่าทำด้วยไม้แคน (ไม้อ่าง) มีค้ประกบกันเป็นแหวนจากสันไปหายาว กานข้างแต่ละลำมีเจาะเป็นรูบังคับเสียง เรียกว่า รู้นับ ซึ่งมีสันเป็นโลหะ แหวนไม้อ่างนี้สวมอยู่ในเท้าไม้เนื้อแข็งและขยักกันลมรั่วควายขี้สุก (ยางไม้ชนิดหนึ่ง)

แคนมีหลายขนาดและมีชื่อเรียกตามจำนวนคูไม้ซึ่งประกอบเป็นหนึ่งแหวน แคนที่แพร่หลาย คือ แคนหก แคนเจ็ด แคนแปด และแคนเก้า จำนวนเลขเหล่านี้คือจำนวนคูไม้ซึ่งตนเอง แคนที่มีคูไม้ซึ่งน้อยจะสั้นกว่าแคนที่มีคูไม้ซึ่งมาก ลักษณะของแคนแต่ละชนิดเป็นดังนี้

แคนหก เป็นแคนขนาดเล็กที่สุดและสั้นที่สุด ประกอบด้วยไม้แคนเพียง 3 คู คือ 6 ลำ แต่เรียกว่า แคนหก มี 5 เสียง เป็นแคนสำหรับเด็กเป่าเล่น สามารถเป่าเพลงใดเป็นบางเพลง เช่น ลายไปชาย ลายน้อย

แคนเจ็ด เป็นแคนขนาดกลาง ขนาดเกือบเท่าแคนแปด ทำด้วยไม้แคน 7 คู หรือ 14 ลำ ใช้เป่าเดี่ยวเพลงสากล เป่ารวมเป็นแคนวง แต่ไม่ใช่เป่าประกอบการลำ

แคนแปด เป็นแคนขนาดกลาง ทำด้วยไม้แคน 8 คู หรือ 16 ลำ มีเสียงปานกลาง ใช้เป่าเดี่ยวหรือเป่าประกอบการลำหรือเป่ารวมเป็นแคนวงใดทั้งสิ้น เป็นแคนที่นิยมใช้มากที่สุด

แคนเก้า เป็นแคนขนาดใหญ่และยาวที่สุด ทำด้วยไม้แคน 9 คู หรือ 18 ลำ มีเสียงใหญ่ (เสียงทุ้ม) ลักษณะเสียงค่อนข้างโศก กินลมเป่ามาก ขนาดใหญ่ ยาว คือไม่สะดวก จึงไม่ค่อยนิยมกันในปัจจุบัน¹

¹ เจริญชัย ชมไฟโรจน์, แคนวง (วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2515), หน้า 5.

การแสดงหมอลำต่าง ๆ นั้น หัวหมอลำที่มีชื่อเสียงมักจะมีหมอลำเฉพาะตัวที่รู้จักกัน และใช้แคนที่มีเสียงตรงกับพื้นเสียงของตนด้วย

ลายแคน ลายแคนหรือเพลงแคน มีวงทำนองหลักอยู่ประมาณ 5 ลาย คือ ลายใหญ่ ลายน้อย ลายสุกสะแนม ลายโปงลาง และลายสอย (หรือลายจอย) ลายใหญ่และลายน้อยอาจรวมเป็นแม่ลายกลุ่มหนึ่งที่ต่างบันไดเสียงกัน คือ เอไมเนอร์ และ ดีไมเนอร์ ตามลำดับ ส่วนลายสุกสะแนม ลายโปงลาง และลายจอยอาจรวมเป็นแม่ลายอีกกลุ่มหนึ่ง เพราะมีวงทำนองคล้ายคลึงกันมาก แม่ลายกลุ่มแรกมีลักษณะของวงทำนองไปในทางเศร้าและทางรัก ส่วนแม่ลายกลุ่มหลังมีลักษณะของวงทำนองสนุกสนาน หมอลำจะบรรเลงวงทำนองหลัก แล้วตนทำนองตามความถนัดและความนิยมของตน ทำให้เพิ่มกลิ่นเค็ดพรายขึ้นในลายแคนเป็นอันมาก ปัจจุบันมีลายอื่น ๆ ที่สำคัญและรู้จักกันทั่วไปดังนี้ ลายหัวคอกหมอน ลายสาวหยิกแม่ ลายแม่ซางกอดมดลูก ลายแมงกูดอมคอก ลายลมพัดชายเขา ลายลมพัดพร้าว ลายรถไฟ ลายสองช่อง ลายภูเขี้ยวภูเวียง ลายพงกลาง ลายกาเตนก่อน ลายซอ ลายอาวหนังสือใหญ่ ลายอาวหนังสือน้อย ฯลฯ¹

วรรณกรรมหมอลำ

วรรณกรรมหมอลำเป็นการนำวรรณกรรมต่าง ๆ ที่นิยมกันในภาคอีสานซึ่งมีอยู่มากมายมาแสดง วรรณกรรมเหล่านี้พอจะจำแนกออกได้เป็น 7 ประเภทคือ

1. วรรณกรรมในพุทธศาสนา
2. วรรณกรรมคำสอน
3. ตำนานอีสาน
4. นิทานพื้นบ้านอีสาน

¹ เจริญชัย ชมไฟโรจน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

5. วรรณกรรมเบ็ดเตล็ดอีสาน
6. วรรณกรรมจากภาคกลาง
7. วรรณกรรมสมัยใหม่

วรรณกรรมพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวนิทานตำนานทางพุทธศาสนา เช่น ชาตก ไคแก่ ลำมหาชาติ หรือลำพระเวส ลินไซ (ศิลาชัย) ท้าวสีหน (พระสุชน มโนราห์) อรุ้งคนิทาน ฯลฯ

วรรณกรรมคำสอน ไคแก่ เญา (สุภามิต) และคำสอนต่าง ๆ ที่แสดงวัฒนธรรมอีสาน เช่น อีตีสิบสองคองสิบสี่ ย่าสอนหลาน อินนิทานสอนน้อง ฯลฯ

ตำนานอีสาน ไคแก่ นิทานที่มีมูลทางประวัติศาสตร์แฝงอยู่ในเนื้อนิทาน แสดงเคาเหตุการณหรือบุคคลสำคัญ ๆ ในอดีต เช่น ท้าวซุงซุนเจือง พันเวียง ขุนบุญสม ฯลฯ นอกจากนี้อาจเป็นตำนานเมืองเจดีย์ และพระพุทธรูปต่าง ๆ เช่น ท้าวภิกขังนางอรพิมพ์ พระธาตุก่องขวานอยผาแม่ และพันพระบาง เป็นต้น

นิทานพื้นบ้านอีสาน เป็นเรื่องแสดงคติธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ของอีสาน เช่น บัวยมบัวทอง จำปาสักตน กาลเกต นางแดงอน ทาวนาแดงนางไอ่ ท้าวซุงนางอ้อ ท้ายก่ากาค่า ท้าวหมาหยูย ฯลฯ (ภูมิภาคเนวก)

วรรณกรรมเบ็ดเตล็ดอีสาน มีเนื้อหาตามวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยตรง เช่น บทสุชาฎีต่าง ๆ บทเทศน์ขอฝน เช่น พระยาคังคาก และที่เป็นวรรณกรรมเรื่องเล่าเพื่อความสนุกสนาน เช่น เขียงเมียง (ศรีขลุ่ยชัย) และนิทานโคงโถย เป็นต้น

วรรณกรรมจากภาคกลาง คือบทละครที่นำไปใช้แสดงหมอลำ ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นอิทธิพลมาจากลิเก ไคแก่ เรื่องขุนช้างขุนแผน และพระธัญมณี ฯลฯ

วรรณกรรมสมัยใหม่ หมายถึง เรื่องที่ใคร่แสดงหมอลำซึ่งแต่งขึ้นโดยนักประพันธ์ในปัจจุบัน ซึ่งอาจมีโครงเรื่องเลียนวรรณกรรมดั้งเดิม

ในบรรดาวรรณกรรมเหล่านี้ หมอลำพื้น หมอลำเรื่อง หมอลำหมู่ และหมอลำเพลิน นิยมแสดงเรื่อง กาลเกต และนางแดงอนมากที่สุด

สรุป

หมอลำเป็นการแสดงที่มานของอีสาน ใ้ช้ภาษาอีสาน แคนและดนตรีอื่น ๆ ของอีสานประกอบการแสดง หมอลำดั้งเดิมเรียกว่า หมอลำพื้น ซึ่งมีหมอลำ 1 คน ลำเลาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นวรรณคดีอีสานประกอบแคน ต่อมาได้พัฒนาเป็นหมอลำกลอน ประกอบด้วยท้วหมอลำชายหญิงลำประการมกันจนถึงเอนเป็นเรื่องสั้น ๆ จากนั้นได้ปรับปรุงขึ้นเป็นหมอลำหมู่ ซึ่งเป็นการแสดงอย่างดิเก้ขึ้น ตอนแรกใช้ฆ้องปี่พาทย์ ต่อมาไม่นานก็หันไปใช้ดนตรีแคนของเดิม รูปแบบการแสดงหมอลำแตกแขนงออกไปอีกเป็นหมอลำเพลิน โดยเินเรื่องสั้น ๆ และเร็วกว่าหมอลำหมู่ ทั้งเปลี่ยนดนตรีแคนเป็นวงชาโค โดยใช้ ออร์แกนไฟฟ้าแทนแคน จึงเป็นที่นิยมของวัยรุ่นมาก อีกแขนงหนึ่งซึ่งเป็นรูปแบบล่าสุด คือ หมอลำประยุกต์ โดยผนวกวงดนตรีลูกทุ่งเข้ากับการแสดงหมอลำ เพิ่มจำนวนผู้แสดง และความหรูหราของเครื่องแต่งกายมากขึ้น

ปัจจุบัน หมอลำพื้น หมอลำกลอน และหมอลำหมู่ นิยมกันในหมู่ของคนสูงอายุ จำนวนน้อย ส่วนหมอลำเพลินนิยมในหมู่ทวักวัยรุ่น และหมอลำประยุกต์กำลังเป็นที่นิยมโดยทั่วไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

(ขั้นตอนที่สอง)

จากวิธีการเลือกตัวอย่างเพื่อการวิจัยครั้งนี้ ปรากฏว่าได้จำนวนผู้รับการสัมภาษณ์ทั้งหมด 104 คน โดยแบ่งแยกได้ดังนี้

หัวหน้าคณะหมอลำหรือผู้จัดการ	21 คน หรือร้อยละ 20.19
นักเขียนกลอน	6 คน หรือร้อยละ 5.77
ผู้แสดง	77 คน หรือร้อยละ 74.04

จากจำนวนผู้รับการสัมภาษณ์ทั้งหมด 104 คน สามารถแยกเป็นชายได้ร้อยละ 61.86 และหญิง ร้อยละ 38.14 โดยได้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่อายุอยู่ระหว่าง 20-30 ปีหรือประมาณร้อยละ 45.26 ต่ำกว่า 20 ปีมีเพียงร้อยละ 7.22 อายุระหว่าง 30-40 ปีมีร้อยละ 27.84 อายุ 40-60 ปีมีร้อยละ 17.42 สูงกว่า 60 ปีมีเพียงร้อยละ 2.06

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนร้อยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามช่วงอายุ

อายุ	ร้อยละ
ต่ำกว่า 20 ปี	7.22
20 - 25 ปี	18.56
26 - 30 "	26.80
31 - 35 "	16.50
36 - 40 "	11.34
41 - 45 "	5.15
46 - 50 "	8.25
51 - 55 "	3.09
56 - 60 "	1.03
สูงกว่า 60 ปี	2.06

ทางการศึกษา ร้อยละ 84.54 ของผู้รับการสัมภาษณ์จบการศึกษา
 ชั้นประถมศึกษา 4 คำกว่าชั้นประถมศึกษา 4 มีเพียงร้อยละ 1.03 และจบมัธยมหรือ
 เปรียญมีร้อยละ 4.12

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนร้อยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	ร้อยละ
ไม่ได้เรียน	0
ต่ำกว่า ป.4	1.03
จบ ป.4	84.54
ป.5 - ป.7	5.16
ม.ศ.1 - ม.ศ. 3	4.12
ม.ศ.4 - ม.ศ.5	1.03
อาชีวตอนต้น	0
อาชีวตอนปลาย	0
ปริญญาตรี/เทียบเท่า	0
การศึกษาระดับสูง	0
มัธยม/เปรียญ	4.12
อื่น ๆ	0

สถานภาพการสมรส ร้อยละ 65.98 ของผู้รับการสัมภาษณ์แต่งงานแล้วและ
อยู่ด้วยกัน ที่แต่งงานแล้วและแยกกันอยู่มีเพียงร้อยละ 5.15 และโสดมีร้อยละ 27.84

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนร้อยละของผู้รับการสัมภาษณ์ จำแนกตามสถานภาพ
การสมรส

สถานภาพการสมรส	ร้อยละ
โสด	27.84
แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน	65.98
แต่งงานแล้วแยกกันอยู่	5.15
หย่า	0
หม้าย	1.03
อื่น ๆ	0

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จำนวนสมาชิกที่ต้องเลี้ยงดู ส่วนใหญ่ของเลี้ยงดูสมาชิกกว่า 4 คน ผู้รับการ
 สัมภาษณ์ที่มีความรับผิดชอบของเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว 4 คนมีร้อยละ 16.49
 5 คนมีร้อยละ 21.65 6 คนมีร้อยละ 15.46 มีสมาชิกที่ต้องดูแลเกิน 10 คน
 มีร้อยละ 11.34

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนร้อยละของสมาชิกที่ผู้รับการสัมภาษณ์ต้องเลี้ยงดู

จำนวนสมาชิก	ร้อยละ
1 คน	0
2 "	3.09
3 "	6.19
4 "	16.49
5 "	21.65
6 "	15.46
7 "	13.40
8 "	6.19
9 "	6.19
10 คนขึ้นไป	11.34

อาชีพหลักหรืออาชีพรองของผู้รับการสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือทำนา
ซึ่งมีถึงร้อยละ 69.07 และมีอาชีพรองคือหมอลำร้อยละ 13.40 สำหรับที่ยกหมอลำ
เป็นอาชีพหลักมีเพียงร้อยละ 27.84 อาชีพรองนอกจากหมอลำมีทำนาร้อยละ 74.22
อาชีพคชาชาย เลี้ยงสัตว์ ทำสวน หรือรับจ้าง มีไม่มากนัก

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนร้อยละอาชีพหลัก และอาชีพรองของผู้รับการสัมภาษณ์

อาชีพ	ร้อยละ	
	อาชีพหลัก	อาชีพรอง
หมอลำ	27.84	74.22
ทำนา	69.07	13.40
ทำไร่	0	2.06
ทำสวน (ยกหรือผลไม)	0	1.03
เลี้ยงสัตว์	0	0
คชาชาย	2.06	3.09
รับจ้าง	0	0
หัตถกรรมในครัวเรือน	0	3.09
อื่น ๆ	4.12	5.15

รายได้เฉลี่ยของผู้รับการสัมภาษณ์ ซึ่งมีรวมรายได้ทุกประเภททั้งจากอาชีพหลัก และอาชีพรองหรืออาชีพอื่น ๆ ผู้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ระหว่าง 6,001-12,000 บาท ซึ่งมีถึงร้อยละ 28.87 ที่มีรายได้ต่ำกว่า 6,000 บาทมีร้อยละ 18.56 มีรายได้ระหว่าง 12,001-24,000 บาทมีร้อยละ 18.56, 24,001-36,000 บาท มีถึงร้อยละ 20.62 และที่สูงกว่า 36,000 บาทตอบมีร้อยละ 13.40

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนร้อยละของรายได้โดยเฉลี่ยของผู้รับการสัมภาษณ์

รายได้	ร้อยละ
ต่ำกว่า 6,000 บาท	18.56
6,001 - 12,000 "	28.87
12,001 - 24,000 "	18.56
24,001 - 36,000 "	20.62
มากกว่า 36,000 "	13.40

ทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครองของผู้รับการสัมภาระ ส่วนใหญ่มีบ้านเรือนเป็นของตนเองถึงร้อยละ 92.78 เป็นเจ้าของที่ดินมีถึงร้อยละ 85.57 ที่มีเครื่องรับวิทยุไว้ในครอบครองมีถึงร้อยละ 88.66 เป็นเจ้าของรถจักรยานร้อยละ 71.13 มียุ้งฉางและกระเบื้องานร้อยละ 64.95 เท่ากัน มีรถจักรยานยนต์ถึงร้อยละ 37.11 มีวิทยุถึงร้อยละ 88.66 และมีโทรทัศน์ไว้ในครอบครองถึงร้อยละ 21.65

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนร้อยละของทรัพย์สินที่มีอยู่ในความครอบครองของผู้รับการสัมภาระ

ทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครอง	ร้อยละ
ที่ดิน	85.57
บ้านเรือน	92.78
ยุ้งฉาง	64.95
โคงงาน	21.65
กระเบื้องาน	64.95
เครื่องสูบน้ำ	7.22
เกวียน	12.37
รถแทรกเตอร์	0
ควายเหล็ก	0
เครื่องทอผ้า (ทอมือ)	45.36
รถบรรทุก	9.28
รถจักรยาน	71.13
รถจักรยานยนต์	37.11
วิทยุ	88.66
โทรทัศน์	21.65
อื่น ๆ	23.71

* คอมน้อยกว่า 1 ข้อ

ร้อยละ 88.67 ของคณะหมอลำที่แสดงอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม ในช่วงเวลา
ที่ทำการสำรวจ (ผู้รับการสัมภาษณ์) เป็นสมาชิกของสมาคมหรือสำนักงานหมอลำ

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนร้อยละของการเป็นสมาชิกสมาคมหรือสำนักงานหมอลำ

การเป็นสมาชิกของสมาคมหรือสำนักงานหมอลำ	ร้อยละ
เป็น	88.67
ไม่เป็น	11.33

ร้อยละ 30.93 ของหมอลำกลอน จะลำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาคกหางพูกศาวสนา
ร้อยละ 28.87 ลำเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับตำนานซึ่งเป็นกลอนลำแต่งขึ้นใหม่มีเพียงร้อยละ 25.77

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนร้อยละของลักษณะเนื้อหาของกลอนที่ใช้ลำ

ลักษณะเนื้อหาของกลอนที่ใช้ลำ	ร้อยละ
ตำนาน	28.87
ชาคกหรือพระธรรม	30.93
กลอนลำแต่งขึ้นใหม่	25.77

ร้อยละ 30 ของกวดอนลำที่หมอดำกวดอนแสดงเป็นกวดอนประเภทลำแกกวดอน และที่เป็นกวดอนประเภทลำเตย ลำเกี่ยว ลำทางยาวมีร้อยละ 26.80 เท่ากัน และร้อยละ 25.77 เป็นลำโจทยแก

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนร้อยละของลักษณะประเภทการลำ

ลักษณะประเภทการลำ	ร้อยละ
ลำแกกวดอน	30.93
ลำโจทยแก	25.77
ลำเกี่ยว	26.80
ลำเตย	26.80
ลำทางยาว	26.80

* คอบไคมากกว่า 1 ซอ

ร้อยละ 29.81 ของการแสดงลำเตย เป็นการแสดงแบบการลำเตยพมา ร้อยละ 24.74 เป็นการแสดงแบบการลำเตยหาคอนตาล

ตารางที่ 11 แสดงจำนวนร้อยละของแบบดีลาการลำเตย

แบบการลำเตย	ร้อยละ
ลำเตยพมา	29.81
เตยหาคอนตาล	24.74
อื่น ๆ	20.62
ไม่คอบ	24.83

ผลการสำรวจลักษณะของกลอนลำยาวหรือลำลองที่เคยแสดงพบว่า ร้อยละ 32.99 ของกลอนลำเป็นลำลองนิทานเศร้า ร้อยละ 30.93 เป็นลำลองตาเงาภาพ ร้อยละ 17.53 เป็นการลำลองกำพร้า มีเพียงร้อยละ 13.40 ที่ลำลองพอหมาย

ตารางที่ 12 แสดงจำนวนร้อยละของกลอนลำหรือลำลองที่เคยแสดง

ลักษณะของกลอนลำยาว หรือลำลองที่เคยแสดง	ร้อยละ
ลองพอหมาย	13.40
ลองกำพร้า	17.53
ลองนิทานเศร้า	32.99
ลองตาเงาภาพ	30.93
อื่น ๆ	11.34

* คอบใคมากกว่า 1 ขอ

สำหรับลักษณะเนื้อหาคำกลอนของหมอลำหมู่ที่แสดงนั้นพบว่า กวาคริงหนึ่งของเรื่องที่แสดงเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ร้อยละ 50.52 ร้อยละ 47.42 เป็นเรื่องที่โคมาจากตำนานและมีเพียงร้อยละ 25.77 ที่เป็นเรื่องที่โคจากชาคกหรือพระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา

ตารางที่ 13 แสดงจำนวนร้อยละของลักษณะเรื่องราวที่มาเป็นเนื้อหาคำกลอนหมอลำหมู่

ลักษณะเรื่องราวที่มาเป็นเนื้อหาคำกลอนหมอลำหมู่	ร้อยละ
ตำนาน	47.42
ชาคกหรือพระธรรม	25.77
เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่	50.52

* คอบใคมากกว่า 1 ขอ

ผู้กำหนดเรื่องที่จะแสดงในแต่ละครั้งนั้น พบว่าร้อยละ 43.30 ถูกกำหนดโดย
 ผู้จัดการคณะหมอลำ ร้อยละ 36.08 ถูกกำหนดโดยนักแสดงเอง และมีเพียงร้อยละ
 20.31 เท่านั้นที่กำหนดโดยเจ้าหน้าที่ของงาน

ตารางที่ 14 แสดงจำนวนร้อยละของผู้กำหนดเรื่องที่จะนำมาแสดง

ผู้กำหนดเรื่องที่จะนำมาแสดง	ร้อยละ
เจ้าหน้าที่ของงาน	20.31
ผู้จัดการคณะหมอลำ	43.30
นักแสดง	36.08
คนอื่น ๆ	0

งานบุญต่าง ๆ ที่คณะหมอลำไปแสดง จากการสำรวจพบว่า งานบุญกรู้นเป็นงานบุญที่มีหมอลำไปแสดงมากที่สุดคือมีถึงร้อยละ 94.20 งานบุญเผาป่าร้อยละ 91.75 งานบุญพระเวสมีร้อยละ 90.75 งานออกพรรษามีร้อยละ 89.69 งานบุญบั้งไฟร้อยละ 88.66 งานบุญสงกรานต์มีร้อยละ 83.51 งานบุญวันเกิดมีเพียงร้อยละ 38.14 ที่มีหมอลำไปแสดง

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนร้อยละของงานบุญที่เคยไปแสดง

งานบุญที่ท่านเคยไปแสดง	ร้อยละ
งานบุญเขากรม	24.74
งานบุญคุณลาน	51.55
งานบุญขาวจี	56.70
งานบุญพระเวส	90.72
งานบุญสงกรานต์	83.51
งานบุญบั้งไฟ	88.66
งานบุญซำฮะ	11.34
งานบุญเขาพรหม	70.10
งานบุญชาวประคัมคิน	26.81
งานบุญชาวสาก	23.71
งานบุญออกพรรษา	89.69
งานบุญกรู้น	94.85
งานบุญขึ้นบวชนใหม่	74.20
งานบุญวันเกิด	38.14
งานบุญเผาป่า	91.75
งานประจำปีทั่ว ๆ ไปของจังหวัด	86.65
อื่น ๆ	65.98

*ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

สถานที่ที่หมอลำไปแสดง ส่วนใหญ่เป็นสนามกลาง ซึ่งจากการสำรวจพบว่า รอยละ 90.72 ของสถานที่ที่หมอลำไปแสดงเป็นสนามกลาง รอยละ 82.47 เป็นลานวัด และรอยละ 87.63 ของหมอลำไปแสดงที่สถานีวิทย์ มีเพียงรอยละ 27.84 เท่านั้น ที่แสดงที่สถานีโทรทัศน์

ตารางที่ 16 แสดงจำนวนรอยละของสถานที่ที่ไปแสดง

สถานที่ไปแสดง	รอยละ
สนามศาลากลางจังหวัด	43.3
สนามกลาง *	90.72
ลานวัด	82.47
สถานีวิทย์ *	87.63
สถานีโทรทัศน์	27.84

* ตอมได้มากกว่า 1 ข้อ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้มาติดต่ออาจไปแสดง จากการสำรวจพบว่าร้อยละ 85.57 ของผู้มาติดต่อ เป็นเจ้าของภาพของตนเอง ร้อยละ 72.16 เป็นการติดต่อของเจ้าของภาพผ่านสหพันธ์หรือสมาคม ร้อยละ 28.87 เป็นหน่วยงานเอกชน ร้อยละ 24.74 เป็นหน่วยงานราชการ มีเพียงร้อยละ 14.43 ของผู้มาติดต่อเท่านั้นที่เป็นเจ้าหน้าที่สถานีวิทยุ

ตารางที่ 17 แสดงจำนวนร้อยละของผู้มาติดต่ออาจไปแสดง

ผู้มาติดต่อ	ร้อยละ
เจ้าของภาพเป็นผู้มาติดต่อ	85.57
เจ้าของภาพติดต่อผ่านสหพันธ์ ฯ	72.16
เจ้าหน้าที่สถานีวิทยุ	14.43
หน่วยงานราชการ	24.74
หน่วยงานเอกชน	28.87
อื่น ๆ	3.09

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

สถาบันวิทยุบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการสำรวจเพื่อทราบประโยชน์ของหมอลำที่มีต่อสังคม ร้อยละ 79.38
 ของผู้รับการสัมภาษณ์ตอบว่า หมอลำมีประโยชน์ในการสร้างความบันเทิง ร้อยละ 78.35
 ตอบว่ามีประโยชน์ในการรักษาประเพณี ร้อยละ 71.13 เห็นว่าหมอลำให้ความรู้ทั้งทาง
 โลกและทางธรรม ร้อยละ 51.55 เห็นว่าหมอลำมีบทบาทในการส่งเสริมและเผยแพร่
 ดนตรี และ ร้อยละ 45.36 ของผู้รับการสัมภาษณ์เห็นว่าหมอลำเป็นสื่อกลางในการ
 นำสาร

ตารางที่ 18 แสดงจำนวนร้อยละของประโยชน์ของหมอลำ

หมอลำมีประโยชน์	ร้อยละ
สร้างความบันเทิง	79.38
รักษาประเพณี	78.35
ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม	71.13
ส่งเสริมและเผยแพร่	51.55
เป็นสื่อกลาง	45.36
อื่น ๆ	4.12

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

สำหรับความรู้อื่นที่นอกเหนือจากนี้ ได้แก่ สังคม ร้อยละ 91.75 ผู้รับการสัมภาษณ์
 เห็นว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้จากพระธรรม ร้อยละ 63.92 เห็นว่าเป็นความรู้
 ทางด้านการประกอบอาชีพ ร้อยละ 60.82 เห็นว่าเป็นความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์
 และร้อยละ 56.70 เห็นว่าเป็นความรู้ทางด้านการเมืองการปกครอง

ตารางที่ 19 แสดงจำนวนร้อยละของความรู้ที่นอกเหนือจากนี้

ความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นความรู้จาก	ร้อยละ
พระธรรม	91.75
การเมืองการปกครอง	56.70
การประกอบอาชีพ	63.92
ประวัติศาสตร์	60.82
อื่น ๆ	12.37

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ผู้รับการสัมภาษณ์ได้ให้ความเห็นว่า เนื้อหาของการแสดงหมอลำที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐในด้านความสำคัญในชาติ ร้อยละ 71.13 ในด้านส่งเสริมและการพัฒนาการเกษตรร้อยละ 63.92 การรณรงค์การวางแผนครอบครัวร้อยละ 56.70 การเผยแพร่ประชาธิปไตยร้อยละ 55.67 การป้องกันและต่อต้านยาเสพติดร้อยละ 51.55 และการต่อต้านคอมมิวนิสต์ร้อยละ 41.24

ตารางที่ 20 แสดงจำนวนร้อยละของเนื้อหาที่ผู้แสดงที่เกี่ยวข้องของกับนโยบายของรัฐบาล

เนื้อหาที่แสดง	ร้อยละ
การต่อต้านคอมมิวนิสต์	41.24
การส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร	63.92
การป้องกันและต่อต้านยาเสพติด	51.55
การรณรงค์การวางแผนครอบครัว	56.70
การสาธารณสุข สุขภาพ	43.30
ความสำคัญในชาติ	71.13
การเผยแพร่ประชาธิปไตย	55.67
อื่น ๆ	8.25

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ส่วนที่ 2: พฤติกรรมกำรับสื่อมวลชน

ประสพการณการเป็กรับสื่อมวลชนของผูรับการสัมภาษณ (นักรแสดง หวหนาคณะ และนักรเขียนกลลจน) ทุกคนเคยฟังวิทยุรอยละ 90.72 เคยอ่านหนังสือพิมพ์ รอยละ 89.69 เคยชมภาพยนต และรอยละ 85.57 เคยชมโทรทัศน

ตารางที่ 21 แสดงจำนวนรอยละของประสพการณการเป็กรับสื่อมวลชน

ประสพการณการเป็กรับสื่อ	รอยละ			
	วิทยุ	โทรทัศน	ภาพยนต	หนังสือพิมพ์
เคย	100	85.57	89.69	90.72
ไมเคย	0	14.43	10.31	9.28

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

จากการสำรวจพบว่า ผู้รับการสัมภาษณ์ร้อยละ 62.88 ฟังวิทยุทุกวัน ฟังเกือบทุกวันมีร้อยละ 23.71 ฟัง 2 ครั้งต่อสัปดาห์และน้อยกว่านั้นมีเทากันคือร้อยละ 6.19

สำหรับโทรทัศน์ร้อยละ 53.01 รับชมโทรทัศน์มีความบ่อยครั้งที่ไม่แน่นอน ร้อยละ 18.07 ชมน้อยกว่า 2 ครั้ง/สัปดาห์ มีเพียงร้อยละ 6.02 เท่านั้นที่ชมโทรทัศน์ทุกวัน

ภาพยนตร์ ร้อยละ 47.13 ของผู้รับการสัมภาษณ์ชมภาพยนตร์น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ร้อยละ 40.23 ชมไม่แน่นอน มีเพียงร้อยละ 1.15 เท่านั้นที่ชมทุกวันหรือเกือบทุกวัน

หนังสือพิมพ์ ร้อยละ 32.95 ของผู้รับการสัมภาษณ์อ่านหนังสือพิมพ์ที่มีความบ่อยครั้งที่ไม่แน่นอน ร้อยละ 30.68 อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน ร้อยละ 19.32 อ่านเกือบทุกวัน มีเพียงร้อยละ 12.5 เท่านั้นที่อ่านน้อยกว่า 1 ครั้ง/สัปดาห์

ตารางที่ 22 แสดงจำนวนร้อยละของความบ่อยครั้งในการรับสื่อมวลชน

ความบ่อยครั้งในการรับสื่อ	ร้อยละ			
	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
ทุกวัน	62.88	6.02	1.15	30.68
เกือบทุกวัน	23.71	9.64	1.15	19.32
2 ครั้งต่อสัปดาห์	6.19	16.87	10.34	4.55
น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์	6.19	18.07	47.13	12.5
ไม่แน่นอน	4.12	53.01	40.23	32.95

พฤติกรรมการรับสื่อมวลชนแล่นำไปพูดคุยต่อ สื่อวิทยุรับสารไปพูดคุยต่อกับ
 พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ร้อยละ 77.32 พูดคุยกับเพื่อน ร้อยละ 76.29 สื่อโทรทัศน์ ร้อยละ 72.29
 พูดคุยต่อกับเพื่อน ร้อยละ 68.67 พูดคุยกับพ่อแม่ ภาพยนตร์ ร้อยละ 66.66 นำเรื่องที่ได้
 ชมจากสื่อมวลชนไปคุยต่อกับเพื่อน ร้อยละ 60.92 คุยต่อกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง สำหรับ
 สื่อหนังสือพิมพ์ ร้อยละ 76.14 จะนำไปคุยต่อกับพ่อแม่ และร้อยละ 73.86 จะนำไป
 คุยต่อกับเพื่อน

ตารางที่ 23 แสดงความสัมพันธ์เป็นร้อยละของสารที่ได้รับจากสื่อมวลชนแต่ละ
 ประเภท กับบุคคลที่ผู้รับการสัมภาษณ์นำไปพูดคุยต่อ

บุคคลที่ผู้รับการสัมภาษณ์นำไปพูดคุยต่อ	ร้อยละ			
	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
พ่อแม่ ญาติพี่น้อง	77.32	68.67	60.92	76.14
สามีภรรยา	53.61	46.99	42.53	59.09
เพื่อน	76.29	72.29	66.66	73.86
คนอื่น ๆ	6.19	2.41	3.45	2.27
ไม่เคยคุยต่อกับใครเลย	9.28	9.64	12.64	5.68

สำหรับระยะเวลาในการรับสื่อแต่ละครั้ง สื่อวิทยุ ผู้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่
ตอบว่า รับครั้งละประมาณ 30 นาที ร้อยละ 69.07 รับฟังครั้งละ 1 ชั่วโมง ร้อยละ
13.40 และเกิน 2 ชั่วโมงมีเพียงร้อยละ 6.19

สื่อโทรทัศน์ ส่วนใหญ่รับชมครั้งละประมาณ 30 นาที ร้อยละ 73.49
รับชมครั้งละ 1 ชั่วโมง ร้อยละ 12.0 และเกิน 2 ชั่วโมงไม่มีเลย

สื่อภาพยนตร์ ผู้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่รับชมครั้งละประมาณ 2 ชั่วโมง ร้อยละ
57.47 รับชมเกินกว่าครั้งละ 2 ชั่วโมง ร้อยละ 31.03 ที่รับชม 1 ชั่วโมงและ 30 นาที
มีเพียงร้อยละ 8.05 และร้อยละ 1.15 ตามลำดับ

สื่อหนังสือพิมพ์ ผู้รับการสัมภาษณ์ ร้อยละ 46.59 อ่านหนังสือพิมพ์ครั้งละ 30 นาที
ร้อยละ 40.91 อ่าน 15 นาทีต่อครั้ง ร้อยละ 6.82 อ่านครั้งละ 1 ชั่วโมง ที่อ่านติดต่อกัน
ครั้งละ 1 ชั่วโมงมีเพียงร้อยละ 3.41

ตารางที่ 24 แสดงจำนวนร้อยละของระยะเวลาในการรับสื่อมวลชนแต่ละประเภท

ระยะเวลาในการรับสื่อแต่ละประเภท	ร้อยละ			
	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
ประมาณ 15 นาที	9.28	14.46	0	40.91
" 30 "	69.07	73.49	1.15	46.59
" 45 "	3.09	2.41	0	1.14
" 1 ชั่วโมง	13.40	12.05	8.05	6.82
" 2 "	1.03	1.2	57.47	3.41
เกิน 2 "	6.19	0	31.03	0

จะสังเกตได้ว่า ผู้ให้สัมภาษณ์จะฟังวิทยุอยู่ที่บ้านมากที่สุด ส่วนโทรทัศน์นั้นจะดูที่บ้านเพื่อนมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะวราคาระงับโทรทัศน์ยังมีราคาแพงเกินกว่าจะหาซื้อมาไว้ครอบครองได้ทุกคน สำหรับภาพยนตร์นั้นจะชมภาพยนตร์ที่โรงภาพยนตร์หรือในที่สาธารณะ มีโอกาสเปิดรับค่อนข้างน้อย ส่วนหนังสือพิมพ์นั้นจะซื้ออ่านเองที่บ้านมากที่สุด แสดงว่า สื่อวิทยุ และสื่อหนังสือพิมพ์จะเป็นสื่อมวลชนที่มีการเปิดรับมาก

ตารางที่ 25 แสดงความสัมพันธ์เป็นร้อยละของการเปิดรับสื่อมวลชนแต่ละประเภทกับสถานที่เปิดรับ

สถานที่เปิดรับสื่อ	ร้อยละ			
	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
ที่บ้าน	94.85	22.89	—	70.45
บ้านเพื่อน	25.77	73.49	—	31.82
ร้านกาแฟ	5.15	9.64	—	31.82
โรงภาพยนตร์	—	—	20.38	—
ที่สาธารณะ	—	8.43	25.29	15.91
อื่น ๆ	2.03	6.02	—	4.55

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

รายการข่าว เป็นรายการที่ผู้รับสารสัมพันธ์ทุกคนมีความสนใจมากเป็นอันดับ
หนึ่ง แล่สังเกตไ้ไ้ว่า รายการธรรมะเป็นรายการที่สนใจน้อย

ตารางที่ 26 แสดงจำนวนรอยละของประเภทรายการวิทยุและรายการ
โทรทัศน์ที่ผู้รับสารสัมพันธ์สนใจ

ประเภทของรายการวิทยุและโทรทัศน์	รอยละ	
	วิทยุ	โทรทัศน์
ข่าว	93.81	63.86
ละคร	46.39	65.06
เพลง	72.16	49.39
สารคดี	56.70	46.98
ธรรมะ	49.48	30.12
อื่น ๆ	30.93	24.09

* ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

สถาบันวิทยุบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร้อยละ 73.56 ของผู้บริหารสัมภาษณ์ ชมภาพยนตร์ชีวิต ร้อยละ 71.26
 ชมภาพยนตร์ตลก ร้อยละ 33.33 ชมภาพยนตร์อาชญากรรม ร้อยละ 29.89 รับชม
 ภาพยนตร์สารคดีและร้อยละ 22.99 ชมภาพยนตร์เทปนิยาย

ตารางที่ 27 แสดงจำนวนร้อยละของประเภทของภาพยนตร์ที่ผู้บริหารสัมภาษณ์
 สนใจ

ประเภทของภาพยนตร์	ร้อยละ
ชีวิต	73.56
ตลก	71.26
เทปนิยาย	22.99
นิยายวิทยาศาสตร์	12.64
สารคดี	29.89
เสียชื่อเสียง	18.39
อาชญากรรม	33.33
อื่น ๆ	9.19

ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวที่นาสนใจในหนานหงส์อิมพะจะเห็นใความชาวอาชญากรรมเป็นชาวที่
 รับการสัมภาษณ์ใความสนใจมาเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือชาวการเมือง ชาวเศรษฐกิจ
 และชาวการเกษตร แสดงให้เห็นว่า ชาวเหล่านี้มีส่วนพัวพันกับชีวิตประจำวันของประชาชน
 มากกว่าชาวอื่น

ตารางที่ 28 แสดงจำนวนร้อยละของประเภทของชาวหนงส์อิมพะ ที่รับการ
 สัมภาษณ์สนใจ

ประเภทของชาวหนงส์อิมพะ	ร้อยละ
ชาวอาชญากรรม	86.36
ชาวการเมือง	87.5
ชาวเศรษฐกิจ	76.14
ชาวการเกษตร	69.32
แพทย์	17.05
บันเทิง	50
กีฬา	40.91
สังคมนิยม	21.59
ความรุกรความก้าวหน้า	44.32
คอดมนพิเศษ	20.45
โฆษณาทาง ๆ	26.14
ชาวบริการ	27.27
นิยาย	17.05
อื่น ๆ	7.95

* คอบใคมากกว่า 1 ขอ

บทสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยในครั้งทำให้เห็นว่า สี่พันเมืองยังมีอิทธิพลอยู่มาก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีสื่อมวลชนทันสมัยเข้ามาเป็นคู่แข่ง สิ่งที่น่าเป็นห่วงในขณะนี้คือ จะทำอย่างไรที่จะอนุรักษ์สี่พันเมืองเหล่านี้เอาไว้ให้ตลอดไป เพราะเหตุประกอบอาชีพในด้านสี่พันเมืองนี้มีอยู่ไม่มากนัก ยกตัวอย่างอาชีพหมอลำ ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพสี่พันเมืองที่อยู่ในความนิยมมากที่สุด แต่ก็มีเหตุทราใจประกอบอาชีพนี้จริงจึงเพียงร้อยละ 27.84 (ดูตารางที่ 5) ส่วนใหญ่มีคืออาชีพหมอลำเป็นอาชีพรองมากกว่าอาชีพหลัก

จากการสำรวจพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเป็นภาคที่มีสี่พันเมืองอยู่มากพอสมควร และเช่นในเทศกาลต่าง ๆ เป็นประจำ สี่พันเมืองที่แพร่หลายมากที่สุดก็คือ หมอลำ ทุกจังหวัดที่ส่งข้อมูลกลับมาจึงขอยกย่องว่า หมอลำเป็นสี่พันเมืองประจำถิ่นของถิ่นทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ในคณะหมอลำที่มานำมาแสดงในจังหวัดมหาสารคามในช่วงเทศกาลหลังวันออกพรรษาปี 2523 ได้พบว่า

ส่วนใหญ่เรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาที่ 4 (ดูตารางที่ 2) และอายุเฉลี่ยอยู่ในระหว่าง 20 - 40 ปี แต่กองแบกภาระรับผิดชอบเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวไม่ได้น้อย (ดูตารางที่ 4) ซึ่งถ้าจริงแล้วความแรงจากการแสดงหรือร่วมกับคณะหมอลำในหน้าที่ไหนที่หนึ่งนั้นมันจะเพียงพอเลี้ยงดูครอบครัวได้โดยอาศัยการประกอบอาชีพหมอลำเพียงอย่างเดียว จริงอยู่ว่าด้วยการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะมีบ้านที่กินเป็นของตนเอง แต่ออกมาประกอบอาชีพรองคือ เขารวมกับคณะหมอลำถึงร้อยละ 88.67 (ดูตารางที่ 5) ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่า การทำมาหากินบนที่ดินของตนเองไม่เพียงพอเลี้ยงชีพได้ หรือเป็นเพราะความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของชาวอีสานเอง ซึ่งเรื่องนี้มีเหตุผลฐานยืนยันแน่นอน

เมื่อเอ่ยถึงเนื้อหาที่เป็นกลอนลำ พบว่า ส่วนใหญ่เอาเนื้อหามาจากตำนาน
บ้านเมือง และพุทธชาคพอ ๆ กับแต่งเรื่องราวขึ้นมาเอง วิธีการนี้ใช้กับหมอลำทุกประเภท
(ดูตารางที่ 9)

หมอลำกลอน โครซอว่าเป็นผู้แสดงที่ทอ้งมีไหวพริบและปฏิภาณสูง มีความสามารถ
ในการพูดโต้ตอบโต้ทันที ในลักษณะการลำกลอน หมอลำกลอนนิยมการลำแบบลำแกลกลอน
มากกว่าลำกลอนแบบอื่น (ดูตารางที่ 10) ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าการลำแกลกลอนเป็น
การแสดงความสามารถในเชิงกลอนของผู้แสดงอย่างเห็นโครค

ลักษณะดีดการลำ ผู้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะเลือกลำลงนิทานเศร้า และ
ลงลาเจ้าภาพมากกว่าดีดอื่น ส่วนดีดการลำเคยซึ่งมักจะลำเป็นการส่งท้ายรายการ
ส่วนใหญ่จะเลือกดีดลำเคยพยามากที่สุด รองลงมาคือลำเคยหากอนกาด (ดูตารางที่ 11)

ส่วนหมอลำหุ่นนั้น เนื้อหากลอนลำไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับ
หมอลำกลอน

การกำหนดเรื่องหรือเนื้อหาที่จะนำมาแสดงนั้น ปรากฏว่า เป็นเนื้อหาที่เจ้าภาพ
ขอให้นำมาดำนอยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาที่ผู้จัดคณะหมอลำหรือตัวผู้แสดงเป็นคนเลือก
ทั้งสิ้น

หมอลำโครซอเข้าเมืองที่เขาถึงชาวบ้านมากที่สุด สังเกตโครจากงานบุญ
ประเพณีต่าง ๆ จะมีหมอลำรวมอยู่ในงานควยเสมอ โดยเฉพาะงานกรฐิน งานบุญเข้-
พรรษา ออกพรรษา บุญพระเวส และบุญบั้งไฟ

สำหรับสถานที่แสดงนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่สาธารณะ เช่น บริเวณวัด
บริเวณโรงเรียน เป็นต้น แต่มีข้อยกเว้นว่า หมอลำโครได้มีการแสดงผ่านสื่อสมัยใหม่
ในปริมาณความถี่ที่สูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงผ่านทางวิทยุกระจายเสียง
(ดูตารางที่ 16) อาจสรุปโครว่าหมอลำเป็นสื่อพมเมืองที่ได้รับความนิยมจากประชาชน
เป็ประจำวันซึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะงานเทศกาลเท่านั้น จากการสัมภาษณ์พบว่า หมอลำ
มีประโยชน์ในด้านการสร้างความบันเทิง การรักษาประเพณี ให้ความรู้ทั้งทางโลก

ทางธรรม นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลในด้านต่าง ๆ อีกด้วย ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากถือว่าเขาเคยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้กับสังคมถึง ร้อยละ 96.90

ในทางพฤติกรรม รมการเปิดรับสื่อมวลชนที่ทันสมัย ผู้ประกอบอาชีพหมอลำที่ให้สัมภาษณ์มีการเปิดรับสื่อมวลชนในอัตราที่สูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยุ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ ส่วนภาพยนต์นั้นเมื่อเปรียบเทียบกับสื่ออื่นการเปิดรับอยู่ในอัตราค่อนข้างต่ำ

จากการสัมภาษณ์พบว่า มีการฟังวิทยุเป็นประจำทุกวันเป็นอัตราร้อยละ 62.88 และฟังติดต่อกันนานประมาณ 30 นาทีเป็นอัตราร้อยละ 69.17 และส่วนใหญ่ก็ฟังอยู่ที่บ้านตนเอง

สำหรับหนังสือพิมพ์นั้น ส่วนใหญ่ก็อ่านเป็นประจำทุกวันคิดเป็นร้อยละ 30.68 และใช้เวลาอ่านนานประมาณ 30 นาทีต่อครั้ง สถานที่อ่านคือที่บ้านของตนเอง รองลงมาคือตามร้านกาแฟ และบ้านเพื่อน

การชมโทรทัศน์ สามารถทำได้บ่อยครั้ง จะสังเกตเห็นว่าผู้รับการสัมภาษณ์ไปชมที่บ้านเพื่อนเป็นอัตราร้อยละถึง 73.49 แคมรมชมที่บ้านตนเองแตรร้อยละ 22.89 นั้นแสดงว่าการเป็นเจ้าของเครื่องรับยังอยู่ในอัตราที่ต่ำ การชมโทรทัศน์ชมติดต่อกัน 30 นาทีเป็นอัตราร้อยละ 73.49 เมื่อเทียบกับช่วงเวลาการชมอื่น ๆ

ส่วนภาพยนต์นั้น มีอัตราการไปชมบ่อยครั้งที่สุดเมื่อเทียบกับสื่อมวลชนอื่น ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่า การไปชมภาพยนต์นั้นต้องเสียเวลาเดินทางเข้าไปในเมือง หรือสนามกลางแจ้งที่หน่วยเคสอเทิงของรัฐและเอกชนเข้ามาฉายให้ชมกัน การฉายกลางแจ้งลงอย่างนี้น้อยและไม่สม่ำเสมอ

เกี่ยวกับรายการวิทยุและรายการโทรทัศน์ ผู้รับการสัมภาษณ์ตอบว่า สนใจรายการข่าวทางวิทยุมากที่สุด รองลงมาคือ รายการเพลง ส่วนโทรทัศน์นั้นชอบดูรายการละครมากกว่าข่าว แต่เป็นอัตราร้อยละที่ต่ำกว่ากันนอย ขอสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ความสนใจในรายการธรรมะอยู่ในอัตราที่ต่ำมาก (ดูตารางที่ 26)

ส่วนภาพยนตร์นั้น ผู้รับสารสัมพันธ์ชอบชมภาพยนตร์ชีวิตมากที่สุด รองลงมาคือ ภาพยนตร์ตลก สังกัดภาพยนตร์นิยายวิทยาศาสตร์ สารคดี ซึ่งเป็นภาพยนตร์ที่ให้ความรู้ แต่ก่อกวนใจกันน้อย (คูตารางที่ 27)

หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อมวลชนที่ได้รับความนิยมมากเป็นอันดับรองลงมาต่อจาก วิทยุ และสนใจข่าวการเมืองและข่าวอาชญากรรมอยู่ในอัตราที่สูงมาก (คูตารางที่ 28) แสดงให้เห็นว่า ประชาชนโคเคนตัวเรื่องการปกครองประเทศมากขึ้น รวมทั้งข่าวอาชญากรรม ก็เป็นที่น่าสนใจแก่ผู้รับสารสัมพันธ์ อาจจะเป็นการเรียนรู้เพื่อจะได้ป้องกันตนเองและ ทรัพย์สินเอาไว้ก็เป็นได้

สรุปแล้ว สื่อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีจำนวนมากและมีหลาย ประเภท แต่ละประเภทก็มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวพันกับชีวิตและวัฒนธรรม รวมไปถึง พิธีกรรมของชาวอีสานทั้งสิ้น ในบางส่วนก็เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเทศข้างเคียง เช่น ลาว และเขมร เป็นต้น สังกัดคำว่า สื่อพื้นเมืองเหล่านี้ยังอยู่ในความต้องการของ ประชาชน และใค้ทำหน้าที่ให้ความสนุกสนานและถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้มาโดยตลอด แต่ก็มีสิ่งที่น่าสนใจเป็นห่วงสำหรับสื่อบางประเภทที่กำลังได้รับความนิยมลดลงและไม่แพร่หลาย เท่าที่ควร เช่น แคนวอ เป็นตน สื่อพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ หมอลำ สื่อพื้นเมืองประเภทนี้ใค้ทำหน้าที่ถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ และส่งเสริมนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลใค้ ซึ่งการรัฐบาลใค้ให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้อาชีพนี้เป็นอาชีพที่มั่นคงแพร่หลาย เราก็คงใค้รับประโยชน์อย่างมากมาย ไม่แพ้สื่อมวลชนประเภทอื่น

การอนุรักษ์การละเล่นพื้นบ้านทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นเมือง สามารถสื่อสารและ เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐกับประชาชนหรือประชาชนกับประชาชนเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ใค้ต้องดำเนินการอย่างจริงจัง เพราะสื่อพื้นเมืองมีคุณสมบัติที่สื่อมวลชนทันสมัยยังไม่สามารถ ทำใค้ดีเท่า เช่น การแสดงความเป็นเจ้าของสื่อพื้นเมืองประเภทต่าง ๆ ว่าเป็นของ ชาวอีสานโดยแท้ และทามกลางสื่อมวลชนทันสมัย สื่อพื้นเมืองเหล่านี้ยังปรับตัวเข้ากับ สถานการณ์ความเป็นไปใค้ปัจจุบันใค้ใค้ก็อภัย สังกัดใค้จากการเปิดรับสื่อมวลชน

ทันสมัยของผู้รับการสัมภาษณ์เป็นอัตราร้อยละที่สูงมาก การอนุรักษ์ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนอย่างจริงจังในระดับโรงเรียน วิทยาลัยและมหาวิทยาลัย มีใบเรียนรูจากคุณวุฒินานาชาติที่เป็นอยู่เท่านั้น

การสำรวจสื่อพื้นเมืองทำนองเดียวกันนั้นจะมีต่อไปและทำทุกภาคในประเทศไทย เพื่อเป็นการอนุรักษ์และให้ทรัพยากรที่มีอยู่เป็นสื่อกลาง การถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ความคู่ไปกับบันเทิงที่สามารถทำได้โดยไม่ซ้ำจำกัด

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของค้ออีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คหิชาบ้านอีสาน. เอกสารทางวิชาการ ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม-อีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

จุฬพล รอคค่าดีและคณะ. การวิจัยบทบาทสื่อพิมพ์เมืองต่อการศึกษารอบบ้าน. กรุงเทพฯ : พิมพ์โรเนียวเยี่ยมเล่ม คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

เจริญชัย ชนไฟโรจน์. แคว้น. วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2515.

เต็ม วิภาคย์พจนกิต. ประวัติศาสตร์อีสาน. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยา-ทิพากรวงศ์. กรุงเทพฯ : การพิมพ์เกื้อกูล, 2507. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉานาภิเษกศพนางอนงค์ เทียบธรรม ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 21 พฤศจิกายน 2507).

นครราชสีมา, วิทยาลัยครู. ปาฐกถารพิมพ์. เอกสารทางวิชาการโดยภาควิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2521.

นิคม จารุณีและประทีป จุฬพล (บรรณาธิการ). มรดกอีสาน ฉบับประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2521. (จัดพิมพ์โดยวิทยาลัยครูมหาสารคาม).

บรรพต เปรมชู. คำวิเศษณ์และสำนวนพจนานุกรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2522.

- บุญเรือง จรรยาศรี. มรดกชาวอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูร, 2509.
- บุรีรัมย์, วิทยาลัยครู. สมบัติอีสานใต้. เอกสารทางวิชาการวิทยาลัยครูบุรีรัมย์, 2522.
- บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์. หมอลำ. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2521.
- ประสิทธิ์ เกรือสิงห์. นิทานสัตว์ของเณกอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2523.
(จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ).
- ปรีชา อุดระกูด. วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลวังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตำรวจ, 2522.
- พระสมณกุลวงศ์. วรรณคดีไทยอีสานเรื่องขุนตั้ง. หนองบัว : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2511.
(ตรวจชำระโดย พิชุร มลิวัลย์).
- มนตรี ตราโมท. การละเล่นของไทย. กรุงเทพฯ, 2498.
- มหาวีรวงศ์, สมเด็จพระ (ศิสมหาเถระ). พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับนิพนธ์.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515.
- มหาสารคาม, วิทยาลัยครู. ท้าวหมาหยู วรรณคดีท้องถิ่นอีสาน. เอกสารทางวิชาการของ
วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2520.
- มรดกอีสานฉบับวัฒนธรรมประเพณี ศิลปวรรณคดีอีสาน. กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์,
2521. (จัดพิมพ์โดยวิทยาลัยครูมหาสารคาม).
- มรดกอีสานฉบับวรรณคดีอีสานที่เกี่ยวกับชีวิต. มหาสารคาม : โรงพิมพ์อภิชาติ-
การพิมพ์, 2522. (จัดพิมพ์โดยวิทยาลัยครูมหาสารคาม).
- วาสนา เกตุภาค. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหสยามพัฒนา จำกัด, 2521.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานกฤษฎมนตรี.
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2525-2529) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2524.

ส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, องค์การ. สัมมนาว่าด้วยการเดินทางและ
ท่องเที่ยวภาคอีสาน ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2514.
(จัดโดย อ.ส.ท. ณ จังหวัดขอนแก่น 18 - 20 กุมภาพันธ์ 2514).

สมโภชน์ บรรเทา. คำอวยพรอีสาน. เลข : ห้างหุ้นส่วนจำกัดใจสกลัน, 2521.

สหพันธ์สมาคมหมอลำแห่งประเทศไทย. อนุสรณ์สหพันธ์สมาคมหมอลำแห่งประเทศไทย.
อุบลราชธานี : อำนวยการพิมพ์, 2518.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อีสานคดี. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมพิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ไพศาลศิริ, 2521.

สุกัญญา สุขดา. "เพลงปฏิพากย์ : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต พ.ศ. 2523.

เสาวนีย์ มณีโชติ. "หมอลำ" ภาคนิพนธ์ปริญญาตรี ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร 2519.

อุบลาคัญปมาจารย์, พระ. เรื่องแคน. กรุงเทพฯ : อยุธยาการพิมพ์, 2507.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2411. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เหรียญทองการพิมพ์,
2511. (พลเอกประกาศ จารุเสถียร พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระมหาโพธิ์รังศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 9 พ.ย. 2511).

วารสาร

เกิม จันทะชุม. "แคน" บางแสน 2 (กันยายน, 2518)

บริสุทธิ์ ประสพทรัพย์. "มรดกอีสาน" อนุสาร อ.ส.ท. (17 กันยายน 2519)

ประภัสร์ ดีเลิศ. "แคน" การประชาสงเคราะห์ (12 เมษายน 2510)

วรรณพันธ์. "คนตรีพื้นเมืองและการละเล่นภาคอีสาน," วารสารวัฒนธรรมไทย
13 (มกราคม, 2517)

วิสุทธ์ บุญยกุล. "วรรณคดีภาคอีสาน" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 4 (มิถุนายน-สิงหาคม,
2509)

_____. วารสารสนุกไทย ฉบับมรดกอีสาน, 1 (สิงหาคม, 2520)

สัมภาษณ์

พรชัย ศรีสารคาม. สัมภาษณ์โดย ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่จังหวัดมหาสารคาม,
4 ธันวาคม 2523.

สุทธิสมพงษ์ สะท้านอาจ. สัมภาษณ์โดย ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่จังหวัดร้อยเอ็ดและ
จังหวัดมหาสารคาม เมื่อ 16 สิงหาคม 2521 และ 16 กันยายน 2523

สุรชัย ราชวิเชียร. สัมภาษณ์โดย ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่จังหวัดมหาสารคาม
16 กันยายน 2523.

สัมภาษณ์หัวหน้าคณะหมอลำอุบลพัฒนา, โดย ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ที่จังหวัดมหาสารคาม
19 ตุลาคม 2523.

Books

Brandon, Jamer S. Theatre in Southeast Asia. Massachusetts :
Harvard University Press, 1967.

Miller, Terry Ellis. "Kaen Playing and Mawlum Singing in Northeast
Thailand Part I-II. Indiana University, Unpublished
Ph.D. Dissertation, 1977.

Parmar, Shyam. Traditional Folk Media In India New Delhi :
Geka Books, Post Box No. 6525, 1975.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างเรื่องยอวรรณคดีสำคัญประกอบการแสดงหมอลำ

ท้าวซูล นางอ้ว

มีนครอยู่สองนคร เจ้าเมืองทั้งสองนครเป็นสหายกัน อาณาเขตของเมืองทั้งสอง
อยู่ติดต่อกัน คือ นครกาดีและนครกาย ท้าวพรหมทัตเป็นเจ้าครองนครกาดี มีมเหสีชื่อ
นางพิมพ์พกาดี ท้าวปุตตาลาดเป็นกษัตริย์ครองนครกาย มีมเหสีชื่อ นางจันเภา กษัตริย์
ฝ่ายนครกาดีมีโอรสชื่อ ซูลู กษัตริย์ครองนครกายมีธิดาชื่อนางอ้ว ทั้งสองฝ่ายสัญญากันว่า
เมื่อลูกโตขึ้นจะให้แต่งงานกัน

ต่อมาแม่ของนางอ้วไปเยี่ยมแม่ของท้าวซูล ไปเห็นสับเกลี้ยงก็น้อยากกินจึงขอ
สับกับแม่ท้าวซูล แม่ของท้าวซูลเห็นสับยังไม่สุกจึงไม่ให้ ทำให้แม่ของนางอ้วโกรธมาก
เมื่อเด็กทั้งสองโตขึ้นต่างรักใคร่กัน หวังจะโตแต่งงานมีความสุขด้วยกัน ท้าวซูลจึงออกลาน
ให้แม่ไปสู้ชื่อนางอ้วให้ แต่แม่ของนางอ้วไม่ตกลงเพราะต้องการให้นางอ้วแต่งงานกับ
ขุนนาง แต่แม่ของนางอ้วก็ไม่ตอบปฏิเสธตรง ๆ นางบอกว่า ใครจะเป็นเนื้อคู่ของนางอ้ว
ระหว่างท้าวซูลกับขุนนางให้เสี่ยงสายหมิงสายแนน (สายหมิงสายแนนคือ สามสัมพันธ์จาก
พหุบาท) ขุนนางเสี่ยงได้สายหมิงสายแนนทำให้ท้าวซูลเสียใจมาก จึงนัดพบกับนางอ้วจน
ได้เสียกัน เมื่อแม่ของนางอ้วทราบจึงเขียนตีบุตรสาวและกักขังไว้ นางอ้วคับแค้นใจจึงผูกคอตาย
ขุนนางเสียใจมากเขากอดศพและชกใจตายไปด้วย ความนี้ทราบถึงท้าวซูล จึงแหงคอตาย
ตามไป เมื่อตายไปแล้วท้าวซูล นางอ้วได้ไปเกิดเป็นรูงินนำผ้าเม็ยคู่หนึ่ง

~ ~ ~
พระชาตูกองชวานอย

ครอบครัวหนึ่งมีแม่กับลูกชายซึ่งโตเป็นหนุ่ม ปกติลูกชายจะออกไปไหน ๆ ตั้งแต่เช้ามืด แม่อยู่บ้านจะหุงหาอาหารตักมาตบพระเสร์จแล้วจึงจะนำข้าวห่อไปส่งให้ลูกชายที่นา วันหนึ่งแม่คนสายมาก คว้าความรีบร้อนจึงเอาข้าวใส่กระติบเล็ก ๆ แค่อธิให้แทนพร้อมทั้งตะกร้าอาหารไปส่ง เนื่องจากนาน้อยใกล้บ้าน ประกอบกับความซร่าจึงทำให้นางไปถึงนาช้ากว่าทุกวันมาก ลูกชายคอยแม่จนตาสายเพราะหิวข้าว เมื่อแม่ไปถึงเห็นกระติบข้าวเล็กนิดเดียวทำให้เกิดความโมโหโมหนัใจคิด ว่าใครคนใดก็แม่แล้วจึงนั่งลงกินข้าว กินเท่าไรก็ไม่หมดเพราะแม่เอามาแน่นิ่งสำนึกใจและหันกลับไปดูแม่ ปรากฏว่าแม่หายไปเสียแล้วทำให้เสียใจในบาปที่ตนก่อไว้ จึงสร้างธาตุไว้ที่บานตากทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นกลางบาล

~ ~ ~
ท้าวกำกาคำ

นานมาแล้ว มีเมืองเมืองหนึ่งชื่อ เมืองอินทปัตถ์ พระโพธิสัตว์โคมาจุติในตระกูลที่ยากจนตระกูลหนึ่งของเมืองนี้ เมื่อถึงวาระประสูติ หญิงคนนั้นได้คลอดลูกเป็นชาย มีรูปร่างเหมือนลิงคำ เพราะผิวดำมาก มองดูไม่เป็นที่เจริญตาแก่แต่แห่งเดียว ผู้เป็นแม่มีความรังเกียจมาก เพราะลูกช้ำเหร และลูกที่เกิดมากก็ไม่ยอมพูดกับแม่ ฝ่ายพ่อนั้นรักและสงสารลูกมาก ลูกจึงพูดแต่กับพ่อ บางครั้งแม่รบเร้าให้พ่อนำลูกไปปล่อยทิ้งพ่อก็ไม่ยอมและทุบตีแม่จนกระทั่งครั้งสุดท้ายแม่บอกว่า โหรงหน่ายว่าลูกเราเป็นกาลกัณฐ์ พ่อจึงทำแม่ไม่ได้ปล่อยลูกไปตามนำพร้อมทั้งเตรียมอาหารให้ควย พระอินทร์สงสารจึงปลอมเป็นกาคำมาช่วย เคียงกุมกุมารเติบโตใหญ่พอหากินเองได้ วันหนึ่งกุมารน้อยไปขโมยถอยในสวนของกษัตริย์ ยายเฝ้าสวนไปพบเขาจึงเขียนที่กุมาร กุมารจึงร้องขอชีวิตว่า "ยายเอ๋ยอย่าให้ร้ายต่อชอยหลายชอยนี้เหมือนคำชาวเป่าแพรคำห่มห่อ คนไม้โคเลี้ยงไว้คุณเจ้าหากสัตว์ " ยายเฝ้าสวนทั้งขำทั้งสงสารจึงเอาไปเลี้ยงไว้ให้ชื่อว่า ท้าวกำกาคำ

อยู่มาจนถึงอุโบสถ ตามปกติในวันนั้นยายเฝ้าสวนจะตองนำดอกไม้ไปถวายธิดา ทั้งเจ็ดของพระราชธา ยายจึงนำดอกไม้ไปถวายพร้อมทั้งเล่าเรื่องท้าวกำกาคำให้ฟังด้วย ราชธิดาทั้งเจ็ดจึงพากันมาเที่ยวสวน ยายเฝ้าสวนห้ามท้าวกำกาคำมิให้ออกมาเล่น แต่ คุยบุพเพสันนิวาส นางสุน พระราชธิดาองค์หนึ่งได้พบท้าวกำกาคำและมีความรักต่อกัน เมื่อก่อนต่างก่อกมลคิดถึงกัน ท้าวกำกาคำหนักคิดถึงนางสุนไม่ได้จึงไปเที่ยวในเมือง พร้อมทั้งเป่าแคนไปคุย เสียงแคนของท้าวกำ เพราะมากไคยไปถึงกษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดา ของนางสุน พระองค์พอพระทัยในเสียงแคนจึงให้คนไปตามท้าวกำกาคำมาเป่าแคนในวัง พอเป่าแคนเสร็จท้าวกำก็ลักลอบเข้าไปพูดคุยกับนางสุน

ต่อมาท้าวกำกาคำอ้อนวอนยายเฝ้าสวนให้ไปสู้ขอนางสุนให้แกตน ยายเฝ้าสวน ขัดอ้อนวอนไม่ได้จึงไปขอ พระราชบิดาของนางสุนไม่เต็มใจจะยกลูกสาวให้จึงเรียกคา สิ้นสอดแพงมาก คือ ซาง 500 เขือก ทาสหญิง 500 คน ทาสชาย 500 คน ทองคำ 500 หาบ ท้าวกำกาคำจึงตั้งจิตเอาความดีเป็นที่ตั้งขอให้พระอินทร์ลงมาช่วย พระอินทร์จึงลงมาช่วยพร้อมทั้งเนรมิตกายใหม่ ให้ท้าวกำกาคำ ท้าวกำกาคำจึงได้เป็น ลูกเขยพระราชธา ส่วนราชธิดาอีกหกคนที่เป็นผู้สาวของนางสุนเห็นรูปโฉมของท้าวกำกาคำ มีความวิษยานองสาวกิดจะแย่งท้าวกำกาคำมาเป็นสามีแต่ก็ไม่สมหวัง

เรื่องท้าวปาจิตตกับนางอรพิมพ์

ในกาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เจาเมืองเมืองหนึ่งมีโอรสชื่อ ท้าวปาจิต เมื่อ เจาชายมีพระชนมายุได้ 16 ปี โจรไค่ฟ้านำขว้าเนื้อคู่ของเจาชายยังอยู่ในครรภ์ มี บุญวาสนามาก และขณะอยู่ในครรภ์ของมารดาจะมีกลิ่นดอกไม้ให้ถูกแสงแดด ท้าวปาจิตจึง ออกตามหาเนื้อคู่ของพระองค์ เจาชายเดินทางมาถึงบ้านหลังหนึ่ง ท้าวปาจิตเห็นนาง สายบัวกับสามีกำลังทำนากอยู่ พระอาทิตย์ทรงกลดเห็นอศิระนาง ตองตามลักษณะมารดา ของเนื้อคู่ ท้าวปาจิตจึงปลอมเป็นคณธรรมาชออาศัยด้วยจนรุ่งสว่างสายบัวคลอดลูกชื่อนาง อรพิมพ์ จนกระทั่งนางอรพิมพ์อายุ 16 ปี ท้าวปาจิตจึงบอกความจริงแก่นางสายบัวและสามี พร้อมขอหมั้นนาง แล้วท้าวปาจิตเสด็จกลับเมืองของพระองค์เพื่อไปแต่งตั้งหมามาสู่ขอ

คามประเพณี

ฝ่ายท้าวพรหมทัตโตมาพบนางอรพิมพ์และเกิดพอพระทัย จึงบังคับนางเข้าพิธี
อภิเษกกับตน ท้าวป้าจิตตยกชั้นหมากมา ไศหรานขาวรายก็กริ้วท้าวพรหมทัตถึงกับตีมรด
ชั้นหมากลงทวยไป ที่ทรงนั้นเรียกว่าบานกรวด ลำคดองที่ตีชั้นหมากลงเรียกว่า ลำปลายนาศ
ท้าวป้าจิตตลอบเข้าวังท้าวพรหมทัตโดยบอกกับยามว่าเป็นพี่นางอรพิมพ์มาเยี่ยม เมื่อนาย
ประตูไปกราบทูล ท้าวพรหมทัตกับนางอรพิมพ์เสด็จออกมาทวนรับ นางอรพิมพ์เห็น
ท้าวป้าจิตตกรองว่า "พี่มาหรือ" เมืองนี้จึงโคชอวา เมืองนี้มาย ทอนเย็นท้าวพรหมทัต
จัดเลี้ยงอาหารแก่ท้าวป้าจิตต ท้าวป้าจิตตได้โอกาสจึงลอบปลงพระชนมท้าวพรหมทัตเสีย
แล้วพานางอรพิมพ์หนีออกมา ครั้นมาถึงแม่น้ำขวางหนายูมีเฒ่าชื่อนายพายเรือมาจึง ขอลาศัย
ข้ามไป แต่เฒ่านั้นเมื่อเจอนางอรพิมพ์ก็เกิดรักใคร่ เลยออกอุบายว่าเรือเล็กคงข้ามไป
ทีละคน ท้าวป้าจิตตจึงให้นางอรพิมพ์ลงเรือก่อน แต่เฒ่ากลับพานางอรพิมพ์หนีไป เมื่อ
พายเรือถึงทมะเคือคนหนึ่ง นางอรพิมพ์ออกอุบายให้เฒ่ารีบไปเก็บมะเคือแล้วนางก็พายเรือ
หนีไป ส่วนสามเฒ่ากลายเป็นแม่ลงหัวอยู่บนทมะเคือจนทุกวันนี้

ฝ่ายนางอรพิมพ์เมื่อพายเรือหนีมาได้ เกิดหิวและเหนื่อยมากไม่รู้จะไปไหนได้
แตรองให้ จนหมู่บ้านนี้มีชอวา นางรอง ต่อมาแปรมาเป็นนางรอง เมื่อเดินทางถึงศาลากลาง
นำของถวายขึ้นหนึ่งจึงมาขออาศัยอยู่และเฝ้ารอท้าวป้าจิตตที่ศาลาทุกวัน

ฝ่ายท้าวป้าจิตต เมื่อเฒ่าพานางอรพิมพ์หนีก็โกรธมากจึงตามมาเรื่อย ๆ โดยเห็น
ริมน้ำ มาจนกระทั่งพบกับนางอรพิมพ์ที่ศาลาของถ้ำจึงขึ้นไปหา เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง
และกล่าวถ้ำที่กลับมานเมืองของตน เมื่อมาถึงเมืองก็เข้าเฝ้าพระราชบิดาพระราชมารดา
และเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง พระราชบิดาก็รับนางอรพิมพ์เป็นพระสนุส่า เมื่อพระราชบิดา
ของท้าวป้าจิตตสวรรคต ท้าวป้าจิตตก็ครองเมืองแทน เมืองของท้าวป้าจิตตก็คือ "เขาพนมรุ้ง"
นี่เอง

ท้าวผาแดง - นางไอ่

ครั้งหนึ่ง เมืองหนองแสทำนาชาวอันอุดม มีแม่น้ำ 5 สายไหลมารวมกัน ณ ริมฝั่งทั้งสอง มีกษัตริย์ 2 องค์แย่งกันครอง คือเจ้าสุวรรณภาคและเจ้าสุทโชนาค ทั้งสองปรองคองกันมาตลอด แต่มาชดกันด้วยเรื่องเนื้อเม่นที่เจ้าสุทโชนาคเขาใจว่า เจ้าสุวรรณภาคมีมากแต่ไม่ยอมนำมาให้ ต่อมาความซัดใจรุนแรงจนถึงขั้นทำสงครามกัน พระอินทร์จึงส่งวัสสุกรรมเทพบุตรมาระงับศึกแย่งเขตปกครองให้กษัตริย์ทั้งสอง

สุทโชนาคไต่ย้ายเมืองหลวงมาที่ ศรีสัตนาคนหุต แล้วสร้างทางน้ำใหญ่จากหนองแสถึงทะเล (แม่น้ำโขง) ส่วนสุวรรณภาคอยู่เมืองนั้นทมนครนาค (โพธิ์มิ่ง ต่อมาเรียกน้ำโพ)

สุทโชนาค มีโอรสชื่อ "ท้าวภักดิ์" แผลงร่างเป็นไค้ทั้งคนรูปหูดและนาค ส่วนมากตอนใต้ของเมืองศรีสัตนาคนหุตมีขอมเป็นใหญ่ พญาขอมมีธิดาชื่อ นางไอ่หรือไอ้คำ ซึ่งเป็นสาวสวยมีชื่อเสียงทั่วทิศ ความสวยของนางทำให้ทั้งท้าวผาแดง แห่งเมืองผาโยง และท้าวภักดิ์ของรัก แต่นางโอรุวังท้าวภักดิ์เป็นนาคจึงมิได้สนใจ

ในงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นงานประจำปีของเมือง "โคมคำ" ของนางไอ่ ไค้จัดให้มีการประกวดคุ้บั้งไฟ ปรากฏว่าบั้งไฟของทุกเมืองขึ้นสู่ท้องฟ้า ยกเว้นของพญาขอม เจ้าเมือง และของท้าวผาแดงไม่ขึ้น ท้าวผาแดงเสียหน้าจึงอำลานางไอ่ด้วยความอาลัย

ส่วนท้าวภักดิ์ ซึ่งจากผลกรรมแต่ชาติปางก่อนกลั่นแกล้งให้คิดถึงนางไอ่ และได้ปลอมเป็นกระรอกเผือกมาหา ทำให้นางไอ่เกิดความอยากกินกระรอก จึงให้พรานไปยิง ก่อนตายกระรอกไค้ขโมยรู้ว่า ขอให้เนื้อของตนอร่อยและกินไม่มีวันหมด ต่อมาความทราบถึงท้าวสุทโชนาค ท้าวสุทโชนาคโกรธจึงส่งทัพมารบกับเมืองขอม ขณะนั้นท้าวผาแดงบังเอิญคิดถึงนางไอ่จึงความมาหา พบกอนหินและท่อนไม้ขวางทางก็แปลกใจจึงรีบไปพบนางไอ่ นางเอกรกระรอกมาต้อนรับแต่ท้าวผาแดงรู้ว่า เป็นภักดิ์จึงให้เอาไปทิ้ง เมื่อทัพภาคมาถึงก็ไค้ทำลายทุกคนที่กินเนื้อกระรอก ท้าวผาแดงไค้พานางไอ่หนี แต่ทัพภาคจับนางไอ่ไค้ นางไอ่จึงเสียใจคิดถึงท้าวผาแดง

ฝ่ายท้าวผาแดงเมื่อกลับไปเมืองผาโงง แลวก่ได้แต่คิดถึงนางไอ่ จึงไต่ถามฐาน
 ทศพระอินทร์ เมษรณี และพระยาครุฑ แลวก่ล้นใจตาย ไต่ไปเกิดเป็นหัวหน้าผี ไต่รวบรวม
 กำลังไปแย่งนางไอ่คืน เกิดสงครามระหว่างยักษ์นาคร ฆอนไปถึงพระอินทร์ทอกลงมาหย่าศึก
 ให้นาคกลับสู่เมือง นางไอ่ยังมีกรรมให้อยู่บาดาลไปก่อนและรอให้พระศรีอารยมาโปรดว่า
 นางควรจะเป็นของใคร

นางแตงฮอน

กาลครั้งหนึ่ง มีกษัตริย์องค์หนึ่งนามว่า ท้าวจักรีมีท้าวขแห่งเมืองโกสีย์ ซึ่งเห็น
 โอรสของเจ้ากรุงพาราณสีออกไปล่าสัตว์กับเพื่อนและบริวารในป่า แลวก่เกิดหลงทางจึงไต่
 พักแรมอยู่ใกล้กับสระใหญ่ ท้าวจักรีเห็นว่า มีหญิงสาวอาศัยอยู่ในสระนั้น ครั้นพระองค์จ้
 คั้นพระนครก็ไต่ส่งราชทูตไปสุขอแตงนางเป็นแม่หมยคนเคียวที่อาศัยอยู่ ณ ที่นั้น ส่วนครอบครัว
 ของนางเป็นจระเขและไต่คักคามินีนางแตงงานกับท้าวจักรี แตงนางผ่าฟันและไต่อยู่กับ
 ท้าวจักรีอย่างมีความสุขมานานปี

วันหนึ่งท้าวจักรีออกไปจับช้างเผือก ปล่อยให้นางแตงฮอนและมเหสีอีก 5 องค์
 อยู่ในเมือง นางแตงฮอนคลอดบุตรเป็นชาย มเหสีทั้ง 5 องค์เกรงว่าบุตรของนางแตงฮอน
 จะไต่ราชสมบัติก่จกฉา แม่ของมเหสีทั้ง 5 จึงวางแผน เอาทารกไปซ่อนและหาลูกจระเข
 เขามาแทนที่ ครั้นท้าวจักรีกลับมาถึงมเหสีก็ทูลว่า นางแตงฮอนไต่มีบุตรเป็นจระเข จึงคลอดลูก
 ออกมาเป็นจระเข ท้าวจักรีจึงขับนางแตงฮอนออกจากเมืองไป

นางแตงฮอนระหกระเหินไปใ้ป่า และไต่ฮอนวอนพระอินทร์ให้ช่วย พระอินทร์
 จึงไต่บอกท้าวให้นางกลับไปหาครอบครัว นางก็เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้พี่น้องพี่ชายและ
 น้องชายของนางก็คิดการแก้แค้นโดยมาอาศัยอยู่ในสระในในเมืองโกสีย์ของท้าวจักรี และกินคน
 ทุกคนที่ผ่านไปใกล้ ต่อมาพี่ชายของนางแตงฮอนไต่ออกจากเมืองไปอยู่ป่าเพื่อเรียนคาถาอาคม
 นางแตงฮอนจึงตามไปด้วย แต่พี่ของนางตายลง นางเสียใจเป็นอันมากและสิ้นใจตายตามไปด้วย
 พระอินทร์ช่วยให้ทั้งสองฟื้นขึ้นมา พี่ชายไปบวชเป็นฤาษี ส่วนนางไปบวชชี

วันหนึ่งมียักษ์ทองเที่ยวไปในป่า และพบคอกวัวงามจะนำไปฝากเมีย 2-3 วัน
 ต่อมาปรากฏว่า ภายในคอกวัวนั้นมีหญิงงามซ่อนอยู่จึงโคเป็นลูกสาวยักษ์ ยักษ์ยกปลุกบ้านให้
 นางอยู่ในส่วน วันหนึ่งนางโคยินพวกยักษ์วางแผนจะจับกินกกลัว ยักษ์พอเลี้ยงจึงไปเที่ยว
 เสาะหามนุษย์หญิงมาเป็นพี่เลี้ยง ในที่สุดก็ไปไต่ทางแดงออกมาเป็นพี่เลี้ยง

ฝ่ายพระโอรสลูกของนางแดงอ่อน หลังจากที่ถูกลักพาไปก็ได้รับการเลี้ยงดูจาก
 เทพธิดา ครั้นโตขึ้นก็โคเรียนวิชาอาวุธ วันหนึ่งพระโอรสโคไปพบชายซึ่งเป็นของนางแดงอ่อน
 และถูกขังอยู่ในวัง พระโอรสโคบอกกับทหารว่า มานี่เป็นของนางแดงอ่อนผู้มารดาซึ่งเกิด
 การต่อสู้ชกขว้างกันขึ้น ในที่สุดทหารจกรักของเสด็จมาปราบ แต่ไม่มีใครแพชนะ เมื่อโค
 เจรจากันกรูว่าเป็นพ่อลูกกัน ทั้งสองจึงโคออกเสาะหานางแดงอ่อน ระหว่างการค้นหา
 โคต่อสู้กับยักษ์หลายคน จนในที่สุดโคพบนางแดงอ่อนและกลับคืนสู่พระนครอย่างมีความสุข

กาลเกศ

เรื่องราวเมื่ออยู่ว่า มีกษัตริย์องค์หนึ่งนามว่า ท้าวสุริวงศ์ ออกจากเมืองไปอยู่ป่า
 เพื่อร่ำเรียนวิชาอาวุธและคาถาอาคมจากฤๅษี เมื่อร่ำเรียนเสร็จแล้วเดินทางกลับโคพบ
 พระยาครุฑ และโคเป็นมิตรกัน พระยาครุฑให้ท้าวสุริวงศ์โคไปพบกับยักษ์ชื่อท้าวกุมพล
 จากนั้นท้าวสุริวงศ์โคเดินทางกลับพระนคร ต่อมาท้าวสุริวงศ์โคองการโอรสและชายาให้กับ
 โอรสของพระองค์จึงโคออกมาขอพระอินทร์ พระอินทร์ประทานโศกที่ปรากฏ
 โคให้พระโอรสกำเนิดมาชื่อว่า กาลเกศ ส่วนหญิงที่จะมาเป็นชายาท้าวกาลเกศโคเกิด
 ในเมืองยักษ์

ท้าวสุริวงศ์ มีมารีเษซึ่งเหาะโค หามท้าวกาลเกศเข้าไปใกล้ วันหนึ่งท้าวกาลเกศ
 ลอบเข้ามาโคถึงเมืองยักษ์ และโคพบกับหญิงงามในพระราชอุทยาน ท้าวกาลเกศจึงตามนาง
 ขึ้นโคถึงตำหนัก โคใช้มนต์กำบังกายไว้ ครั้นเที่ยงคืนก็ปรากฏกายจะสมสู่กับนางแต่นางปฏิเสธ
 แต่ในที่สุดทั้งสองโคเสียกัน โคให้ท้าวกาลเกศนอนกับนางตอนกลางคืนและซ่อนอยู่ในส่วน
 ตอนกลางวัน

วันหนึ่งนางกำนัลนำความไปฟ้องพญายักษ์ ท้าวกาลเกดจึงถูกจับขัง แต่ก่อนที่จะ
 สิ้นใจได้บอกให้นางส่งศพและมาลอยแพไป พระยาครุฑบินเข้ามาเห็นจึงนำศพท้าวกาลเกด
 และมาวิเศษ ไปหาฤๅษีให้ช่วยชุบชีวิตโคสำเร็จ ท้าวกาลเกดก็กลับไปหานางอีกแต่คราวนี้
 ท้าวกาลเกดแปลงเป็นคอกไม้แซมณนางในตอนกลางวัน แล้วตอนกลางคืนก็กลายร่างเป็นคน
 รวมหลับนอนกับนาง

นางกำนัลนำความไปกราบทูลพญายักษ์ให้ทราบอีก แต่คราวนี้ท้าวกาลเกดได้
 ตอสูและฆ่าคนทุกคนในเมืองยักษ์ ยกเว้นพญายักษ์และนาง นางได้ขอร้องท้าวกาลเกดให้
 คืนชีวิตแก่คนเหล่านั้น ท้าวกาลเกดก็ทำตาม พญายักษ์จึงโกรธว่าท้าวกาลเกดไม่ซื่อสัตย์
 ธรรมคา พญายักษ์ขอให้ท้าวกาลเกดขึ้นครองเมืองแต่ท้าวกาลเกดต้องการจะคืนกลับพระนคร

การเดินทางกลับพระนครเต็มไปด้วยอุปสรรค ท้าวกาลเกดต้องต่อสู้กับพญานาค
 ยักษ์และช้าง และในที่สุดก็มาได้เจอกับท้าวกุมพลเพื่อนของพระราชาบิดา แต่ท้าวกุมพลกลับ
 เกี่ยวพาราสีชาขายของท้าวกาลเกด ทั้งสองต่อสู้กันโดยไม่มีใครแพ้ชนะ ท้าวกุมพลจึงเรียก
 ให้พญาครุฑมาช่วย ครั้นพระยาครุฑมาถึงทั้งคู่ก็โกรธความจริงก็กลับเป็นเพื่อนกัน ท้าวกาลเกด
 และชวษาจึงเดินทางถึงพระนครโดยสวัสดิภาพ

ท้าวหมาหยูย

กาลครั้งหนึ่งยังมีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า "ท้าวจันโต" ทรงมี
 มเหสี 2 องค์ และมีพระราชโอรส 2 องค์ องค์พี่เป็นหมา ชื่อ "ท้าวหมาหยูย" องค์น้อง
 ชื่อ "จันทร"

ภายหลังเมื่อพระราชมารดาทิวงคตแล้ว ท้าวจันทรถูกแม่เลี้ยงจับโยนลงเหว
 แต่ไม่ตาย ท้าวหมาหยูยที่ชายไปพบเข้า จึงใช้ปาฏิหาริย์พานองชายเหาะหนีไปอยู่กับ
 พระฤๅษีและได้เรียนวิชาอยู่ที่นั่น

ท้าวจันทโศกไม่เห็นบุตรจึงเสด็จตามหา บังเอิญไปพบยักษ์คนหนึ่ง ยักษ์จึงจับพระราชอา
ไว แล้วบังคับให้ท้าวจันทโศกกุมารี่ให้กินวันละคน จึงจะปล่อยให้เป็นอิสระ พระราชาได้ทรง
ทำตามสัญญาดังกล่าวกุมารี่ในเมืองจันทโศกจะหมดสิ้น

จำเนียรกาลต่อมา ท้าวมหาบุษย์โคพบยักษ์คนนั้นเกิดรบกัน ยักษ์ยอมแพ้และได้
ถวายไม้เท้าวิเศษ " กกชั้ตาย ปลายชั้เป็น " ให้กับท้าวจันทโศก ท้าวจันทโศกได้ใช้ไม้เท้า
ชั้กุมารี่ให้กลับคืนชีพดังเดิม ต่อมาเมื่อพระราชบิดาสวรรคต ท้าวจันทโศกขึ้นครองราชย์แทน
ได้มีพระราชอาเมืองตักกะศีลาภทพมารบ ท้าวจันทโศกยิงศรโยธิวุธุมักไพโรนายของเจ้าเมือง
ตักกะศีลาไวโคจนหมดสิ้น

จำปาสักคน

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่า ท้าวฉนราช
มีมเหสีชื่อ นางจันทรอันนี้ เสด็จประพาสป่าพบเมือง ๆ หนึ่งยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์แต่ไม่มี
ผู้คนอาศัย ท้าวฉนราชทรงแปลกใจมากจึงชวนอำมาตย์เดินตรวจจวัง พบหีบใบใหญ่ใบหนึ่ง
เปิดดูพบสาวงามชื่อ สุวรรณีธิดา เป็นธิดาของท้าวผู้ครองเมือง นางโคเลลาวา ได้มีศร
ลงมาจับผู้คนกินจนหมดแคว้นแดนนางเพียงคนเดียว ท้าวฉนราชจึงรับนางไปยังเมืองและตั้ง
เป็นมเหสีฝ่ายชาย ทำให้นางจันทรอันนี้เกิดความไม่พอใจ

อยู่มาไม่นานนางสุวรรณีธิดาก็ตรงครรภ์ พระอินทร์มาหาเป็นและประทานแก้ว
4 ดวง โหรทำนายนางจะได้โอรสผู้บุญญาธิการถึง 4 องค์ ทำให้ท้าวฉนราชก็พระทัย
มากเพราะยังไม่เคยมีโอรส นางจันทรอันนี้ยังเกิดความริษยาอย่างรุนแรง

เมื่อนางสุวรรณีธิดาให้กำเนิดโอรสทั้ง 4 องค์ นางจันทรอันนี้ก็ลักนำลูกหมา
ทากวยเลือกมาวางแทนที่และเพิกขุสยุงท้าวฉนราชให้ฆนางเสีย ท้าวฉนราชส่งสารจึง
ให้ข้านางออกจากเมือง ต่อมาได้มีนางวิเศษนางหนึ่งมาจับตัวนางสุวรรณีธิดาหมายจะเอา
ไปเป็นทาส ทำให้นางสุวรรณีธิดาต้องทกระกำลำบากเป็นอันมาก

ส่วนกุมารทั้ง 4 นั้น นางจันทร์อัคนีเอาไปลอยน้ำ บังเอิญลอยไปติดที่บ้านตายาย
 คนหนึ่ง ตายายจึงชุบเลี้ยงกุมารทั้ง 4 เป็นอย่างดี นางจันทร์อัคนีรู้ข่าวว่ากุมารยังไม่ตาย
 จึงให้ทหารแอบเอายาพิษไปให้กุมารกิน ตายายกลับมาพบว่ากุมารทั้ง 4 ตายก็เสียใจมาก
 จึงนำศพกุมารทั้ง 4 ฝังเรียงไว้

ต่อมา ณ ที่ฝังศพกุมารทั้ง 4 เกิดเป็นต้นจำปา 4 ต้น ตายายเห็นเป็นอัศจรรย์
 จึงรื้อน้ำเลี้ยงดูจนต้นจำปาเติบโต ความทราบไปถึงนางจันทร์อัคนี นางจึงให้คนมาฟันต้นจำปา
 และทิ้งน้ำเสีย บังเอิญมีฤๅษีคนหนึ่งโกกั้นหอมของคอกจำปาและทราบข่าวจำปานั้นคือ
 กุมารทั้ง 4 จึงชุบชีวิตให้ คือ จำปาทอง จำปานิล สุวรรณคงคาและน้องสุดทองชื่อ
 เจานล้นแก้ว เพราะฤๅษีได้คอกจำปา ฤๅษีจึงประทานแก้วเพชรตนซึ่งตายปลายนี้อยู่เป็นให้

พระอินทร์ได้ปลอมเป็นตีปะขาว มาเลาความหลังให้กุมารทั้ง 4 ฟัง และแนะนำ
 ให้ไปช่วยแม่ กุมารทั้ง 4 จึงลาฤๅษีไปช่วยแม่ คลอกทางไค้พันป่าอุปสรรคจนได้ครองเมือง
 ทาง ๆ แต่ก็ได้ลาชวาวเพื่อไปตามหาแม่

เมื่อแม่ลูกได้พบกันก็ยินดี แต่เจานล้นยังไม่หายแค้นนางจันทร์อัคนี จึงคิดการแก้แค้น
 โดยเขียนสารวางไว้ที่แท่นบรรทมของท้าวพระราช เลาความให้ฟังและกำชับให้ส่งนางจันทร์อัคนี
 พร้อมควายนางก้านัลใจไปลงโทษ ท้าวพระราชก็ปฏิบัติตาม

เจานล้นให้แล่นนางทั้งสองแล้วเอาเกตุอทา แคนางทั้งสองไค้ดูชออภัยโทษ
 ตอนางสุวรรณธิกา ๆ ไค้ชอต่อเจานล้น ๆ จึงให้จับนางใส่แพลอยไปในทะเล นางจันทร์อัคนี
 กับนางก้านัลจึงถูกลอยแพหายสาบสูญไปในทะเล

ท้าวพระราชสำนึกผิดจึงขอโทษและง้อนางสุวรรณธิกา นางสุวรรณธিকাไม่ยอม
 เจานล้นจึงต้องช่วยพระบิดาโดยทำที่ว่าการนางไม่ยอมคืนก็ตนจะกัสนใจตาย นางจึงจอมกัสน
 กับท้าวพระราช

ต่อมากุมารทั้งสี่ได้แสดงความสามารถต่อตายาย โดยรับเข้ามาอยู่ในวัง ส่วนจำปาทอง
 จำปานิล และสุวรรณคงคาก็คืนสู่เมืองกลับไปห้ามเหตีครอบครัวจนเมืองสืบไป ยังเหตีอแต่
 เจานล้นซึ่งยังคงอยู่กับพระบิดามารดา ณ เมืองนรราชควยความสุข

ภาคผนวก ข.

แบบสอบถาม

ข้อมูลพื้นฐานของสื่อพื้นเมือง

ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โครงการวิจัย การสำรวจสื่อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ของภาควิชาการสื่อสารมวลชน

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พุทธศักราช 2523

1. ในจังหวัดของท่านมีสื่อพื้นเมืองแยกเป็นประเภทใดดังต่อไปนี้ (โปรดทำเครื่องหมาย ✓
ลงในช่อง ตามที่ท่านต้องการ)

1.1 หนองดำ

1.2 เพลงโคราช

1.3 กัณฑ์ราม

1.4 โปงกลาง

1.5 กลองยาว

1.6 อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ก.

ข.

ค.

ง.

จ.

ฉ.

ช.

(2)

2. สื่อพื้นเมืองแต่ละประเภทตามข้อ 1 มีจำนวนเท่าใด (คิดเฉพาะคณะ, หรือกลุ่ม
ทีมที่ตั้งและสถานที่ติดต่อใ้ภายในจังหวัดของท่านเท่านั้น)

2.1 หมอตำมีจำนวนคณะ, กลุ่ม

2.2 เพลงโคราชมีจำนวนคณะ, กลุ่ม

2.3 กัณฑ์มีจำนวนคณะ, กลุ่ม

2.4 โปงลางมีจำนวนคณะ, กลุ่ม

2.5 กลองยาวมีจำนวนคณะ, กลุ่ม

2.6 อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ก.จำนวนคณะ, กลุ่ม

ข.จำนวนคณะ, กลุ่ม

ค.จำนวนคณะ, กลุ่ม

ง.จำนวนคณะ, กลุ่ม

จ.จำนวนคณะ, กลุ่ม

ฉ.จำนวนคณะ, กลุ่ม

ช.จำนวนคณะ, กลุ่ม

3. สื่อ (ตามข้อ 1) ประเภทใดบ้างที่จังหวัดของท่านถือว่าเป็นสื่อพื้นเมืองประจำท้องถิ่น
อย่างแท้จริง โดยถือว่าเป็นประชาชนในจังหวัดของท่านเป็นผู้คิดริเริ่มขึ้นมาเอง

3.1 หมอตำ

3.2 เพลงโคราช

3.3 กัณฑ์

3.4 โปงลาง

3.5 กลองยาว

(3)

3. (ทอ)

3.6 อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ก.

ข.

ค.

ง.

จ.

ฉ.

ช.

ฌ.

4. สื่อในข้อที่ 3 มีประวัติโดยย่อ มีความเป็นมาอย่างไร (ต้นกำเนิด, อุปกรณ์ประกอบ
การแสดง, เนื้อหาที่โชว์องเกี่ยวข้องกับอะไร)

4.1

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(8)

5. (กอ)

5.5¹

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ล้อ (ตามข้อ 1) นิยมเล่นในโอกาสที่เป็นวันสำคัญดังต่อไปนี้ (โปรดทำเครื่องหมาย

✓ ลงในช่อง ตามที่ต้องการ)

- 6.1 บุญเขากกรรม
- 6.2 บุญคูณลาน
- 6.3 บุญข้าวฉี่
- 6.4 บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ
- 6.5 บุญสงกรานต์
- 6.6 บุญบั้งไฟ
- 6.7 บุญข้าวสะ
- 6.8 บุญเขาพรรษา
- 6.9 บุญข้าพระคับคิน
- 6.10 บุญชาวสาก

(9)

6. (ต่อ)

- 6.11 เมื่อดอกพรวณา
- 6.12 เมื่อยกรีน
- 6.13 เมื่อยขึ้นบานใหม่
- 6.14 เมื่อยวันเกิด
- 6.15 เมื่อยเผาป่า
- 6.16 งานประจำปีโดยทั่ว ๆ ไปของจังหวัด
- 6.17 อื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

7. โปรดบอกชื่อ นามสกุล และสถานที่ติดต่อของบุคคลที่สามารถบรรยายละเอียดเกี่ยวกับ
สื่อแต่ละประเภท ในท้องถิ่นของท่านมาให้ทราบด้วย

7.1

.....

.....

.....

.....

7.2

.....

.....

.....

.....

(10)

7. (ต่อ)

7.3

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อผู้กรอก

.....

(นาย, นาง, นางสาว)

.....

สถานที่เกิดของ

.....

.....

.....

.....

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

แบบสอบถาม

โครงการวิจัย " การสำรวจสื่อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ "

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ หมู่ ตำบล

อำเภอ จังหวัด

วันที่สัมภาษณ์

ระยะเวลาสัมภาษณ์ตั้งแต่เวลา น. ถึงเวลา น.

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ตรวจแบบสอบถาม

ชื่อผู้ลงรหัส

(1)

เลขที่แบบสอบถาม

เลขที่บัตร

ก. ข้อมูลส่วนตัว

1. ชื่อ นามสกุล

2. เพศ

1. ชาย 2. หญิง

3. อายุ

1. ☐ ต่ำกว่า 20 ปี	2. ☐ 20 - 25 ปี
3. ☐ 26 - 30 ปี	4. ☐ 31 - 35 ปี
5. ☐ 36 - 40 ปี	6. ☐ 41 - 45 ปี
7. ☐ 46 - 50 ปี	8. ☐ 51 - 55 ปี
9. ☐ 56 - 60 ปี	10. ☐ สูงกว่า 60 ปี

4. ระดับการศึกษาสูงสุด

1. ☐ ไม่ได้อ่าน	2. ☐ ต่ำกว่า ป.4
3. ☐ จบ ป.4	4. ☐ ป.5 - ป.7
5. ☐ ม.ศ.1-ม.ศ.3	6. ☐ ม.ศ.4 - ม.ศ.5
7. ☐ อาชีวศึกษาคอนตน	
8. ☐ อาชีวศึกษาคอนปลาย หรืออนุปริญญา	
9. ☐ ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	
10. ☐ การศึกษามัธยม	
11. ☐ นักรรรมหรือเปรีญ	
12. ☐ อื่น ๆ (ระบุ)	

(2)

5. สถานภาพการสมรส

1. โสด
2. แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน
3. แต่งงานแล้วแยกกันอยู่
4. หย่า
5. ทม่าย
6. อื่น ๆ (ระบุ)

6. จำนวนสมาชิกที่ท่านต้องเลี้ยงดูในครอบครัว (นับรวมผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย)

1. ☐ 1 คน	2. ☐ 2 คน
3. ☐ 3 คน	4. ☐ 4 คน
5. ☐ 5 คน	6. ☐ 6 คน
7. ☐ 7 คน	8. ☐ 8 คน
9. ☐ 9 คน	10. ☐ 10 คนขึ้นไป

7. อาชีพหลัก (หมายถึง อาชีพที่ใช้เวลาทำมากที่สุดในรอบปี)

1. ☐ หมอค้า	2. ☐ ทำนา
3. ☐ ทำไร่	4. ☐ ทำสวน(ผักหรือผลไม้)
5. ☐ เลี้ยงสัตว์	6. ☐ ค้าขาย
7. ☐ รับจ้าง	8. ☐ หักถกรวมในครัวเรือน
9. ☐ อื่น ๆ (ระบุ)	

(3)

8. อาชีพพรอง (หมายถึง อาชีพที่ใช้เวลาทำรองลงมาจากอาชีพหลัก)

1. ☐ หมอลำ	2. ☐ ทานา
3. ☐ ทำไร่	4. ☐ ทำสวน (ผักหรือผลไม้)
5. ☐ เลี้ยงสัตว์	6. ☐ ค้าขาย
7. ☐ รับจ้าง	8. ☐ หัตถกรรมในครัวเรือน
9. ☐ อื่น ๆ (ระบุ)	

9. รายได้โดยเฉลี่ย (ของผู้ให้สัมภาษณ์) ประมาณมีละ (รวมรายได้ทุกอย่างทั้งอาชีพหลักและอาชีพพรอง)

1. ต่ำกว่า 6,000 บาท
2. 6,001 - 12,000 บาท
3. 12,001 - 24,000 บาท
4. 24,000 - 36,000 บาท
5. สูงกว่า 36,000 บาท

10. ทรัพย์สินที่มีอยู่ในครอบครอง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

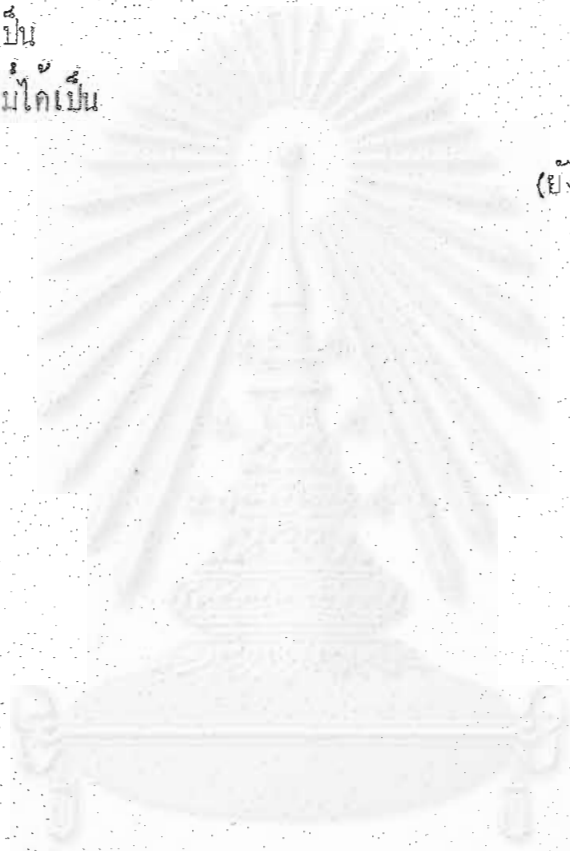
1. ☐ ที่ดิน	2. ☐ บ้านเรือน
3. ☐ ยุงฉาง	4. ☐ โกงงาน
5. ☐ กระบืองาน	6. ☐ เครื่องสูบน้ำ
7. ☐ เกวียน	8. ☐ รถแทรกเตอร์
9. ☐ ควายเหล็ก	10. ☐ เครื่องทอผ้า
11. ☐ รถบรรทุก	12. ☐ รถจักรยาน
13. ☐ รถจักรยานยนต์	14. ☐ วิถี
15. ☐ โทรทัศน์	16. ☐ อื่น ๆ (ระบุ)

(4)

11. ท่านเป็นสมาชิกสมาคมหรือสำนักงานหอคำ

1. เป็น
2. ไม่ใช่

(ยังมีต่อ ข.)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(5)

ข. เนื้อหา กลอนลำ ประเภท หมอลำ
โอกาส และ สถานที่ ที่ ใช้ แสดง

12. ลักษณะ เนื้อหา คำกลอน สำหรับ หมอลำกลอน ที่ ท่าน แสดง ส่วนใหญ่ เป็น เรื่อง เกี่ยวกับ
(ตอบ ได้ มากกว่า 1 ข้อ)

- 1. ตำนาน หรือ นิทาน วรรณคดี เก่า ๆ
- 2. ชาดก ทาง พุทธศาสนา พระธรรม คำสอน
- 3. กลอนลำ ที่ แต่ง ขึ้น ใหม่

13. กลอนลำ สำหรับ หมอลำกลอน ที่ ท่าน เคย แสดง ส่วนใหญ่ เป็น ประเภท
(ตอบ ได้ มากกว่า 1 ข้อ)

- 1. ลำ แตก กลอน (การ ลำ ประชัน กลอน แก่น กัน กัวยาว ทะ ใน กลอน ลำ)
- 2. ลำ โจทก์ แก่ (การ ลำ แบบ ตาม ตอบ)
- 3. ลำ เกี้ยว
- 4. ลำ เตย
- 5. ลำ ทาง ยาว หรือ ลำ ทาง ลง

14. ลักษณะ ลีลา การ ลำ เตย ที่ แสดง เป็น แบบ

- 1. ลำ เตย พม่า
- 2. ลำ เตย หัว คอง ตาล
- 3. อื่น ๆ (ระบุ)

(6)

15. ลักษณะของกลอนลำยาวหรือลำลอง ที่เคยแสดง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ลองพอหมาย
2. ลองกำพร้า
3. ลองนันทาเสีรา ๆ
4. ลองลาเจภาพ (ไหวพริเจภาพ)
5. อื่น ๆ (ระบุ)

16. ลักษณะเนื้อหาของกลอนสำหรับหมอลำหมู ที่ท่านแสดงส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ตำนานหรือนิทานที่เป็นวรรณคดีเก่า ๆ ของชาวอีสาน
2. ชาตกทางพุทธศาสนา พระธรรมคำสอน
3. เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ (ลักษณะคล้ายละครหรือลิเก)

17. ใครเป็นผู้กำหนด (เลือก) เรื่องที่จะนำมาแสดงในแต่ละโอกาส

1. เจาภาพของงาน
2. ผู้จัดการคณะหมอลำ
3. นักแสดง
4. อื่น ๆ (ระบุ)

18. งานบุญอะไรที่ท่านเคยไปแสดง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. บุญเขากรรณ
2. บุญคูณลาน
3. บุญข่าจี่
4. บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ
5. บุญสงกรานต์
6. บุญบั้งไฟ
7. บุญข้าชะ
8. บุญเขาพรหมา
9. บุญขาวประคัมคิน
10. บุญชาวสาก
11. บุญออกพรหมา
12. บุญจรีน
13. บุญขึ้นบ้านใหม่
14. บุญวันเกิด
15. บุญเผาป่า
16. งานประจำปีทั่ว ๆ ไปของจังหวัด
17. อื่น ๆ (ระบุ)

(7)

19. สถานที่ที่ไปแสดงส่วนใหญ่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. สนามศาลากลางจังหวัด
2. สนามกลาง, สนามกีฬา, สนามโรงเรียน, บ้านเจ้าภาพของงาน
3. ลานวัด
4. สถานีวิทยุ
5. สถานีโทรทัศน์
6. อื่น ๆ (ระบุ)

20. ใครเป็นผู้มาติดต่อว่าจ้าง

1. เจ้าภาพของงานเป็นผู้ว่าจ้างด้วยตนเอง
2. เจ้าภาพของงานติดต่อผ่านสหพันธ์หรือสำนักงานหมอลำ
3. เจ้าหน้าสถานีวิทยุหรือสถานีโทรทัศน์
4. หน่วยงานของราชการ (โปรดระบุชื่อหน่วยงาน)
.....
5. หน่วยงานเอกชน เช่น บริษัท ห้างร้านค้า
6. อื่น ๆ (ระบุ)

(ยังมีต่อ ค.)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(8)

ค. ประโยชน์และคุณค่าของหมอลำ

21. ทำศึคควำหมอลำมีประโยชน์อย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. เป็นผู้สร้างความบันเทิงให้กับสังคม
2. เป็นผู้รักษาไว้ซึ่งประเพณีพื้นเมืองและวรรณกรรมของชาติ
3. เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมให้แก่สังคม
4. เป็นผู้ส่งเสริมและเผยแพร่นโยบายของรัฐบาล
5. เป็นตัวกลางในการให้ข่าวสารกับประชาชน
6. อื่น ๆ (ระบุ)

22. การแสดงหมอลำของท่าน เคยถ่ายทอดความรู้ให้แก่สังคมบ้างหรือไม่

1. เคย
2. ไม่เคย (ข้ามไปข้อ 24)

23. ถ้าเคย ความรู้ที่ท่านได้ถ่ายทอดให้แก่สังคมนั้นเป็นความรู้ในด้านใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ความรู้เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนา
2. ความรู้เกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง
3. ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพด้านต่าง ๆ
4. ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไทย
5. อื่น ๆ (ระบุ)

24. ท่านเคยแสดงกลอนลำที่มิเน้นเนื้อหาหรือขอความส่งเสริม เผยแพร่ หรือประชาสัมพันธ์นโยบายของรัฐหรือไม่

1. เคย
2. ไม่เคย (ข้ามไปข้อ 25)

(9)

25. ถ้าเคย เนื้อหาหรือข้อความมีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐในด้านใดบ้าง
(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ท่อตามคอมมิวนิสต์
2. ส่งเสริมการพัฒนาความก้าวหน้า
3. การป้องกันและต่อต้านยาเสพติด
4. การรณรงค์ด้านการวางแผนครอบครัว
5. ส่งเสริมการสาธารณสุข สุขภาพและอนามัย
6. ส่งเสริมให้เกิดความสำนึกในการรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
7. ส่งเสริมและเผยแพร่ประชาธิปไตย
8. อื่น ๆ (ระบุ)

.....

สถาบันวิทยบริการ
วาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พฤติกรรมการรับสื่อมวลชน (ถ้าไม่เคย หมายถึง สิ้นสุดคำถามในคอลัมน์นี้) (10)

	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
1. ท่านเคยรับสื่อต่อไปนี้หรือไม่	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ เคย ☐ ไม่เคย
2. ท่านเคยรับสื่อเหล่านี้บ่อยครั้งแค่ไหน	☐ ทุกวัน ☐ เกือบทุกวัน ☐ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ ไม่แน่นอน	☐ ทุกวัน ☐ เกือบทุกวัน ☐ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ ไม่แน่นอน	☐ ทุกวัน ☐ เกือบทุกวัน ☐ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ ไม่แน่นอน	☐ ทุกวัน ☐ เกือบทุกวัน ☐ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ น้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ ไม่แน่นอน
3. ท่านเคยเอาเรื่องที่ได้รับจากสื่อเหล่านี้ไปพูดคุยกับใครบ้าง	☐ พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ☐ สามี ภรรยา ☐ เพื่อน ☐ คนอื่น ๆ ระบุ ☐ ไม่เคยคุยกับใครเลย	☐ พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ☐ สามี ภรรยา ☐ เพื่อน ☐ คนอื่น ๆ ระบุ ☐ ไม่เคยคุยกับใครเลย	☐ พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ☐ สามี ภรรยา ☐ เพื่อน ☐ คนอื่น ๆ ระบุ ☐ ไม่เคยคุยกับใครเลย	☐ พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ☐ สามี ภรรยา ☐ เพื่อน ☐ คนอื่น ๆ ระบุ ☐ ไม่เคยคุยกับใครเลย
4. ปกติท่านรับสื่อประเภทเหล่านี้กี่นานครั้งละเท่าใด	☐ ประมาณ 15 นาที ☐ ประมาณ 30 นาที ☐ ประมาณ 45 นาที ☐ ประมาณ 1 ชั่วโมง ☐ ประมาณ 2 ชั่วโมง ☐ เกิน 2 ชั่วโมงขึ้นไป	☐ ประมาณ 15 นาที ☐ ประมาณ 30 นาที ☐ ประมาณ 45 นาที ☐ ประมาณ 1 ชั่วโมง ☐ ประมาณ 2 ชั่วโมง ☐ เกิน 2 ชั่วโมงขึ้นไป	☐ ประมาณ 15 นาที ☐ ประมาณ 30 นาที ☐ ประมาณ 45 นาที ☐ ประมาณ 1 ชั่วโมง ☐ ประมาณ 2 ชั่วโมง ☐ เกิน 2 ชั่วโมงขึ้นไป	☐ ประมาณ 15 นาที ☐ ประมาณ 30 นาที ☐ ประมาณ 45 นาที ☐ ประมาณ 1 ชั่วโมง ☐ ประมาณ 2 ชั่วโมง ☐ เกิน 2 ชั่วโมงขึ้นไป

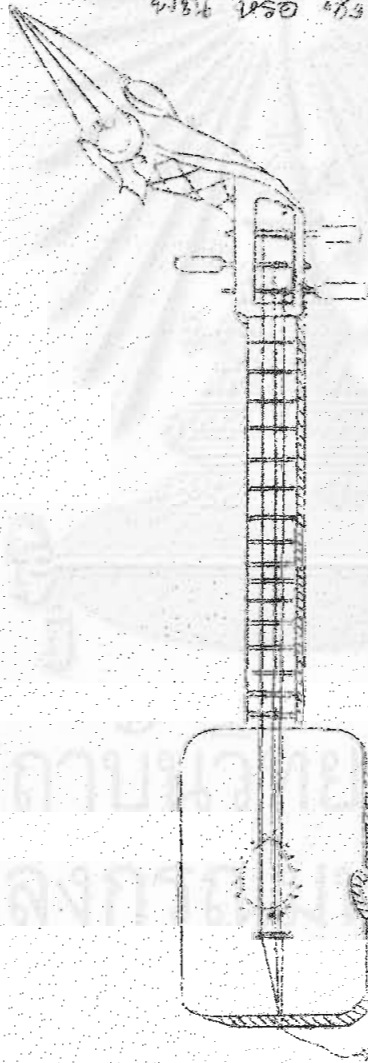
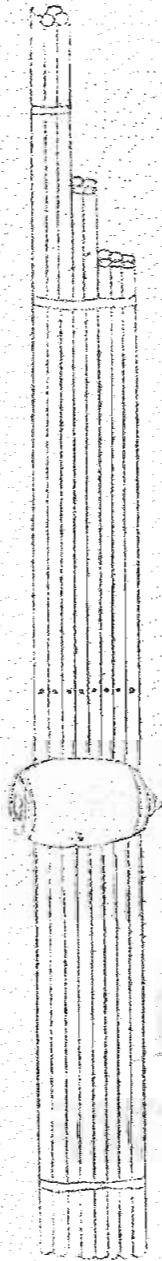
	วิทยุ	โทรทัศน์	ภาพยนตร์	หนังสือพิมพ์
5. ปกติท่านรับสื่อเหล่านี้เห็น	☐ บ้าน ☐ บ้านเพื่อน บ้านญาติ ☐ บ้านคนรู้จัก ☐ ร้านกาแฟ ☐ ที่สาธารณะ ☐ อื่น ๆ ระบุ	☐ บ้าน ☐ บ้านเพื่อน บ้านญาติ ☐ บ้านคนรู้จัก ☐ ร้านกาแฟ ☐ ที่สาธารณะ ☐ อื่น ๆ ระบุ	☐ โรงภาพยนตร์ ☐ ที่สาธารณะ ☐ อื่น ๆ ระบุ	☐ บ้าน ☐ บ้านเพื่อน บ้านญาติ ☐ บ้านคนรู้จัก ☐ ร้านกาแฟ ☐ ที่สาธารณะ ☐ อื่น ๆ ระบุ
6. ท่านรับฟังหรือรับชมหรืออ่านรายการหรือคอลัมน์อะไรเป็นประจำ	☐ ข่าว ☐ ละคร ☐ เพลง ☐ สารคดี ☐ ธรรมะ ☐ อื่น ๆ ระบุ	☐ ข่าว ☐ ละคร ☐ เพลง ☐ สารคดี ☐ ธรรมะ ☐ อื่น ๆ ระบุ	☐ ภาพยนตร์ชีวิต ☐ " คดลก ☐ " เพลินมาย ☐ " นวนิยายวิทยาศาสตร์ ☐ " ความรู้ สารคดี ☐ " เดียกส์สังคม ☐ " อาชญากรรม ☐ " อื่น ๆ ระบุ	☐ ชาวอาชญากรรม ☐ ชาวการเมือง ☐ ชาวเศรษฐกิจ ☐ ชาวการเมือง ☐ ชาวบันเทิง ☐ ชาวกีฬา ☐ ชาวสังคมชุมชน ☐ ชาวการศึกษ ความรู้ความก้าวหน้า ☐ คอลัมน์พิเศษวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ☐ โฆษณาต่าง ๆ ☐ ชาวบริการ ☐ นวนิยาย ☐ อื่น ๆ ระบุ

๖๖๑๙

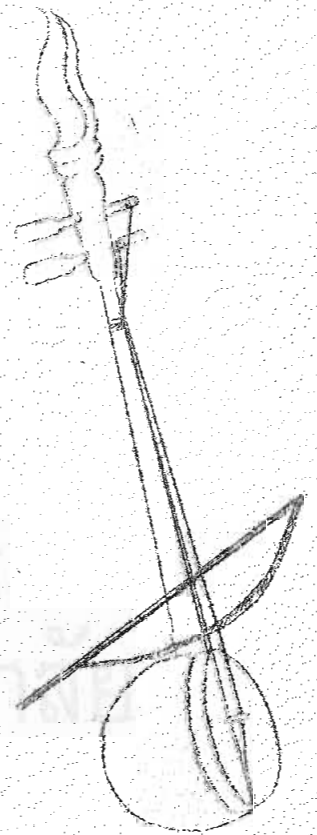
ภาคแนว ก.

ตัวอย่างเครื่องดนตรีพื้นเมือง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

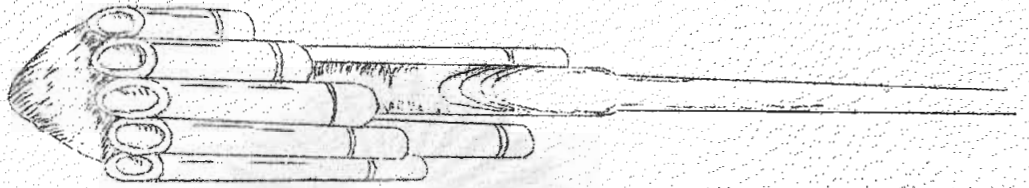
พิณ หรือ ๖/๖

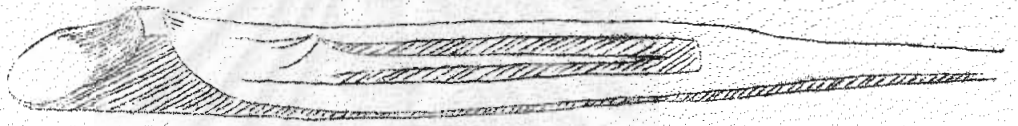
๖๗

97001

972

97003

